

B E Z E R É D J P Á L

az újkori

ORSZÁGOS SELYEMTENYÉSZTÉSI

FELÜGYELŐSÉG

megalapítója

1880 – 1918

A SELYEMTENYÉSZTÉS KEZDETE MAGYARORSZÁGON (1)

A feljegyzések szerint a kínaiak ismerték fel először a selyemhernyó jelentőségét és I.e. mintegy 3000 évvel már házilag kezelt hernyóktól származott gubókról nyert szálselyemmel állítottak elő selyem szöveteket. Az idők során nemcsak a gubókról nyert szálselyem előállítására terjedt el a kínai tartományokban, hanem a nyers fonalakból a szövés is megfelelő gyakorlottságot ért el, valamint a szövetek festése is kifejlődött.

Azt ma már tudjuk, hogy a hernyóselyem szövetek fénye kiváló, viselése kellemes közérzetet ad és tetszés szerinti színre szépen festhető. Ezek a jó tulajdonságok Kínában nagyon hamar az uralkodó családok és az udvartartások fontos viseletté tették a selyemből készült ruhákat. Ez a tény magyarázza, hogy nagy gondot fordítottak a selyemkultúra megőrzésére. A szigorú törvények ellenére a selyemtenyésztés és feldolgozás – az évszázadok folyamán – mégis átlépte a „kínai nagy falat”, és lassan Ázsia más országaiban is elterjedt. A távolkeleti országok közül Japán volt a legjelentősebb.

Természetesen az idők során Európában is megismerték a selyemtenyésztést.

Mindenhol, ahol a selyemtenyésztést meghonosították, az uralkodó osztály és az udvartartás volt a selyem fő használója. A különböző színű szövetekből készült ruházatot különböző rangú személyek viselték.

Nem bizonyított tény, de a legenda szerint Juszticianusz császár idején szerzetesek hozták Európába a selyemhernyó petét. Később Európa más államaiban, így Olasz - és Franciaországban is megismerkedtek a selyemtenyésztéssel.

Magyarországon bizonyíthatóan 1680 táján kezdődött a selyemtenyésztés, amely Passardi nevű olasz bevándorló nevéhez fűződik, aki a mai Baranya megyei Pellérdön telepedett le. Passardi mindenekelőtt eperfák ültetésével kezdte tevékenységét. Amikor azok lombosodni láttak, megkezdte a tenyésztést és Baranya megyében volt annyi gubója, hogy fonodát, majd később szövödét is létesítsen.

Selyemszövevei több királyi udvarba is elkerültek. 1708-ban I. József királytól „aranyosi” előnevet kapott.

Passardi halála után fiai megszüntették apjuk virágzó üzemét.

Néhány évvel később a Bánság katonai kormányzója, gróf Mercy tábornok ültetett eperfákat, majd Mantovából a selyemtenyésztéshez értő Rossi abbát hívta meg, aki Temesváron fonodát és szövödét működtetett, a Bánságban élő emberekkel megismertette a selyemtenyésztést.

A bánsági selyemkultúra sem virágzott sokáig.

A következő fellendülés Mária Terézia nevéhez fűződik. A magyarországi selyemtenyésztés történetében Mária Terézia uralkodása alatt jött létre az első szervezett selyemkultúra az ország azon megyéiben, ahol az éghajlati viszonyok kedveztek a tenyésztésnek.

Mária Teréziának férje segítségével sikerült megnyerni Sollenghi kiváló olasz szakembert a magyar selyemtenyésztés előmozdítására. Sollenghi az ország déli megyéiben és Szlovéniában kezdte meg munkáját.

Szükségét látta egy országos selyemtenyésztési felügyelőség felállításának, mely irányítja és ellenőrzi a selyemtenyésztéshez tartozó összes tevékenységet. A királynő ezzel egyetértett és Sollenghi vezetésével 1765-ben meg is alakult a felügyelőség, amely folytonos kapcsolatot tartott fenn a királynővel.

A sikeres tenyésztéshez szükséges létesítmények megteremtését Sallenghi kérte a királynőtől, ő pedig a helytartótanácson keresztül kötelezte a vármegyéket a végrehajtásra.

Ilyen tevékenység volt az eperfák minél nagyobb számban való ültetése, az öreg fák gondos metszése. A fákkal való tevékenység szakértelmet igényelt, ezért elrendelték, hogy vármegyénként két-két tanult férfit kell Sallenghihez küldeni, ahol két év alatt – a faiskolában – elsajátítják az eperfacsemeték magról való előállítását, a csemeték nevelését, az eperfák szakszerű metszését, mindezt a hernyónevelés érdekében.

Továbbá kötelezték a megyéket, hogy nyilvántartást vezessenek a kiültetett fák számáról, azok gondozásáról, a termelt gubó mennyiségéről.

1771-ben a helytartótanács részletes, írásos ismertetőt adott a megyéknek az eperfatermesztésről és a selyemtenyésztésről

1772-ben védővámot vezettek be, amely megtiltotta selyem és paszományáruk külföldről való behozatalát.

Az ország nagyobb városaiban beváltó állomásokat létesítettek, ahol a tenyésztők beválthatták termelt gubóikat, és megkapták a már korábban bejelentett felvásárlási árat. Ilyen és hasonló rendelkezések bevezetésével sikerült Sallenghinek az ország nagy részén szervezett selyemtenyésztést létrehozni.

II. József folytatta anyja által fellendített selyemtermelést. Nem csak az ország vezetésében alkalmazta reformjait, hanem a selyemtenyésztés terén is. Például a vármegyék önkormányzatait megszüntette, ami együtt járt a megyék selyemipari létesítményeinek államosításával is. A selyemgyártás területén bevezetett más reformok sem javították a selyem iránti érdeklődést.

Később II. József nagy gondot fordított az eperfák ültetésére.

Újjá építtette a verseci selyemgyárat, az ország több helyén gubóbeváltó állomást hozott létre és új fonodák építtetésével igyekezett a selyemfonalak előállítását növelni.

1784-ben az ország selyemtenyésztését 10 részre osztották, melyekben 56 selyemtenyésztési felügyelő ellenőrizte és tanította a tenyésztőket. Ez a rendelkezés nemcsak mennyiségi, hanem minőségi eredménnyel is járt.

Az előbbi rendelkezések hiába engedtek szép jövőt biztosítani a selyemtenyésztésnek, mert 1788-ban egy váratlan török támadás véget vetett a szép reményeknek. Különösen az ország déli részén pusztultak el a beváltó állomások, fonodák és az eperfák sokasága.

Két-három évvel később a helytartótanács a selyemtenyésztés élénkítése érdekében felszólította a vármegyéket rendeleteivel, de azok a felszólításoknak nem tettek eleget. Az ellenkezés még mindig az önkormányzatoktól való megfosztásra vezethető vissza. Mindezek ellenére a helytartótanács folyamatosan próbálta ösztökélni a megyéket. Ennek eredményeként 1811-ben sikerült megszervezni a selyemtenyésztési bizottságokat, melyek élére József nádor főherceg állt, így ismét biztató lendületet kapott a selyemügye.

Ebben az időben a fonodákban előállított fonalakat Bécsnek kellett eladni, így az osztrák takácsoknak meg volt az alapanyaguk, a magyarok pedig Bécsben vásároltak selyemfonalat, ha selyemszövetet akartak szőni. Ez az állapot természetesen nagymértékben megdrágította a magyar selyemszöveteket.

A helytartótanács 1822-ben 17 pontból álló rendelkezést juttatott a megyékhez, amely a selyemtenyésztés további növelését kívánta elérni.

1827-ben a helytartótanács közölte a megyékkel, hogy 10 évre bérbe adta a gubóbeváltást a Hoffmann és Goldstein bécsi cégnek. Bár a vármegyék nem jó szemmel nézték a gubóbeváltás bérbeadását, mégis bizonyos készséggel igyekeztek könnyítésekkel segíteni a tenyésztést. Például nem kellett közmunkát végezni annak a gazdának, aki

tenyésztés céljára helyiséget engedett át. Az eperfák gondozását tanítók, papok oktatták a tenyésztőknek.

A gubótermés növelésére meg volt a szándék a helytartótanácsban és a vármegyék is hajlandók voltak az ügy érdekében cselekedni. Mindezek ellenére a termelt gubó mennyisége nem emelkedett a várt mértékben. A gyenge eredmény a kevés eperfára volt visszavezethető.

A gubóbeváltás bérbeadása után néhány évvel a tenyésztők egyre több panasszal éltek, mert a beváltás alkalmával a gubókat két osztályban vették át. Mivel az első osztályba tartozó gubókért magasabb árat fizettek, ezért az átvevők inkább a második csoportba – az olcsóbb árú gubókba – sorolták a termelt gubók nagyobb részét.

A vármegyék ezt a visszaélést ellenőrök állításával igyekeztek megszüntetni, de nem teljes sikerrel.

Ekkor Tolna megyében a selyemtenyésztés már szép eredményeket tudott felmutatni, melyhez a vármegye is nagy segítséget adott. A tenyésztők érdekében úgy döntöttek, hogy részvénytársaságot hoznak létre a gubóbeváltásra. Ezt az elhatározást a helytartótanácsnak bejelentették, és miután az engedélyt megkapták, 40 darab 25 forintos részvényt adtak ki, melyeket a Tolna megyei törvényhatóság tagjai meg is vásároltak. Az így létrejött részvényösszeg lehetővé tette, hogy a tenyésztők által beváltott gubót azonnal kifizették. Az azonnali kifizetés nagy örömet okozott a tenyésztőknél és további kedvet adott a tenyésztéshez.

Tolna megyében kisebb fonodák is létrejöttek, köztük a „szegzárdi” már jelentős volt. Ez a tény szülte a gondolatot, hogy a helytartótanácsból kéri: a szekszárdi selyemtenyésztéshez tartozó épületeket a Hoffmann és Goldstein cég által fizetett bérleti díjért Szekszárd bérelhesse.

Tekintettel a Tolna megyei szép selyemtenyésztési eredményekre megkapták a helytartótanács kedvező döntését.

A tolna megyei részvénytársaság hasznos működése a jobbágy felszabadító és önként adózó Bezerédj Istvánnak köszönhető.

Az ő áldozat készsége emelte magasra Tolna megye selyemtenyésztését.

Tolna megyén kívül az 1830-as években az ország déli megyéiben, Bánátban is szép eredményeket értek el a gubótermelésben Versec, Fehértemplom, Újvidék, Verbász központokkal.

Az Első Magyar Iparegyesület 1842. évi kiállításán pancsovai, eszéki, mohácsi és Tolna megyei selyemtermékek is szerepeltek. Ez idő tájt a külföldi kiállításokon a magyar selymek minősége már elismerést szerzett.

Az 1842. évet követően évről évre csökkent a gubótermés. E csökkenést a gubóbeváltási bérleményt meghosszabbító Hoffmann és Goldstein cég fizetéseképtelenné válása okozta.

Az 1848-49-es szabadságharc ideje alatt és után a gubótenyésztést megszűntnek mondhatjuk, ennek következtében a fonodák is befejezték tevékenységüket.

SELYEMTENYÉSZTÉS A HIDJAI KÚRIÁN 1851 - 1880-IG

Tolna megyében, a mai Szedreshez tartozó Jegenyés-, Apáti- és Hidja puszta a Gindli család tulajdona volt, ahol selyemhernyó tenyésztéssel is foglalkoztak.

Bezerédj István édesanyja Gindli lány volt, akinek az édesanyja, illetve Bezerédj István nagymamája Gindli Zsófia, aki az előbb felsorolt puszták tulajdonosa. A nagymama elképzelése szerint István unokájára hagyományozta volna a birtokokat, ha befejezi tanulmányait. Az elképzelés valóra vált. A jogi tanulmányok után Bezerédj István átvette a birtokokat és megfelelő szaktudású intézőkre bízta a gazdálkodást.

Mivel István gyerekkorában már megfertőződött a selyemtenyésztéssel ezért elhatározta, hogy birtokain selymet is fog termelni. Ezért az intézőknek nyomatékosan meghagyta, hogy eperfákat ültessenek nagy mennyiségben az utak mentén és a mezőgazdaságban nem használható területekre is.

Bezerédj István végzettségének megfelelően bekapcsolódott Tolna megye törvényhatósági ügyeibe, majd a szabadságharcban is részt vett. A szabadságharc bukása után halálra ítélték, de közbenjárásra birtokaira száműzték, felügyelet mellett. A birtok központja Bezerédj István szempontjából Hidja volt. Második feleségével – Bezerédj Etelkával – intenzív selyemtenyésztésbe és selyemfeldolgozásba is fogtak, ahol rövid idő után szép selyemtermékeket tudtak előállítani.

Bezerédj István fivérének Pál nevű gyermeke gyerekként és ifjú legényként többször vendégeskedett Hidján. Vele is megismertették a selyemtenyésztést, amivel szívesen foglalkozott. Ausztriában és Bajorországban végzett tanulmányai befejezése után nem jött haza, hanem Olasz - és Franciaországban folytatta tanulmányait, főképpen a selyemtenyésztés és a gubófeldolgozás terén.

Abban az időben – az 1800-as években – a fent megnevezett országok voltak Európa „selyemnagyhatalmai”. A franciaországi Lyon volt az európai hernyóselyem központ. Bezerédj Pál mindkét országban több évig tartózkodott.

Bezerédj István 1856-ban meghalt. Végakarata szerint unokaöccsére, Bezerédj Pálra hagyta birtokait és természetesen a selyemtenyésztés továbbvitelét is, azzal a kitételrel, hogy mindaddig, míg külföldi tanulmányait be nem fejezi – Bezerédj Etelka – István felesége irányítja a gazdaságot.

Bezerédj Etelka férje végakarataát messzemenőig teljesítette. A teljesítés vonatkozik a birtok virágzására, a férj politikai

szellemiségének ápolására és a selyemtenyésztés, selyemfonás, selyemszövés fejlesztésére.

Az 1870-es évek második felében Magyarországon a selyemtenyésztés végveszélyben volt, kivéve Hidját.

A hidjai, jegenyési és apáti birtokon élő – Bezerédj István által felszabadított – jobbágyok mindegyikét megtanították selyemhernyó-tenyésztésre. Eperlevél hiány nem volt, mert – az évekkel korábban ültetett – sok eperfa elegendő levelet adott. Így évről-évre a fonodának szükséges gubómennyiségen túl eladásra is jutott. A fonodában jó minőségű fonalat is tudtak a gubókból legombolyítani, ami alapfeltétele volt a minőségi szövet előállításának.

A Bezerédj Etelka által irányított selyemüzem termékei – szövetek, kendők – az uralkodóház és más akkori nagyjainkhoz – például Arany János, Jókai Mór és sokan mások – is eljutottak.

Közben Bezerédj Pál hazajött és nagybátyja akarata szerint átvette a birtokot. Mind a mezőgazdasági, mind a selyem adta munkák irányításába belekezdett, Bezerédj Etelka segítségével. (1/1)

1879-ben Székesfehérváron rendezték meg az országos kiállítást, melyen Bezerédj Pál is részt vett Hidján előállított selyemtermékekkel. A kiállított tárgyakhoz leírás is tartozott, valamint a standot látogató egy-egy füzetet is kapott, mely egyrészt az ország selyemtermelésére, másrészt az eljövendő időben szükséges tennivalókra hívta fel a füzet olvasóit.

Többek között báró Kemény Gábor „földművelés- ipar- és kereskedelemügyi „miniszter” is meglátogatta Bezerédj Pál standját. Nagy figyelmet szentelt a látottaknak, de különösen érdekelte a füzet tartalma. A miniszter megkérte Bezerédj Pált, hogy készítsen részletes tervet, leírást az országos selyemtenyésztés megindításához és iparrá fejlesztéséhez.

Bezerédj Pál röviddel a miniszteri felkérés után elkészítette a dolgozatot, melyben mindenre kitért, ami a selyemtenyésztéshez,

gubófeldolgozáshoz tartozott, azaz az eperfák ültetésétől a selyemfonal hulladék felhasználásig minden megtalálható volt a leírásban.

Bezerédj Pál beadványa minden kétséget kizáróan meggyőzte a minisztert a selyemipar modern alapokra állításáról, Bezerédj ehhez a felhatalmazást meg is kapta.

1880. március 2-án Bezerédj Pál elére állt az Országos Selyemtenyésztési Felügyelőségnek. (2)

(A továbbiakban Bezerédj Pál nevét monogramjával, BP betűkkel ,az Országos Selyemtenyésztési Felügyelőséget OSF betűkkel jelölöm.)

AZ ORSZÁGOS SELYEMTENYÉSZTÉSI FELÜGYELŐSÉG LÉTREHOZÁSA, A MUNKA SZERVEZÉSE, BEINDÍTÁSA

1872-ben, az akkori földművelés- és kereskedelemügyi miniszter közreműködésével létrejött az első selyemtenyésztési intézet (3), mely „Szegzárdon” az Orvos utcában kezdett működni, Dubovszki Gyula vezetésével.(4)

Ugyanitt kezdett munkához BP, miután Dubovszki Gyulától átvette az intézet ügyeit.

A földművelési miniszter 1880. március 1-jén táviratban kérte Szekszárd alispánját, hogy legyen BP támogatója a felügyelőség átvételénél. (5)

Az országos felügyelőség átvételekor BP a tennivalók minden részletének pontos tervével rendelkezett, melyek szederfákra, selyemhernyó tenyésztésre, gubóbeváltásra, építkezésekre, szakember gárda kialakítására és még sok kisebb-nagyobb jelentőségű dolog megvalósítására vonatkoztak annak érdekében, hogy a felügyelőség hatékony tevékenysége az egész országra egységesen érvényes legyen.

Mindenekelőtt közvetlen munkatársait kellett megválasztani, ami nem lehetett egyszerű, ugyanis BP a miniszternél kikötötte, hogy díjtalanul, kizáróan az „ügy iránti buzgalomból” vállalja a vezetést.(6) Mindenképen magához hasonló munkatársakat keresett, feltétlenül becsületes, elkötelezett és önzetlen kollegákat. Meg is találta őket az 1873-ban létrehozott Országos Selyemtenyésztési Felügyelőség szakemberei között. A legközelebbi munkatársai havi fizetésért dolgoztak, de nem voltak túlfizetve.

A fontosabb szakembereket – pénzügyit, gazdaságit, selyemtenyésztőt, szederfa kertészt – hamar munkába tudta állítani. A tenyésztés irányítóit is rövid idő alatt megtalálta – ha nem is teljes létszámban.

Kialakította a főfelügyelőségeket, melyeknek élére selyemtenyésztési szakemberek kerültek.

Választásának helyességét az bizonyítja, hogy legközelebbi munkatársai élete végéig kitartottak mellette. (7)

BP-t megelőzően Magyarország egész területén próbálkoztak selyemhernyók nevelésével, de nem szervezeten. Leginkább a Dunántúlon, Bácskában, Bánátban és Erdély egyes részein tenyésztettek, kevés sikerrel. A tenyésztéssel még megbirkóztak, de a termelt gubót legtöbbször nem tudták értékesíteni. Így munkájuk hasznát nem látták, ami hamar elkésérítette őket. BP ezzel a letargikus állapottal tisztában volt, valamint azzal is, hogy az elképzelése szerinti főfelügyelőségek felállítását a lehető legrövidebb időn belül kell megoldania, így a tenyésztők bizalmát korrekt munkával vissza lehet állítani.

Az első főfelügyelőségeket BP azokon az országrészekén hívta életre, ahol leghamarabb számíthatott eredményre. Ezek a központok: Újvidék, Szeged, Temesvár, Versec voltak.

Az 1800-as évek vége felé 7 főfelügyelőség irányította a tenyésztést.
(8) Az 1900-as években - egy időben - a főfelügyelőségek száma kilencre emelkedett (9), de a korábbi központok közül meg is szűntek és újak is szerveződtek, valószínűleg az ésszerűbb vezetés érdekében.

Egy-egy főfelügyelőhöz, amikor már a termelés normál, nyugodt mederben folyt, 10-13, sőt néha még több felügyelő tartozott.(10)

A több-kevesebb felügyelőre attól függően volt szükség, hogy három vagy négy megye tartozott-e a főfelügyelőséghez. Az akkori Magyarország 31 megyéjében folytattak selyemtenyésztést, de a 31 megyében a tenyésztő községek száma eltérő volt. Így a községek száma alapján osztották el a megyéket a főfelügyelőségek között. Egy-egy főfelügyelőséghez 10-13 felügyelő tartozott, ezen felügyelők mindegyike 15-20 községet ellenőrzött.(11) A felügyelők száma a selyemtenyésztésben résztvevő községek szaporodásával növekedett.

A felügyelőkhöz közvetlenül a petekikeltők, a faiskolai gondnokok tartoztak. Feladatuk volt még a települések jegyzőivel való kapcsolat - tartás, a kikeltett peték kiosztása, a tenyésztés ellenőrzése, a gubó beváltó állomások működtetése, vezetőjének kiválasztása és még sok minden más, melyek ismertetése a felügyelők munkájának leírásában lesz található.

A főfelügyelők közvetlen felügyeletébe tartoztak a raktárfelügyelők is.

FŐFELÜGYELŐK ÉS HELYETTESEIK SZABÁLYRENDELETE

Mind a főfelügyelők, mind a felügyelők számára „Szolgálati szabályzat” készült BP útmutatása alapján. Ezek a szabályzatok a munkavállalók munkájának teljes erkölcsi, fizikai követelményeit tartalmazták. A szabályzatokat időnként felújították.(12)

Általában szigorították, mert az előző években előforduló pozitív vagy negatív tapasztalatokkal korrigálták az új szabályzatot.

BP gondoskodott arról, hogy ezek a szabályzatok „éljenek”, azaz, ha valaki aláírásával igazolta annak átvételét, akkor az illetőtől a szabályzat minden egyes pontjának teljesítését megkövetelte.

Sajnos az első időkből nem maradt meg főfelügyelői szabályzat. Egy – feltehetően 1906-ból származó – szolgálati szabályzathoz kaphatunk ízelítőt a főfelügyelők munkájáról.

Ez a szabályzat a „selyemtermelési főfelügyelők és főfelügyelő helyettesek számára” készült.(13) Ahogy a tenyésztés öles lépésekkel haladt, úgy ismeretessé vált, hogy a főfelügyelőség vezetéséhez egy ember kevés, ezért BP a helyettes beosztást is engedélyezte.

E szabályzat négy fejezetből áll. Az első fejezet mind a főfelügyelő, mind a helyettes „Általános határozmányai”-t tartalmazza nyolc pontban, melyek közül a legfontosabb: „mindkét beosztás bizalmi állás, ezért oly személy szemeltetik ki ezen állásra, kiben az intézet teljesen megbízhat.

Képzettsége és ismeretei legyenek olyanok, hogy alárendeltjeit ki tudja tanítani kötelességeikre, bírjon annyi emberismerettel, hogy felügyelőit helyesen megválaszthassa.

Nemes jellemmel párosult, kitartó szorgalommal és lelkiismeretesen teljesítse a kapott rendeleteket és ezeknek szilárd akarattal szerezzen érvényt, az alárendeltekkel szemben.

Álljon a műveltség olyan fokán, melyet megkíván a gyakori érintkezés egyes hivatalokkal és személyekkel. Jó tulajdonságával nyerje meg a nép bizalmát a selyemtenyésztés iránt...”

A további pontokban a fizetésről, napidíjról, anyagi felelősségről, büntetésekről van szó.

A második fejezet 60 pontból tevődik össze, mely a főfelügyelő személyes kötelességeit foglalja pontokba.

A harmadik fejezet hat pontban összegzi a helyettes kötelmeit.

A negyedik fejezet a főfelügyelőségi iroda kötelellégeit sorolja fel 50 pontban.

Az egész szabályzatra jellemző a mindent szabályozó, aprólékos precizitás, melynek közreadása udvarias, de igen határozott. Ez a határozott vezetői stílus jellemzi BP egész tevékenységét.

Az aprólékosságra egy jellegzetes példa a szabályzat negyedik fejezet 8. pontjában található: az úgynevezett „kis főkönyv” (főfelügyelő pénzügyi nyilvántartása) vezetésével kapcsolatos teendők sorolása végén a következő mondat szerepel „A kis főkönyv legyen bekötve.” Ha netalán a bekötés elmaradna, az büntetést von maga után.

A szabályzat egyik melléklete a „Beadványi lajstrom”, melynek 84 „folyószám”-a volt, azaz 84 témáról kellett határidős jelentést adni évente.

A beadványi lajstromnak a következő rovatok vannak: folyószám, beadvány megnevezése, milyen rendelet, vagy szabály írja elő a jelentést, hány példányban szerkesztendő, a jelentéshez felhasználandó papír nagysága, betérjesztési határidő.

Így takarékosági szempontból kisebb terjedelmű beadványhoz kisebb levélpapír használható.

A 84 beadványból ismét egy apróságról: a 4. folyószám alatt a beadvány megnevezése: „Köszönő ív”. Ezt az ívet – az előírás szerint – minden hónap elsején kellett betérjeszteni arról, hogy utazásai során, mely községben kapott a selyemtenyésztést előmozdító segítséget. Miután a jelentés beérkezett a szekszárdi központba, BP aláírásával, a megnevezett község elöljáróságának elment a köszönet a felajánlott segítségért.

Első pillanatra talán felesleges apróságnak tűnhet a „Köszönő ív” előírása, de ha belegondolunk, rövid idő után minden bizonnal bizalmas, korrekt kapcsolat kialakulásához vezethetett ez a gesztus.(14)

Az OSF-től minden év elején küldtek egy „Helyesbítés”-t a főfelügyelői szabályzathoz, mert az előző évben a termelés diktálta változások nem voltak összhangban a korábban megszövegezett szolgálati szabályzat megfelelő pontjaival. A változásokat az OSF-nél feljegyezték, év végével kialakították a helyes szöveget és valamennyi főfelügyelőnek postázták. Az eltérések száma évente különböző volt. Egy 1910-ből fennmaradt helyesbítés 17 változtatást írt elő.(15)

SELYEMTENYÉSZTÉSI FELÜGYELŐK SZOLGÁLATÁRA VONATKOZÓ SZABÁLYRENDELET (16)

E szabályzatot célszerű részletesebben ismertetni, mert legjobban a felügyelők befolyásolhatták az éves gubótermés mennyiségét napi tevékenységükkel.

Kétféle felügyelőt kellett megkülönböztetni: a kerületi felügyelőt és a raktár felügyelőt. (A továbbiakban, ha kerületi felügyelőről lesz szó, őt felügyelőnek nevezem.- SF)

Ez a szabályzat a felügyelők éves munkáját sorolja fejezetekbe, pontokba.

A raktárfelügyelők a gubóraktárak vezetői voltak, természetesen részükre is tartalmazott fejezetet a szabályrendelet.

A felügyelők szabályrendeletének I. fejezete az általános rendelkezésekkel foglalkozott: kinevezés, fizetés, jutalom, büntetés stb.

A II. fejezet előírta és megmagyarázta az iktatókönyv használatát, de azt is, hogy a jelentések végén az „alázatos szolgálja” vagy „mély tisztelettel” kitételeket mellőzze a felügyelő. Ugyanis a nap végeztével

jelentést kellett írni pontról-pontra, hogy mivel foglalkozott aznap a felügyelő. Másnap reggel postára kellett adni a főfelügyelőségnek és az OSF-nek.

A postakönyv rovatai is fel voltak sorolva, természetesen az utolsó rovat a posta felvételi igazolása volt.

Az irodai rendnek példásnak kellett lenni.

A III. a fejezet „Számviteli szabályzat” címet viselte. A felügyelők pénzt is kezeltek. Ezzel kapcsolatban a legaprólékosabb szabályoknak kellett eleget tenni. Például: a napszámok létszám vezetése: ha egész nap jelen volt, akkor a megfelelő rovatba x jelet írtak, de az x egyik vonalát a reggeli, a másik vonalát az esti létszámellenőrzéskor jegyezték be. Akik nem dolgoztak egész nap, azoknál $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ bejegyzést tettek.

A tulajdonképpeni felügyelői munkák rögzítése a IV. fejezettel kezdődik, mégpedig az „Első körúti teendők”-kel. (A felügyelőknek évenként négy alkalommal a hozzájuk tartozó községeket mind meg kellett látogatniuk. - SF) Az első körút január-február hónapban zajlott. A felügyelők úti tervet készítettek, amely tartalmazta melyik napon melyik község látogatására kerül sor. Ezt a tervet a főfelügyelőségnek és az OSF-nek kellett megküldeni. A települések megközelítése – ha távolabb volt és lehetett – vasúton történt, de általában lovas kocsin közlekedtek. Lovas kocsival utazni egyik helységről a másikba nem volt egyszerű. A szekér kiállítása annak a településnek a kötelessége volt, ahonnan távozott. Ha az előjáróság részéről kijelölt fogatosnak valami fontos munkája akadt, akkor bizony ellenszegült. Így aztán könnyen kiesett egy - egy fél nap vagy akár egy egész.

Az első körúti teendők:

- eperfák megszámlálása, mennyi a lombozható, mennyi nem, hány van a településen és hány van a településhez tartozó külterületen. Ebből

következtetni lehetett, hogy hány tenyésztő szedhet majd elegendő lombot.

- A felügyelőnek fel kellett keresni a település előjáróságát, részben igazoltatni megjelenését és közölni hány famunkásra van szükség a fák csonkításának és tisztogatásának elvégzéséhez. (Csonkítás alatt értendő, amikor bizonyos ágakat visszavágtak, így több ágat hajtott az év folyamán, tehát később több lombja volt a fának. Ezt a műveletet váltva végezték. Ugyanarra a fára négy évenként került sor és csak az idősebb fákat csonkították.- SF) E munkát a felügyelő vezette, mert ehhez a munkához is értenie kellett. Este a napi jelentésbe beírták, hogy hány darab fával végeztek aznap.

- Szervezni kellett a tenyésztőket. Ha többen jelentkeztek, mint amennyi fa volt, gondoskodnia kellett esetleg bérelhető eperfákról, vagy azon községekből biztosítani lombot, ahol felesleg mutatkozott.

-A tenyésztők szervezését a felügyelő a kikeltővel közösen végezte, mert kettőjük anyagi érdeke volt, minél több tenyésztő megnyerése. Az alapszabály a következő volt: egy-egy községben az adott évben kevesebb tenyésztő nem lehetett, mint az előző évben volt.

- Fontos teendő volt a kikeltő alkalmazása. Azokon a településeken, ahol legalább öt tenyésztő jelentkezett selyemhernyó nevelésre, már kellett egy megfelelően kioktatott alkalmazott, aki a petéket kikelti és a tenyésztők rendelkezésére bocsátja. Ha előző évben vagy években működött már kikeltő, az nagy segítséget jelentett a felügyelőnek. Kikeltőknek általában tanítókat igyekeztek megnyerni.

- A kikeltő személyén kívül gondoskodni kellett alkalmas helyiségről, melyet kikeltés előtt ki kellett meszelni, padlóját felsikálni. Biztosítani kellett a szellőztethetőséget és a fűthetőséget is. Ha sok tenyésztő jelentkezett, több szobára volt szükség a kikeltéshez. A megbízható kikeltő és a jól előkészített helyiség garancia volt arra, hogy a peték jó határfokkal keljenek ki.

A felügyelők körútjait a főfelügyelők ellenőrizték. Például az első körutat 12 szempont alapján kellett ellenőrizni és a tapasztalatokat pontról-pontra az OSF-hez jelenteni.

Az első körút befejeztével a felügyelő köteles volt a beváltó helyiség bérletét is elintézni, ahol a tenyésztők a megtermelt gubójukat leadhatták.

Gondoskodni kellett mérlegről, tágas, zárható helyiségről, zárható mellékhelyiségekről, ahol a gubószállító kosarakat tárolni lehetett.

Állandó fuvarost kellett szerződtetni a III. körút lebonyolításához.

Ahol faiskola is létezett, ott azok meglátogatása is a felügyelők feladatát képezte.

A második körút:

Az utazás célja és fontossága: eperfa csemeték ültetésének szorgalmazása, felügyelése és az ültetés oktatása.

A szabályzat előírja, hogy a csemetét a helyszínre érkezésekor hogyan kell kezelni, tárolni az ültetésig.

A felügyelőnek kötelessége volt gyakorlatban bemutatni az ültetés előtti műveleteket. Ezek: gyökérszet és az ágak metszése azoknak, akik az ültetést végezték. Ha egy községben nagyobb mennyiségű csemete került ültetésre a felügyelő köteles volt 25 darab csemetét maga elültetni, ha ez elmaradt ezért 1 korona büntetés járt és a saját költségén vissza kellett utaznia a bemutatót megtartani.

A selyemtenyésztési plakátokat iskolákban, kocsmák falain feltétlenül el kellett helyezni.

A harmadik körút:

Erre a körútra nagy csomagokkal indult a felügyelő, mert a peték átadásának időszaka érkezett el. A kikeltő a peték mellé megkapta a munkájához szükséges eszközöket és az adminisztrációs jelentésekhez szükséges íveket. Ezeket a tárgyakat leltárszerűen vette át a kikeltő.

A legfontosabb papírok a kiosztási ívek voltak, melyekben feltüntették a tenyésztők adatait és az átvett hernyó mennyiségét.

Az előzetesen bejelentett hernyóigénynél mindig több petét keltettek, mert mindenkinek, aki hernyót kért, adni kellett, ha nem is jelentkezett időben.

A többletkeltetés kétélű dolog volt, mert ha nem volt plusz jelentkező, a már meglévő hernyókat valahogy ki kellett osztani, megsemmisíteni nem volt szabad. Minden adat papírra került, ezért semmilyen másik út nem volt járható.

A felügyelő állományában lévő személyek és családtagjai nem tenyészthettek.

A szabályrendelet előírta azt is, hogy a felügyelő állományába tartozó községek 2/3 részében személyesen részt kell vennie a kiosztásban. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy a petekeltetést szakaszosan hajtották végre.

A felügyelő látogatást tett a települések előljáróságainál, bejelentve a tenyésztés indulását és segítséget kérni, például plakátok kiragasztásához vagy a tenyésztőkkel kapcsolatos problémák rendezéséhez.

1 uncia (25g) hernyó felneveléséhez 10 eperfa lombjára volt szükség. Ha ennél többet használt fel egy tenyésztő és 20 kg-nál kevesebb gubót szolgáltatott be, ez a felügyelő állásába kerülhetett.

A negyedik körút:

A tulajdonképpeni tenyésztés időszaka. Bő egy hónap alatt állandóan úton kellett lennie. Segítséget, tanácsot adott szükség szerint a községekben. Ebben a munkában nagy segítség volt a helyben lakó kikeltő, aki a településen lévő tenyésztőket látogatta. A kikeltők a tenyésztésben is jártasak voltak.

A VIII. fejezet a gubóbeváltással kapcsolatos felügyelői teendőket írja elő.

Mindenekelőtt a beváltó helyiséget kellett berendezni, amihez mérleg, asztal, székek, gubószállító kosár, ponyva, nyomtatványok, ólomzár, fuvaros, kellő számú rács, stb. szükségeltetett. (A rács vesszőből vagy nádból készült kb. 2×1 m-es tárolóeszköz volt, amire ellenőrzés céljából a beváltani vitt gubót kiterítették. - SF)

A termelt gubót a tenyésztőnek három osztályba kellett válogatni a felügyelőtől vagy a kikeltőtől kapott ismertetés alapján. Ezeket a tenyésztő által osztályra válogatott gubókat, a rácsra terítve, a beváltó ellenőrizte. Sok esetben újra válogattatták a gubót. Ilyen esetben a beváltó mellett dolgozó, válogatáshoz értő asszonyok segítettek. A megfelelően válogatott gubót osztályonként lemérték, majd ennek alapján kiszámították a járandóságot. A tenyésztő a község házában a kiállított utalvánnyal felvehetette a gubók árát.

Gubóbeváltás nem volt minden községben. Megyénként általában 6-8 településen volt erre mód.

A tenyésztő csak akkor vihetett gubóját beváltani, ha a kikeltő megengedte, mert a beváltó állomáson naponta maximum 100 átvételt tudtak biztosítani. Ennek megfelelően szabályozták a beváltást.

Ha jó idő volt, folyamatosan haladt a gubó átvétele, de esős napokon komoly torlódás is kialakulhatott. Olyan eset is előfordult, amikor a tenyésztők a beváltó állomáson töltötték az éjszakát. (17)

A beváltás reggel 6 órától addig tartott amíg az utolsó beváltó is sorra került.

Másfél óra ebédidő volt.

A gubó mérését csak a beváltó végezhetette. A mérlegről levenni a gubót csak akkor volt szabad, ha a tenyésztő megnézte és a mérést rendben találta. Annak a tenyésztőnek a nevét, akinek a gubója átvételre

került, krétával felírták egy fekete táblára. Feltüntették az osztályonként átvett gubó mennyiségét. Ezt letörölni csak akkor volt szabad, ha a tenyésztő elolvasta, vagy elolvasták neki és tudomásul vette.

A pénzesutalványt beváltani csak a tenyésztő tudta, más személynek nem fizették ki.

A községi elöljáróság egy tagja a beváltás első napjától az utolsóig részt vett a munkában, a mérések pontosságát ellenőrizte.

A beváltó helyiségben jól látható helyen panaszkönyv is volt, melybe bárki beírhatta véleményét és azt még aznap az OSF-hez postázták.

A beváltásnál a legfontosabb dokumentum a „Beváltási napló” volt. Ennek vezetéséről kétoldalmi ismertetés szerepel a szabályzatban. Többek között súlyos büntetések is.

A beváltott gubókat gubós kosarakba öntötték. (Ezek henger alakú, tetővel ellátott vesszőkosarak voltak.- SF) A telt kosarak fedelét négy ólom plombával lezárták és a megjelölt gubóraktár címére adták fel. A feladás vásár- és ünnepnapok délutánjain szünetelt csak.

Ha véget ért a beváltás, a felügyelő minden használati tárgyat biztonságba helyezett. A meghibásodottakat csak javítás után tehetett el, de a javításokról az OSF-nek jelentést kellett tenni. Augusztus 15-ig mindent be kellett fejezni, és az összes írásos jelentésnek is az OSF-nél kellett lenni.

E fejezet végén is szerepeltek az esetlegesen elkövetett hibákért járó büntetések, szám szerint tíz. Ezekből kettő: nedves vagy éretlen gubó beváltása: 2 korona. Ha a küldeményjegyzék nem érkezik a gubós kosarakkal együtt: 30 korona.

A IX. fejezet előírja a petekészítéssel járó feladatokat.

A felügyelők által ellenőrzött petekészítés csak 1902-től vált hazai szakemberek munkájává. 1880-tól a petekészítést külföldi – leginkább

olasz – szakemberek végezték, mert a selyemhernyó-tenyésztés ezen első lépése igen felelős tevékenység volt.

Azok a felügyelők, akik petekészítéssel is foglalkoztak, külföldi szakemberek által tartott tanfolyamot végeztek és hosszabb időt töltöttek gyakorlatként is a külföldiek mellett.

A beváltás során a legszebb gubókat elkülönítették, majd ezeket – megfelelő előírás szerint – válogatták. A petekészítéshez a külső megítélés szerint a legszebb gubókat használták fel. A kiválogatott gubókat „hárfa”-ba helyezték arra az időre, amíg a pillék a gubókból kibújtak. A pillék párosodtak, majd a pille párokat perforált zacskóba helyezték, ahol a nőstény pille lerakta petéit. A zacskókat felfűzve az OSF-hez szállították az utasítások szerint.

(A hárfa 2 darab kb. 1×1 m-es léckeretből készült, melyet egyik oldalán dróthálóval láttak el. A dróthálós léckereteket egyik oldalon pánttal rögzítették egymáshoz, így a két keret közé bizonyos mennyiségű gubót lehetett elhelyezni, majd a két keretet összezárni és lábra állítani kellett. A gubókból kibúvó lepkék repülni nem tudnak, de szárnyaikat nagyon gyorsan mozgatják, ami egy különös hangot, zajt kelt. Erről a zajról adták a „hárfa” elnevezést a kikeltő kereteknek.- SF)

Azokat a tenyésztőket, akiknek gubóit kikeltéshez használták, lajstromba vették. A következő évben a lajstromba vett tenyésztők gubóit ismét ellenőrizték. Amennyiben a gubók kiváló minőségűek voltak,

néhány év alatt kinevelődtek a megbízható tenyésztők és a kikeltéshez szükséges kiváló gubók is rendelkezésre álltak.

A X. fejezet a raktár felügyelő teendőit sorolja fel:

- A raktári felügyelő személyének kiválasztása komoly feltételek mellett történt. A beváltó állomásokról kosarakban érkező gubó

elhelyezése a raktárban történt. Ez a gubó már állami tulajdont képezett. E vagyon felett „örködött” a raktár felügyelő.

- irányította a gubófojtást és -válogatást a fonodák részére.

A raktár felügyelő a beváltás kezdetétől a fojtás befejezéséig nem hagyhatta el a raktárt, ott kellett aludnia. Ha esetleg valamiért halaszthatatlan ügyet intézett el, eltávozásának idejére a raktárt be kellett zárnia

A gubó válogatás ellenőrzését felvigyázónők végezték, akiknek a napszámére 1 – 1, 20 korona között volt. Azért ilyen magas, hogy az esetleges bírságot le lehessen vonni.

A XI. és egyben az utolsó szabályrendelet az intézeti szederfa iskolák gondozását, felügyeletét rögzíti: (az intézet alatt az OSF-et kell érteni.- SF)

- A községeknek faiskolákat kellett fenntartani, de az intézet is állított elő csemetéket. A faiskola létesítése esetén a szabályrendelet előírta, hogy 1 kat. hold földre számítva hány kocsi trágyát kell kijuttatni, milyen mélyen kell szántani, az utak 1, 2 m szélesek lehetnek, de utakat csak szükség szerint volt szabad létesíteni.

- Körül kellett árkolni a faiskolát olyan árokkal, melynek mélysége 0,75 m, alsó szélessége 0,5 m, felső 1,5 m.

A faiskolákat havonta látogatni kellett a felügyelőnek. Tapasztalatairól jelentést tett az OSF-hez és a főfelügyelőnek az erre a célra szóló kérdőíven.

- A faiskolában egy fő állandó munkást alkalmaztak, évi 60 korona bérrel.

- A felügyelőnek biztosítani kellett március, június és szeptember hónapokban az egész iskola területének kapálását. Erre is volt előírás a rendeletben: egy kat. hold nagyságú faiskolát hét férfinek egy nap alatt, 1, 40 korona napszámért kellett megkapálni.

A felügyelő a szabályrendeletben rögzített munkát, 1200 korona éves fizetésért végezte. Kaphatott pénzjutalmat is kiemelt munkáért, de a jutalomdíj mellett mindjárt az is szerepelt, ha nem pontos a kiemelt munka, akkor mennyi levonást alkalmaznak a jutalomból.

A felügyelői munka nehéz, bizalmi állás volt. A felügyelő szülőhelyén nem teljesíthetett felügyelői tevékenységet, csak BP által kijelölt településen, községben. A költözködéshez az OSF a szükséges segítséget megadta.

1912-ben is készült egy szolgálati szabályzat, de ennél aprólékosabb és bővebb előírásokkal.

TANFOLYAMOK ÉS OKTATÁSOK

Korábban már említettem, hogy BP mind elméleti, mind gyakorlati szinten is értett a selyemtenyésztés és a selyemfeldolgozás minden fázisához. Ebből kifolyóan tisztában volt azzal is, hogy az OSF alkalmazottainak és a tenyésztőknek is lehetőleg tökéletes elméleti és gyakorlati tudással kell rendelkeznie annak érdekében, hogy az intézet mennyiségileg, minőségileg és gazdaságilag is meg tudja állni a helyét és gyarapítsa az országot.

Az OSF bármelyik szintjén teljesítő alkalmazottnak egyes témakörökben, időnként hosszabb-rövidebb ideig tartó tanfolyamon kellett részt venni. A tanfolyamok témáit BP határozta meg és állította össze annak megfelelően, hogy a munkák során milyen hiányosságokat tapasztalt.

A főfelügyelőkre és a helyettesekre is sor került bizonyos esetekben. Ezek az oktatások, tanfolyamok a téli hónapokban zajlottak. BP név szerint jelölte ki az oktatni szándékozottakat.

A főfelügyelők és helyetteseik a gubóválogatással kissé hadilábon álltak, ezért például két-két hétre Tolnára rendelt néhány főfelügyelőt,

és helyettest. A tolnai fonodában Stein György igazgató úrnál kellett jelentkezniük, aki naponta – amíg világos volt – gubóválogatásra oktatta vendégeit, sötétedés után pedig fonodai munkákra. A fő szempont a válogatás tökéletes elsajátítása volt. Stein úrnak természetesen a tanfolyam végeztével BP-t pontosan tájékoztatni kellett a résztvevők aktivitásáról, előmeneteléről.(18)

A helyetteseket külön is kötelezték a gubóválogatás gyakorlására és a raktári munka megismerésére, amit a nagyobb raktárakban – mint Eszék, Újvidék, Békéscsaba, Szabadka, Pancsova, Óbecse, Tolna – sajátítottak el.

A gubóválogatás tökéletes megismerésére azért volt szükség, mert az ellenőrzések során a gubó minőségét is ellenőrizni kellett a raktárakban és a fonodákban. Annak jó vagy helytelen voltát csakis megfelelő ismerettel lehetett elbírálni.(19)

A főfelügyelőknek és helyetteseiknek a területükhöz tartozó felügyelők által a tenyésztőknek szóló tanfolyamokat is figyelemmel kellett kísérni.

Herner Endre főfelügyelő 10 forint bírságra büntetett, mert egy selyemtenyésztési előadást nem tétetett közzé.(20)

Ha egy főfelügyelő körzetébe új felügyelő került, őt az összes rendelkezésről ki kellett oktatni, melyet csak a főfelügyelő végezhetett. Ha ez az oktatás nem volt teljes körű – és ez később kiderült – igen súlyos büntetést vont maga után.(21)

A selyemtenyésztés terén a legnépesebb vezetői gárdát a felügyelők jelentették. A nagy létszámú gárdában elég folyamatos volt a változás (valakiket elküldtek, mások maguktól mentek egy idő után). E beosztásba lépőknek először intenzív tanfolyamot kellett elvégezni, majd később ismétlő, felújító oktatást is kaptak.

A felügyelők ismétlő tanfolyama 14 napos volt, ebből 6 nap gubóválogatás, 2 nap selyemtenyésztés és 6 nap szolgálati teendők oktatása. A vasárnap is oktatási nap volt.

A tanfolyam 8-12-ig és délután 2-7-ig tartott.

Befejezésül írásbeli vizsgát kellett készíteni. A 10 kérdésre adott válaszokat az OSF szakemberei bírálták el.(22)

A főfelügyelőnek jogában állt azt a felügyelőt visszatartani, akinek a tudását nem tartotta elegendőnek.

Előfordult, hogy egyes felügyelőségekről hibás számadások érkeztek az OSF-hez, amiből az intézetnek kára származott. Az ilyen helyekre Sachsenstein főfelügyelő tett látogatást és oktatta a hibázókat.(23)

BP körlevélben értesítette a főfelügyeleket, hogy a felügyelők részére tartott értekezletek, konferenciák, oktatások sokba kerültek, ezért hasznosnak kellett lenniük. Így a felügyelői összejövetelekről csak akkor bocsáthatták el a résztvevőket, ha az illetékes ellenőr levizsgáztatta őket. Ha valamelyikük ismereteit kevésnek tartották, az oktatót vonták felelősségre és a felügyelőnek újra kellett vizsgáznia.(24)

Minden felügyelőt nem lehetett egyszerre összehívni az értekezletekre, oktatásokra, ezért BP új eljárást vezetett be: 1901-ben új felügyelői és kikeltői szabályzat lépett életbe. Azok, akik nem kaptak meghívást az értekezletre, kivonatolniuk kellett az új és a régi szabályzat közötti eltérő részeket. Ezt a dolgot a főfelügyelőjének adta le, melyből kiderült, hogy a beadó tisztában van-e a két szabályzat közötti különbséggel. Ha a dolgozat nem volt sikeres, a felügyelőnek – saját költségén – addig kellett a főfelügyelőségre utaznia, amíg el nem sajátította az új ismereteket.(25)

Kezdő selyemtenyésztési felügyelők részére rendszeresen tartottak tanfolyamokat az OSF-nél, amiről az újság is beszámolt. Általában 15 fő vett részt a tanfolyamokon. Sikeres vizsga után az ország valamelyik főfelügyelőségén teljesítettek szolgálatot.(26)

A raktárvezetők is rendszeres oktatásban részesültek, elsősorban a gubó - válogatás tökéletesítése céljából. Ezt elősegítendő, időközönként – általában a tenyésztési szezon befejeztével – rendeletben szabályozták, hogy a raktárvezetőnek naponta 1 kg gubót kell válogatnia más-más

beváltási osztályból. A válogatás eredményét a raktárban dolgozó válogatás minőségét felügyelő személy bírálta el és az eredményt naponta az OSF-hez kellett továbbítani. A raktárfelügyelők ezen időszakos válogatási feladata a válogatási gyakorlatot hivatott betölteni. (27)

A megtermelt gubók átvétele a beváltó állomásokon történt. Az állomás vezetőjét alapos megfontolás után nevezték ki. A beváltó - állomások vezetése felelősségteljes beosztás volt. Általában tanítókat igyekeztek megnyerni erre a munkára. A kiszemelt személynek mind a tenyésztők, mind a felügyelőség felé korrektnek kellett lenni és a beváltási osztályokra válogatást is tökéletesen ismernie kellett.

Az önálló beváltási vezetők részére minden tavasszal 4 napos tanfolyamot tartottak, melyeknek fő tantárgya: beváltási gubók elméleti és gyakorlati osztályozása.(28)

Előfordult olyan eset is, hogy egy beváltó nem jelent meg a tanfolyamon. BP rendeletben közölte, hogy a távolmaradók a következő évben már nem alkalmazhatók.(29)

BP szükségesnek tartotta, hogy az iskolás gyerekeket is bevonják a selyemtenyésztésbe, oly formában, hogy az iskolában a selyemtenyésztést tantárgyként kellene felvenni. Ezt az elképzelését a földművelési miniszterrel is közölte, de ez a javaslat nem okozott illetékes körökben túlzott örömet. BP meg volt győződve arról, ha az iskolákban felkeltik a gyerekek érdeklődését a fanevelés és a hernyótenyésztés fontosságáról, az később maguknak és az államnak is hasznára válhat.

Egy idő után a vallás- és közoktatási miniszter 1894. évi 2051. sz. rendeletével a népiskolák V. és VI. osztályában kötelezővé tette a fatermesztés, elméleti és gyakorlati oktatását. Igaz, a hernyótenyésztés nem szerepelt a rendelkezésben, de a fáradozás – az ügy érdekében – nem volt egészen hiábavaló.

1909-ben Kóródi Miklós, a pécsi tanítóképző intézet tanára az elemi népiskolák számára olvasókönyvet szerkesztett, melyet használva a III. osztálytól felfelé, minden áprilisban két-kétheti oktatással az eperfa és selyemtenyésztést tanították volna. Ezen elképzelés országos bevezetésére Darányi miniszter segítségét kérték. A javaslat bevezetéséről nem találtak bizonyítékot. (30)

BP annak ellenére, hogy teljes jogot sikerült volna elérni az iskolai eperfa- és selyemtenyésztés terén, igyekezett a tanfelügyelőkkel szót érteni az ügy érdekében. Kemény, vastag papírból selyem- és fanyésztési utasításokat készíttetett, melyeket a tanfelügyelőkön keresztül juttatott el az iskolákba. Ezzel kapcsolatban felhívta a főfelügyelők és a helyettesek figyelmét, hogy körútjaik során, ahol lehet – feltűnés nélkül – ellenőrizzék, hogy ezek a táblák eljutottak-e az iskolákba és használják-e azokat. Napi jelentéseikben erről tájékoztatást kellett adniuk. (31)

A főfelügyelők és felügyelők beszámoltak arról is az OSF-nek, hogy a népiskolákon kívül találkoztak-e más tanintézményben selyemtenyésztés oktatással és hol. (32)

BP azt is szerette volna, ha a tanítóképzőkben bevezetik a selyemtenyésztés tudományos oktatását.

BP tevékenysége alatt a selyemhernyó-tenyésztők döntő többsége a jobbágyokból, a legszegényebb rétegből származott. Ebből következett az is, hogy ezek az emberek általában analfabéták is voltak, a selyemhernyók felnevelésére megtanítani őket nem volt egyszerű, még akkor sem, ha a hernyónevelés nem volt bonyolult feladat.

BP mindezzel tisztában volt, de azzal is, hogy ezeknek az embereknek a tenyésztéssel megkereshető pénzre milyen nagy szükségük lenne. Lelki szemei előtt az lebegett, hogy a legelhagyatottabb néprétegen minden elképzelhető és megvalósítható módon segítsen. Azt is tudta, hogy országos ipart kell létrehoznia, amellyel az ország gazdaságát jelentősen növelni lehet. Ezeknek a

feladatoknak a megoldásához vezető egyik alapvető út a tenyésztők oktatása volt.

A tenyésztők képzésének szervezését a főfelügyelők és helyetteseik végezték, a felügyelők segítségével.

A felügyelőknek napi jelentéseikben közölni kellett a községekben folyó tenyésztési állapotot. Így figyelemmel lehetett kísérni, mely községekben milyen tenyésztési eredményre számíthattak. A községekben a kiemelkedően sikeres tenyésztőket külön tartották számon. A felügyelőknek kötelességük volt a legjobb tenyésztőket megkérdezni, kik vállalnának a következő években más helységeken tenyésztőket betanítani, oktatni, napidíj ellenében.

BP idevonatkozó rendelete bizonyítja, hogy a jelentkezőknek nemcsak a tenyésztést kellett kiválóan ismerni. Hogy még milyenek kellett lenniük ahhoz álljanak itt BP szavai: „ A kiszemelt lányoknak, vagy asszonyoknak természetesen a jó és helyes tenyésztés kellő ismeretén kívül elég értelemmel és jó magaviselettel kell bírniuk, hogy ezen hivatásuknak teljesen megfelelhessenek.(33)

A jó tenyésztők oktatóként történő alkalmazása – idővel – segítséget jelentett a felügyelőknek.

BP jól alkalmazta az itthon és külföldön látott újdonságokat is. Amit a felügyelőség tevékenységében valahol alkalmazni lehetett, kipróbáltatta, s ha beváltak, használatukat kötelezővé tette.

Így volt ez a vetített képes előadásokkal is.

A vetítőben acetilén lámpa szolgált fényforrásként és világította meg a 10×10 cm-es színes üvegdíákat.

Az első diák a helyes tenyésztést mutatták be:

- helyesen előkészített tenyésztő helyiség
- hernyók elhelyezése tenyésztő rácson
- tenyésztési állványok
- különféle rács megoldások

- tenyésztés szobában
- tenyésztés padláson
- tenyésztés padláson szénával szigetelt tetővel
- helyes hernyósűrűség a rácson
- sublót felhasználása a tenyésztéshez
- tűzhely a tenyésztő helyiségben
- téglával körülvett tűzhely
- helyesen készített gubózó sátrak
- tenyésztett gubók osztályozása beváltáshoz (34)

Kezdetben egy-egy diához leírás is tartozott, de BP elvárta, hogy egy idő után ne felolvasás legyen, hanem kis előadás kapcsolódjon a képekhez.

A tenyésztéssel kapcsolatban a diák állandóan szaporodtak, egyre nagyobb segítséget adva a tenyésztőknek.

A vetítettképes előadásokon egy-két évvel az indulás után már a helyes eperfa-metszéssel kapcsolatos ismertetések is képre kerültek, sőt néhány évvel később a mezőgazdasági munkák is megjelentek a vetítések során.

Ezeket az előadásokat a felügyelők tartották a téli hónapokban, előre elkészített terv szerint. A felügyelők időben felvették a kapcsolatot a soros település vezetőivel, tájékoztatást adtak az előadásokról, ugyanakkor kérték a vetítéshez szükséges nagyobb helyiség és a megfelelő számú hallgatóság biztosítását.

BP egyre több és több vetítő beszerzését sürgette, mert a színes képek vetítése sikert aratott.

A nagy létszámú előadások jutalmat jelentettek a felügyelőnek.(35)

A későbbi években a szakmai vetítések után a résztvevők látókörét bővítő képeket is láthattak. Például:a Szent István bazilikáról, az Országházról, Erzsébet királynéről, stb. E kultúrát terjesztő képek témája is egyre bővült, szaporodott. (36, 37)

A vetített előadásokra a község vagy falu elöljáróit, a plébánost, a tanítót is meg kellett hívni, amiről a jelentésben – természetesen – beszámoltak a felügyelők. Közölték, kik tisztelték meg az előadást, mert BP köszönőlevelet küldött mindazoknak, akik vették a fáradságot és megnézték, meghallgatták a referátumokat.

Előfordult, hogy a felügyelő hibásan közölte a résztvevő nevét és a levél „ismeretlen” jelzéssel érkezett vissza az OSF-hez. Az első esetben figyelmeztetést kapott a felügyelő.(38)

A vetítettképes előadások nagy népszerűségét bizonyítja, hogy 1910-11 telén a hét főfelügyelőséghez tartozó községek közül 500-ban tartottak előadást.(39)

A felügyelőtől BP olyan jelentést is elvárt, hogy a kerületében milyen olcsó (krajcáros) újságot olvasnak, mert akkor abban selyemtenyésztési- cikksorozatot jelentetnek meg.(40)

1900-tól, évenként, BP megjelentette a „Selyemtenyésztők naptár”-át. Azért sorolom ezt a kalendáriumot (mert az volt) ide a tanfolyamokhoz, mert lényeges része a selyemtenyésztéssel és eperfa kezeléssel foglalkozott. Tehát ennek is oktató jellege volt.

A kalendárium első oldalai a hónapokat mutatta be. Az első hónap nem január, hanem május volt. Tavasztól- tavaszig szólt a naptár. Egy hónap egy oldalon szerepelt. A lap felső részén két kis kép volt látható, amelyek a tenyésztés vagy fanevelés egy-egy részletét mutatta képaláírással. Utána táblázatszerűen a katolikus, a protestáns és a görög- orosz naptár következett a névnapokkal. A táblázatban a Nap és a Hold kelte-nyugta is olvasható volt.

A naptárak lapjainak felső részén található kis képek minden hónapban és évente változtak.

A képek és a naptár között két kétsoros versike figyelmeztette a gazdákat az esedékes mezőgazdasági munkára.

A kalendárium további lapjain a magyar történelem néhány jeles személyéről olvashattak bőséges, hiteles ismertetést. Külföldi históriákról is tájékoztatott a kalendárium, szerepelt András bácsi és Sári néni beszélgetése is a selyemtenyésztésről.

A „Selyemtenyésztés jó emberei” cím alatt olyan embereket lehetett megismerni, akik valamilyen jeles módon támogatták a selyem ügyét Magyarországon.

Különböző reklámok is szerepeltek a kalendárium utolsó lapjain.

Ez a naptár is bizonyítja, hogy a selyem szakmai ismeretek mellett BP gondoskodott arról is, hogy a selyemmel foglalkozók az általános műveltség alapjait is megismerhessék, bár a tenyésztők között az olvasni tudók voltak kevesebben. (41)

A kalendáriumok minden évben nyomdába kerültek és öt nyelven készültek, nyelvenként különböző darabszámban. Az első évi nyomdából kikerült naptár mennyiségéről nincs adat, csak a szétosztásról, mely a következő volt:

- magyar nyelvű 590 db
- szerb „ 750 „
- horvát „ 300 „
- román „ 65 „
- német „ 300 „

Fentiekén kívül jó néhány példányt osztottak ki ajándékként. (42)

A kiosztást a felügyelőségek végeztették el. A naptárakat ingyen kapták a tenyésztők.

1907. évben volt utoljára érdekelt az OSF a horvátországi tenyésztésben. A következő évtől a horvátok önállóan foglalkoztak a selyemtenyésztéssel, ezért horvát nyelvű naptár már nem készült. Helyette „tót” nyelvűeket nyomtak.

A nyelvek szerinti darabszám különbségek a felügyelők nyilatkozatai alapján alakultak ki, hiszen ők ismerték legjobban a kerületükhöz tartozó tenyésztőket.

A tolnai fonoda elkészültével, nemcsak a fonodát szerelték fel korszerű gépekkel, hanem a kornak megfelelő kazánnal, majd áramfejlesztő gőzgéppel is. A későbbi fonodákban felállított kazánok kezelőit, a tolnai fonodához tartozó kazánnál képezték ki 13 napos tanfolyamokon. A tanfolyamra jelentkező felügyelők 15 koronát kaptak munkaruha vásárlására.(43)

BP működésének kezdetén arra is gondot fordított, hogy a tenyésztőkön kívül néptanítóknak és más kívülálló érdeklődőnek, „szakférfiak” által tartott, néhány napos tanfolyamot tartasson a megyék egy-két településén.

Egy ilyen tanfolyamra a Tolna megyei Nagydorog is jelentkezett. A község előljárósága az érkező hallgatókat előzékenyen fogadták és látták el ingyen szállással, amiért BP elismerését és köszönetét fejezte ki.

BP erről levélben tájékoztatta Perczel Dezső alispánt is és kérte, hogy a hazafiúi cselekedetért és „mások serkentésére” szíveskedjen a nagydorogi előljáróságot dicséretben részesíteni.(44)

BP különösen a felügyelők oktatását ellenőriztette. Az ellenőrök az OSF-nél alkalmazott főfelügyelők voltak, akiket meghatározott céllal utaztatott BP a főfelügyelőségekbe. Itt keresték fel a tanfolyamot végzett felügyelőket. Az ellenőröknek meg kellett győződnie arról, hogy a felügyelőket megfelelően oktatták-e. Ha nem, akkor az ellenőri jelentés alapján BP kötelezte az előadót az oktatás megismétlésére, napidíj nélkül.(45)

Az egymás után létrehozott fonodák nagy létszámot igényeltek. Sok 15 év alatti gyereket vittek a szülők a jelentkezési helyre, de 15 év alattiakat is. Ha a család nagyon szegény volt, bizony az egész fiatal leánygyerekeket is alkalmazták. BP rendelkezésére a 15 év alattiak

részére – vasárnaponként – ismétlő iskolai oktatást tartatott, melyet először Tolnán vezetett be, de a később induló fonodáknál is alkalmazták ezt a gyakorlatot.(46)

Később a munkásnő-otthonokban is kötelezővé tették az iskolarendszerű oktatást.

A SELYEMHERNYÓ - TENYÉSZTÉS ÚJRAINDÍTÁSA ÉS ORSZÁGOS MÉRETŰVÉ FEJLESZTÉSE

A bevezetőben vázlatosan ismertetésre került a selyemhernyó-tenyésztés magyarországi megindítása, valamint az időközönkénti hanyatlás és fellendülés változásai.

Az 1867. évi kiegyezés utáni kormányok igyekezete a tenyésztés felvirágoztatására irányult, ezért évenként 200.000 korona körüli összeggel támogatták a tenyésztést, de az akkori Országos Felügyelőség szervezetlensége miatt nem tudott ez a tetemes összeg hathatós támogatást nyújtani tekintélyes gubóterméshez. Így például 1879-ben alig száz tenyésztő csupán 2.507 kg gubót váltott be.(47)

Az akkori képviselőház, látva az eredménytelenséget, úgy döntött, hogy tovább nem finanszírozza a gubótermelés ügyét.

Ekkor kapta meg BP a miniszteri felhatalmazást, amely a tulajdonképpeni magyarországi selyemipar megteremtésének kezdetét jelentette.

BP tisztában volt az országban fennálló tenyésztési viszonyokkal, annak ellenére, hogy sok éven keresztül külföldön tartózkodott. Ott tökéletesen megtanulta, hogyan kell jövedelmező selyemipart teremteni és vezetni. A szakemberhiányt tartotta az egyik legnagyobb hiányosságnak. Nagyon kevés volt az olyan szakember, aki a településeken tenyésztésre jelentkezőket oktathatta volna a helyes hernyótartásra. Igaz, hogy a tenyésztés csak bő egy hónapi munkával

járt, de amellet csak akkor tudott jó minőségű gubót leadni a munkavállaló, ha a tenyésztés minden szabályát betartotta. E szabályok be nem tartása a rossz minőségű gubó mellett kevesebb súlyt is eredményezett, ami pedig a tenyésztő kárát jelentette.

BP-nak eltökélt szándéka volt a falvak lakóit megnyerni a tenyésztéshez. Ugyanis a tenyésztés ideje a tavaszt jelentette, amikor a nincstelen jobbágyok már minden tartalékukat felélték, az aratás pedig – ami újabb segítséget jelentett - még messze volt. Így a május végére, június elejére befejeződő tenyésztésből származó jövedelem létfontosságú volt. Hogy a szegény néprétegből minél többen tudjanak bekapcsolódni a tenyésztésbe, szakemberekre volt szükség a felügyelőkön és a kikeltőkön kívül. Ezt a problémát tanfolyamok indításával orvosolták, az előző fejezetben leírtak szerint.

Nem egy falu bírása is kiképezte magát.

A tenyésztés előmozdításához egészséges petekészletre is szükség volt, ami az indulásnál szintén hiányzott. Magyarországon nem volt meg a feltétele a nagyobb mennyiségű pete előállításának. Csak néhány „gőrcső”, mikroszkóp állt rendelkezésre az egészséges pete előállításához. Ezt a gondot BP Olaszországból hozatott petékkel hárította el.

Kisebb gondot jelentett a szederfa, mert több-kevesebb szederfa minden településen található volt. A tenyésztés megindításához volt elegendő levél.

BP tudta, hogy azonnal hozzá kell fogni a nagy mennyiségű szederfa telepítéséhez. Ehhez termőföldre és sok szakemberre volt szükség, ezért ez irányba is határozott és eredményes lépéseket tett.

A selyemtenyésztés megindításához hiába van szakember, jó minőségű pete, elegendő kioktatott tenyésztő és elegendő lomb, ha a megtermelt gubót nem lehet eladni, ha nincs vevő.

A gubót kétféleképpen lehet értékesíteni: eladni vagy fonodában feldolgozni.

1880-ban Magyarországon meglévő fonodák nem jelentettek komoly gubó igényt. Például akkor Szekszárdon az OSF kezelésében 20 orsóval dolgozó fonoda működött. Ilyen vagy ennél kevesebb orsóval dolgozó fonodák főként Bácskában voltak, de nagyobb mennyiségű gubótermést ezek sem tudtak megfogni.

A nagy termelésű fonodákat létrehozni máról-holnapra nem lehetett. A termelt gubót csak értékesíteni lehetett. Az eladás csak úgy valósítható meg, ha a vevő méltányos árat hajlandó fizetni a tenyésztőknek. Ezt BP úgy látta megoldhatónak, hogy az állam által megelőlegezett gubók árát az OSF a gubók értékesítése után elszámolta. BP ehhez az elgondoláshoz megkapta a miniszter hozzájárulását, olyannyira, hogy BP működése végéig minden évben így történt a gubótermés kifizetése a tenyésztőknek, akiknek ez komoly biztosíték volt. Biztosak lehettek abban, hogy gubóikért az előre közölt árat a beváltáskor megkapják. Ezzel a megoldással egy csapásra sikerült a tenyésztők bizalmát megnyerni.

BP egyéni tapasztalatot akart szerezni az országban ténylegesen uralkodó helyzetről, ezért hivatalba lépése után közvetlen munkatársaival országjáró körutat tett azokon a részeken, ahol korábban intenzív tenyésztés folyt. Az általános panasz a megtermelt, de át nem vett gubó miatt hangzott el. Sok helyen BP saját pénzéből, ott helyben kifizette a gubó árát. Ezzel is bizalmat keltett a tenyésztőkben.

BP ismerve az ország tenyésztési lehetőségét, szükségesnek tartotta, hogy a felügyelők felügyelete alá tartozó kikeltők részére leirat készüljön.

A kezdeti időből származó kikeltési tájékoztató (48) szerint a kikeltő munkájára azért volt szükség, hogy ezt a kényes feladatot felelős személy végezze.

Korábban a kikeltést maguk a tenyésztők végezték, ami általában alacsony hatásfokú és költséges is volt, mert a petét minden tenyésztőhöz el kellett juttatni.

A kikeltő egy szállítmánnyal kapta meg az igényelt hernyók előállításához szükséges petét, vagy valamivel többet.

A kikeltési szabályzat szerint kellett a kikeltőnek eljárni. A petéket már kitakarított, fertőtlenített helyiségbe helyezték, ahol a kétnaponként emelendő hőmérséklet mellett körülbelül két hét után kezdődött a kelés. A petékből a hernyók nem egy napon keltek ki. A keltetőnek ügyelni kellett arra, hogy az egy napon kikelt hernyókat külön tartsa. Ha a tenyésztő eltérő napokon kelt hernyókat kapott, a hernyók nem egy időben vedlettek, ez a tenyésztés normális menetét rossz irányban befolyásolta. A vedlés alatt a hernyók nem esznek, mozdulatlanok. Ekkor nem is szabad levéllel zavarni az állományt.

A különböző napokon kelt hernyókból álló állomány egy része még nincs vedlési stádiumban, még levélre lenne szükségük. A még enni kívánó hernyókat elkülöníteni nem lehet. Ha etetik az állományt, akkor a vedlő hernyókat zavarják, ami fejlődésüket hátráltatja.

A kikelt hernyókat a kikeltő osztotta ki adagokban a tenyésztőknek. Az adag: egy uncia (25g), vagy 12-16g petéből kelt hernyó, attól függően, hogy a tenyésztő kezdő vagy gyakorlott volt-e. (Egy uncia hernyó körülbelül 60.000 darab. -SF) A tenyésztő rendelkezésére álló szederfa mennyiség is meghatározta a kiadott hernyó adag nagyságát. A rendelkezésre álló szederfákat a kikeltő osztotta el a tenyésztők között.

A hernyókkal egy időben a tenyésztő egy hőmérőt, tenyésztő- és lyuggatott papírt is kapott. Ezen eszközök árát a gubó beváltásakor kellett kifizetni.

A kikeltő egy igazolványt is átadott a tenyésztőnek egy selyemtenyésztési naptárral együtt. Az igazolvány tartalmazta a tenyésztő nevét, címét, a kiadott hernyó mennyiségét és hét pontban tenyésztési útmutatót. Ezzel az igazolvánnyal szedhetett lombot és

adhatta le a megtermelt gubóját, ha a kikeltő megnézte a gubókat, azokat érettnak minősítette és ezt a megállapítást az igazolványban feltüntette.

A kikeltők tevékenységét előíró rendelkezés utolsó pontja leszögezi, hogy a kikeltő fizetését az OSF-től kapja. A tenyésztőktől sem pénzt, sem ajándékot elfogadni nem volt szabad.

A kikeltőkre vonatkozó rendelkezések is megújultak. A kikeltők minden évben a kikeltés előtt – a rendelkezésen kívül is – kaptak különböző felhívásokat, ami természetes volt, hiszen a kikeltők felelősség - teljes munkája befolyásolhatta egy-egy év gubótermését.

Például: egy figyelmeztetés 1906-ból emlékezteti a kikeltőket, hogy minél nagyobb egy év gubótermése, annál magasabb a keresetük is, ügyeljenek arra, hogy a rendelkezésre álló szederfákat a legjobban használják ki.

Ugyanez a figyelmeztetés a felügyelők figyelmét arra hívja fel, hogy azon helységeken, ahol kocsmá van, ott a felügyelő nem szállhat meg, nem kosztolhat a kikeltőnél, hanem csak a kocsmában.(49)

Természetesen az országosan alkalmazott számos kikeltő között rendszeresen előfordult részrehajlás, az utasítás be nem tartása és még sok más fegyelmezetlenség. Előbb-utóbb BP tudomására jutottak ezek a hibák, mint például az alábbi: a felügyelők kocsmárosokat vagy boltosokat alkalmaztak kikeltőnek, akik kényszerítették a tenyésztőket, hogy náluk vásároljanak. Az ilyen személyek alkalmazását BP megtiltotta és igen komoly büntetés kiszabását helyezte kilátásba.(50)

A tenyésztést megkezdeni csak gondosan kitakarított helyiségben lehetett, valamint a használatos eszközöket is lesikálva kellett használatba venni. A tisztaság alapfeltétele volt a hernyó betegségek megelőzésének. Ezért ajánlották a tenyésztőknek, ha kimeszelik a tenyésztőhelyiséget, akkor rézgálic oldatot keverjenek a mészbe fertőtlenítőként.

Külföldi tapasztalatok alapján BP kísérletképpen „higany szublimát” oldattal való fertőtlenítéssel próbálkozott. Először öt felügyelőt oktattak ki a fertőtlenítés végzésére, és csak ott fertőtleníthettek, ahol a tenyésztő beleegyezett. A műveletet be kellett jelenteni a tiszti főorvosnak és a szolgabírárnak. Az eljárás sikeres voltáról nincs hivatalos irat.

A tenyésztőknek minden évben tenyésztési utasításokat adtak, amikor átvették a hernyókat a kikeltőtől. Ezen kívül szóbeli oktatást is kaptak a kikeltőktől és a felügyelőktől is. Plakátok készültek, melyeket iskolák, kocsmák, községháza közelében kellett kifüggeszteni. A községi elöljáróságot meg kellett kérni, hogy ügyeltessenek ezekre a plakátokra. Plakátokat nem csak papírból készítették az OSF, hanem bádogból is. A bádog plakátokat a felügyelőknek leltárba kellett venni, mert az előállításuk sokba került. Végül gazdaságosabbak lettek, mert nem kellett minden évben újakat készíttetni.

1898-ban készült bádog plakát 18 pontban sorolta fel a tenyésztés helyes végzését, ezek közül néhány:

- tenyésztő helyiségben lévő kemencében kenyeret sütni nem szabad.
- „A tenyésztő szobában hálni úgy az embernek, mint a hernyóknak is egészségtelen.”
- A hernyók alatti alom félujjnyinál vastagabb ne legyen.
- Vedlés alatt nem szabad etetni és háborgatni a hernyókat.
- A hernyóknak nem szabad sűrűn feküdni.

1906. évből származó „Tudnivalók”-ból néhány betartandó tanács a tenyésztéshez: a tenyésztő kötelezi magát, hogy a termelt gubót csak a hivatalos beváltó állomáson adja le. Ez egy új irányú figyelmeztetés, mert az OSF-en kívül megjelentek gubó felvásárlók. Ilyen személyek megjelenését azonnal jelenteni kellett az OSF-nek.

Egy másik pont tüzetesen leírja, hogy az I., II., III. osztályos gubók milyen küllemmel és keménységgel rendelkezzenek. A tenyésztőnek a megtermelt gubóit osztályra válogatva kellett leadni.(51)

Ez a „Tudnivalók” azt is közölte, hogy ha a selyem árak kedvezőek külföldön, a korábban meghirdetett gubó árat megemelik, de a közölt árat le nem szállítják.

Nagy segítséget jelentett, különösen a kezdő tenyésztőnek: „A selyemtenyésztő naponkénti teendői.”

Ezen az útmutatón nemcsak a napi teendőket olvashatta a tenyésztő, hanem a hernyók napi nagyságát is összehasonlíthatta a tenyészetében lévő hernyókkal.

Tájékoztat az útmutató arról is, hogy a hernyók életük hányadik napjáig kapjanak vágott levelet és naponta hányszor kell etetni. Ügyelni kellett arra is, hogy mennyi levelet szórtak a hernyókra, ha sokat, akkor nem ették meg és elfonnyadt, csak az almot szaporította feleslegesen. Ha keveset kaptak, koplaltak és nem fejlődtek megfelelően.

A tenyésztő helyiség napi hőmérséklete is olvasható volt. Általános hőmérséklet 15-20 C.

Minden tenyésztő hőmérőt is kapott a kikeltőtől, amelyen a 15 és 20 foknál piros vonal jelezte a higany végpontjait. A két hőfoknál elhelyezett piros jelzéssel azért készítették ezeket a hőmérőket, hogy az írni-olvasni nem tudó tenyésztők is tudják használni. Azt megmutatták és megmondták, hogy a higanyszálnak hol kell állnia az előírt hőfok érdekében. Ha a hőfok 15 fok alá süllyedt, a hernyók nem ettek, tehát nem fejlődtek, ha tartósan 20 fok felett volt a helyiség hőmérséklete, az a betegségek fellépését segítette.

A hernyók életük 4, 8, 16. és 24. napján vedlettek. Ez a folyamat egy-másfél napig tartott.

A hernyókat minden vedlés után és két vedlés között legalább egyszer át kellett helyezni. Ezt a műveletet a következőképpen kellett végre hajtani: a hernyók vízszintesen elhelyezett rácsokon fejlődtek. Vedlés után az állományra lyukas papírt fektettek, melyre rá szórták a leveleket. A hernyók a lyukakon felmászta a friss levelekhez.

Amikor elegendő hernyó mászott fel, a lyukas papírral együtt a hernyókat egy üres, tiszta rácsra tették. Az előző almot eltávolították. Az átrakás fontos művelet, a vastag alom a betegségek táptalaja lehetett.

Az átrakásnál arra is ügyelni kellett, hogy az átrakott hernyók ne legyenek sűrűn. Az általános szabály szerint akkor volt a hernyó sűrűség optimális, ha a hernyó – bármelyik életkorban – meg tudott fordulni anélkül, hogy másikkal érintkezett.

A lyukas papír körülbelül 1×1 méteres felületű volt, rajta egy centiméternél nagyobb átmérőjű lyukakkal.

A tenyészetet naponta végig kellett nézni, mert az esetleg lassan mozgó, nem evő hernyót a tenyésztőnek ki kellett venni, és megsemmisíteni, betegség előjele miatt. A leggyakrabban előforduló betegségek: renyhekór, sárgaság, mészkór, aszkór. A renyhekór fertőző betegség.

A hernyók negyedik vedlése után 7-8 nap volt még vissza az életükből. Ez az utolsó hét vette igénybe a tenyésztőt legjobban, mert egy normál adag hernyó (15 g petéből kelt hernyó) felneveléséhez 500-600 kg levélre volt szükség. E mennyiségnek körülbelül 85 %-át az utolsó héten fogyasztották, azaz „selyemre ettek”.

A 10-12 centiméterre növvő hernyók a 32. nap körül fejezték be a levélfogyasztást. Ekkor kezdődött a bekötés, azaz a gubókészítés. Ilyenkor „fonósátrakat” helyeztek a hernyók fölé. A fonósátrakat zsupszalmából vagy száraz vadrepcéből készítették úgy, hogy a szálakat hosszuk felében lazán összekötötték, majd kúpos alakra formálva a hernyók fölé állították. Ezekbe a hernyók bemásztak, megfelelő helyet keresve hozzákezdték a gubó kialakításához.

A fonósátrakban általában nyolc napig maradtak a gubók. Ez idő alatt kialakult a báb állapot, „éretté” vált a gubó. A kikeltő engedélyével a beváltó állomásra vihették, de ezt megelőzően a gubókat le kellett szedni a fonósátrakból, a kócot lehúzni és az előírásnak megfelelően három osztályba válogatni.(52)

A tenyésztés leírása során már említést nyert, hogy egy adag hernyó felnevelése 500-600 kg lombot igényel. E mennyiség biztosítása gyakran nehézségekbe ütközött, különösen az első 10-15 évben. Az évenként ismétlődő tenyésztési idő alatt BP rengeteg jelentést kapott a felügyelőktől az egész ország területéről, amelyek szerint a tenyésztőket valamiképpen akadályozzák a lombszedésben.

Az állami, megyei, községi utakon, valamint a települések utcáin elültetett és lombozható szederfákról bárki – ingyen – szedhetett levelet, ha a tenyésztési igazolványát felmutatta. Korlátot jelentett, ha egy tenyésztő háza előtt volt szederfa, ott csak a háztulajdonos szedhette le a levelet.

A gátló esetek döntő többségében kicsinyességből, rosszindulatból fakadtak és tették lehetetlenné a lombszedést. Például: mésszel befröcskölték a leveleket vagy a település előjárósága 5 forintra büntette a lombszedőt, aki kültelken álló fát lombozott.(53)

Ilyen és hasonló esetek sokasága készítette BP-t arra, hogy a minisztert tájékoztassa és kérje egy körrendelet kiadására, amit a miniszter rövidesen teljesített is. A megyék alispánjainak küldött levél hivatkozott a selyemtenyésztés nemzetgazdasági fontosságára és szigorú fellépést kért a települések előjáróitól a zavartalan lombszedés érdekében. Egyben tájékoztatta a miniszter az alispánokat, hogy e rendelet melléklete a belügyminiszter körrendelete.(54)

A belügyminiszter rendeletének a lényege, hogy aki gátolja a szabad lombszedést 2 forinttól 50 forintig terjedő pénzbüntetéssel sújtható. Behajthatatlanság esetén 12 órától 5 napig terjedő elzárással büntetnek. A kihágások elbírálásánál elsőfokon a járás, másodfokon a megye, harmad- fokon a belügyminiszter volt az illetékes. A büntetések 2/3-ad részben a selyemtenyésztést, 1/3-ad részben az illető település szegény alapját illette meg.(55)

Előfordultak olyan települések, ahol nem jelentkeztek tenyésztők, de lombozható szederfák álltak rendelkezésre.

Ilyen esetekben a felügyelők kötelessége volt a szomszéd település tenyésztőit a tenyésztő nélküli településre irányítani levélért.(56) Az ilyen megoldás nem volt egyedi. Ennek következtében sok tenyésztő napi 10-15 km-t tett meg a levélszedés érdekében.(57)

A tenyésztőnek ez a fáradozása bizonyítja talán a legjobban, hogy a szegény néprétegnek milyen nagy jelentőségű volt a hernyónevelés. A felnevelés eredményét jelentő gubó pénzbeli értéke, a szegény sorban élők számára létkérdést jelentett. Ezért hajlandók voltak naponta sok kilométert megtenni még gyalog is.

Olyan települések is voltak, ahol a tenyésztőknek a rendelkezésére álló fa több volt a szükségesnél.(58) Ilyen esetben a felügyelő, vagy több hernyó nevelésére próbálta rábeszélni a tenyésztőt, vagy a településen új tenyésztőt igyekezett szerződtetni. Az alapelv szerint: lombozható szederfa ne maradjon kihasználatlanul!

Helyes levélszedés ügyben adódtak magánkezdeményezések is, mint a Temes megyei Gáková községben.(59) A község elöljárósága értesítette BP-t, hogy a tenyésztőknek tudomásul kellett venni az öt pontos határozatukat, melyek a következők:

- Lombot szedni csak igazolvány felmutatásával lehet.
- Lombot csak a nap meghatározott idő pontjában lehet szedni.
- A levélszedés a kisbíró vagy az esküdt által kijelölt fáról történhetett.
 - A tenyésztés kezdetén a távol lévő fákról kellett szedni a levelet, később pedig a közelebb levőkről. Ez a megoldás nagy segítség volt, mert a sok levél a tenyésztés végén kellett.
- Csak egy napra elegendő levél volt szedhető.

Ezt a levéltakarékos lombszedést BP közrendeletként ki is adta. Sajnos az általános elterjedéséről levél nem találtatott.

BP az 1890-es évek közepén kezdte bevezetni országosan, hogy a tenyésztők három osztályra válogassák megtermelt gubóikat. Ennek a rendelkezésnek gyakorlati elsajátíttatása nem volt egyszerű.

A beváltás zavartalan lebonyolításához szükség volt a válogatásra, mert válogatatlanul nem lehetett eldönteni, hogy a tenyésztő hány kiló első, második és harmadik osztályba tartozó gubót hozott. Mindhárom osztálynak más-más ára volt. Az évenként nagy ütemben szaporodó gubótermés már nem tette lehetővé a beváltó helyen történő válogatást, ami sok időt vett igénybe. Tehát több szempontból volt szükség a tenyésztő általi válogatás bevezetésére.

A válogatás feltétlen bevezetéséhez sokféle segítséget bocsátottak a tenyésztők rendelkezésére, például: a felügyelők és kikeltők által adott oktatás. Kezdetben válogató asszonyokat is küldtek a beváltó állomásokra. A főfelügyelőknek jelenteni kellett az OSF-nek, hogy a küldendő válogató asszony milyen nyelven tudjon beszélni.(60)

A tenyésztők között lehettek horvát, német, román, tót, szerb anyanyelvűek, akiknek magyarul nem lehetett megmagyarázni a gubóválogatás szabályait.

A helyes osztályba sorolást segítette az is, hogy minden beváltóállomáson mintagubók álltak a tenyésztők rendelkezésére üvegedényekben, mindhárom osztályhoz tartozó gubókkal.(61)

Az új gubó beváltási módszer bevezetése sok gonddal és anyagi áldozattal járt, de végül – ha lassan is – eredményre vezetett.

A főfelügyelők és felügyelők jelentéseikben tájékoztatták BP-t arról, melyik megyében kik azok, akik feleslegesnek találják az osztályra válogatást, ezt a tenyésztők körében is terjesztették, így elbizonytalanították őket. Ez ügyben BP az ország valamennyi selyemtenyésztő megye főjegyzőinek megküldte levelét, melyben kéri, hogy a szolgabírákon keresztül minden település előljáróságának határozottan hívják fel a figyelmét arra, hogy egyes néptanítók és jegyzők ne bujtogassák a tenyésztőket, hanem buzdítsák őket és szolgáljanak felvilágosítással. Ha ennek ellenére is adódnak gondok a válogatásnál, táviratilag értesítsék BP-t.(62)

BP a munkatársaival a kezdetektől két legfőbb cél érdekében dolgozott:

- a. minél több hozzáértő tenyésztő legyen
- b. sok szederfa álljon a tenyésztés rendelkezésére.

E célok minél jobb teljesítése érdekében sok jónak tűnő elgondolást kipróbáltak.

Az OSF csak úgy tudott gazdaságosan működni és önállóan fenntartani magát, ha a tenyésztők számát a meglévő szederfák arányában megnövelték, azaz minél több gubót termeltek.

Az évenkénti gubótermést különféle gondok befolyásolták.

A tenyésztők számát az előző évihez képest növelni kellett évről-évre, illetve a korábbiakat meg kellett volna tartani. Ez a feladat nem volt egyszerű, mert az ország egyes területein mende-mondák, előre nem látott akadályok láttak napvilágot. Ezekből néhány: több selyemtenyésztő megyében elterjedt az a hír, hogy a gubó tenyésztést meg fogják adóztatni. Ez meggondolásra készítette a tenyésztőket. A hír onnan eredet, hogy az OSF néhány helyen érdeklődött egyes rendszeres tenyésztők adófizetéséről. Úgy gondolták, ha ismerik az adó nagyságát és a tenyésztésből származó jövedelmet, akkor következtetni lehet arra, hogy a tenyésztésből származó jövedelem mennyire segíti a tenyésztő családját.

BP idejében soha nem adóztatták meg a gubótenyésztést. A fenti eset cáfolatát magyarázatokkal nem tudták megnyugtatóan rendezni. A bizonyíték csak az az évi kifizetés lehetett, ami visszahozhatta az előző évről elmaradókat.(63)

Természetesnek vehető, hogy egy-egy településen csökkent a tenyésztők száma, ami kevesebb gubót is eredményezett. Ezért a tenyésztés megkezdése előtt külön értesítették a felügyelőket, hogy a tenyésztőknek valamivel több hernyót kell adni, mint egy adag.(64) Ezzel a móddal pótolni lehetett két-három tenyésztő kiesését.

Később a gyakorlott felügyelők és kikeltők saját érdekükben is alkalmazták az előbbieket. Ezt a módszert a felügyelők oktatásába is belevették.

Nem emelte a gubótermést az a községi jelentés sem, hogy náluk egy uncia hernyó nevelésére 68 szederfa jutott. BP szerint nem a fa volt sok, hanem a felügyelő volt hanyag, mert a fa mennyiségének ismeretében kevés tenyésztőt szerződtetett.(65) Természetesen a büntetés nem maradt el. Ha a következő évben is kevés volt a tenyésztő, a felügyelőt elbocsátotta. A hanyag felügyelőket a főfelügyelőnek külön kellett ellenőrizni. (66)

A beváltási gubó ár évenként változott. Az első években, amikor még nem voltak fonodák és a megtermelt gubót adták el külföldre – általában a döntő mennyiséget Olaszországba – a beváltási ár hazánkban az olasz gubóártól függött. Amikor már voltak fonodáink, gubót nem adott el az OSF, hanem selyemfonallá dolgozták fel és a selymet adták el. Ekkor a világi selyemártól függött a magyarországi beváltási gubóár.

A külföldi gubó – illetve selyemár változások az itthoni beváltási árakat általában kis mértékben módosították, de előfordultak drasztikus árváltozások is. Ilyen volt például az 1894-97-ig terjedő időszak. Ez a selyemválság Olaszországban a tenyésztők harmadának csökkenésével járt és így sok fonoda is leállt.

Természetesen Magyarországon is érezni lehetett a válságot, de nem olasz módra. BP a földművelési miniszternél elérte, hogy nem hagyták abba a tenyésztést, illetve minden tenyésztőt megtartottak és buzdítottak, hogy alacsonyabb beváltási ár mellett is foglalkozzanak tenyésztéssel.

Ezt a megoldást BP azzal indokolta, hogy meg kell tartani a tenyésztőket minden áron, mert, ha abbahagyják, nehéz lesz ismételt tenyésztőket szervezni.

BP azt is közölte a miniszterrel, hogy az alacsonyabb beváltási ár sem biztosít hasznot, hanem 30-40 % - nyi ráfizetést fog jelenteni. A miniszter tudomásul vette BP közlését. Az állam továbbra is megelőlegezte a megtermelt gubó árát. Így 1897 végére az OSF több mint egymillió forinttal tartozott az államnak. (67)

E válságos évek alatt a tenyésztőknek igyekeztek a legtöbb segítséget megadni ahhoz, hogy elsősorban a megtermelt gubók minősége emelkedjen, ne a mennyisége. Ezen cél eléréséhez színes tenyésztési utasítások készültek öt nyelven, melyekből minden tenyésztő kapott. Ha kiderült, hogy valaki mégsem jutott ezekhez, a felügyelőre igen szigorú büntetés várt.(68)

Az 1897 utáni évek fellendülést hoztak, de mindig akadtak gondok. Sokszor az időjárás is bele-bele szólt a tenyésztésbe, de országrészenként változó mértékben. Ha néhány járásban is, de évenként mindig előfordult valahol fagyveszély, erős lehülés. Ez elegendő volt ahhoz, hogy a hernyók ne egyenek. A hűvös napokon egy kicsit fűteni kellett volna, de a legtöbb tenyésztőnél erre nem volt lehetőség. Ilyenkor ajánlották a felügyelők, hogy a hernyókat helyezték el a konyhában, ha ebédet főznek. Ezután a felmelegedett hernyók ismét ettek, így megmentették a hernyókat a pusztulástól.(69) A konyhai melegítés csak néhány napos hernyókkal volt megoldható, mert kis helyen elfértek.

A tenyésztők jelentős csökkenése nyomon követhető 1907. évben is. BP szerint három ok vezetett a tenyésztők közel 20 %-os csökkenéséhez.(70)

1. Kivándorlás az Egyesült Államokba. Ennek igazolására Tolna megyéből áll rendelkezésre konkrét adat. A kivándorlók a szegényebb népréteget képviselték, ők tenyésztők is voltak. 1905. és 1906. évben összesen 1393 személy hagyta el Tolna megyét, 52 településről.(71)

A kivándorlás nemcsak Tolna megyét érintette, hanem az ország egész területét, ami feltétlenül éreztette hatását a selyemtenyésztésben.

2. Az 1907. esztendőben késett a tavasz, a szederfák rügyezése. A peték keltetését mindig a szederfa levelek megjelenéséhez igazították. Ebben az évben a késői hernyóosztás gondolkodóba ejtette a tenyésztőket, mert a tenyésztés vége már egybe esett az aratás kezdetével, ami a családnak a következő évre a napi kenyér megszerzését jelentette. Ezért sok család kénytelen volt lemondani a hernyók tenyésztéséről.

3. Minden évben – egy-két helyen – tapasztalni lehetett a selyem - tenyésztés elleni izgatást, ami az 1907. évben különösen jelentkezett. Ezért kérte BP – levélben – az alispánokat, hogy a beváltás idején, amikor sok ember összeterelődik a beváltó - állomásokon, rendfenntartó személy is legyen ott.

1907. évben a lyoni selyemárak kedvező volta miatt a beváltási gubóárakat 11 %-al emelték, ennek ellenére a termelők száma harmincezerrel csökkent, ami több mint 350.000 kg gubóterméssel bizonyult kevesebbnek az előző évinél.(72)

A századforduló éveiben a szederfák a gubótermés jelentősebb növelését biztosították volna, de BP a felügyelők tevékenységével nem volt elégedett. Az ellenőri jelentések olyan felügyelőről tájékoztatták, akik a tenyésztési időben az egész napot irodájukban töltik adminisztrációval, pedig a szabályzat előírja, hogy úton kell lennie a tenyésztők ellenőrzése, segítése érdekében.(73)

A szabályzat előírásának be nem tartása komoly büntetések kilátásba helyezését hozták. Így például, ha a felügyelő kerületében nem tudott legalább annyi tenyésztőt szerződtetni, mint az előző évben, akkor sem jutalom, sem napidíj kifizetésére nem kerülhetett sor, bármilyen kifogás is hoztak fel.(74)

BP-nak már a kezdeti években tudomásul kellett venni egy nagyon veszélyes tenyésztési szokást. Évről-évre szaporodtak olyan tenyésztők,

akik maguk állítottak elő petéket, majd azokat kikeltve tovább tenyésztették. Az ilyen ellenőrizetlen petéket kikeltetni tilos volt, mert az így kialakuló hernyóbetegségeket elhárítani nem lehetett. BP tájékoztatta erről a földművelési minisztert és kérte, hogy az alispánok tudomására jusson, miszerint a saját petéből származó hernyók tenyésztőit első esetben 100, második esetben 200 forinttal büntessék. (75)

Amikor BP a beváltási gubóár emelésére lehetőséget látott, közreendelemben adott külön feladatot a főfelügyelőknek, vagy felügyelőknek. Például: emelésre 1900-ban nyílt lehetőség, ezért még 1899-ben utasította a főfelügyelőket, hogy jelentsék, hol vannak olyan felügyelők, akik nem elég aktívak a szervezésben, mert azokat leváltja. Vagy vannak-e olyan vidékek, ahol be akarnak kapcsolódni a tenyésztésbe.(76)

Egy másik esetben BP közli azokkal az alkalmazottakkal, akik érdekeltek a tenyésztésben, hogy új tenyésztőket lehet szerezni, csak „odaadó szorgalommal, kellő utánjárással és csüggedést nem ismerő kitarással végezze.”(77)

A felügyelők a kezdeti években sokáig csak a fizetésüket kapták és néha jutalmat. Az 1900-as években már napidíjat, majd előre meghatározott tenyésztő szerzésért prémiumot is. A prémiumként kifizetett összegek fedezetét a különféle büntetések befizetése tette lehetővé. A kifizetési feltétel a következő volt: ha a főfelügyelőségénél 500 tenyésztőnél kevesebb volt, ebben az esetben minden új tenyésztő 30 krajcár prémiumot jelentett. Ha a főfelügyelőségénél 501-1500 tenyésztő volt nyilvántartásban, akkor egy új tenyésztőért 25 krajcár járt. Ha 1501 felett volt a tenyésztők száma, akkor csak 20 krajcár járt egy-egy új tenyésztő szervezése esetén. E feltételekkel 100 korona feletti összegre is rúghatott a prémium, de volt 5. 50 korona is.(78)

Az előzőekben leírt tenyésztési gondok, problémák csak egy töredékét jelentik az évek során jelentkező hibáknak és szabálytalanságoknak. Ha ezek mellett figyelembe vesszük, hogy 1879-ben az évi beváltott gubó mennyisége 2.507 kg volt. Öt évvel később már százezer kiló felett járt, majd 1890-től az ország éves gubótermése meghaladta az egymillió kilógrammot. Tehát a nagyon alacsony szintről elindulva, a sok-sok kisebb-nagyobb gond mellett létrehozott, országosan elterjedt iparág dinamikus fejlődése példaértékű volt.

A PETEKÉSZÍTÉS

A felügyelői szabályrendeletben leírt hárfákba helyezett, elsőrendű gubókból kibúvó pilléket (párosodás után a pille párokat) perforált zacskóba helyezték, amelybe a nőtény lepke lerakta petéit. A zacskókat a „górcsövezésnél” ismét kézbe vették. A pilléket kivették, majd törőcsészében összezúzták. A zúzalékból – mely a pille párok nedvét képezte – mikroszkópos vizsgálatot végeztek. Ha a mikroszkópi kép valamelyik hernyóbetegség jellemzőit mutatta, a vizsgált lepkék petéit megsemmisítették. Ez a művelet volt a petekészítés legfontosabb eleme, ezzel a móddal lehetett minden évben egészséges hernyókat keltetni.

A kezdeti években az ország több településén végeztek górcsövezést. Amikor Szekszárdon felépült a petekészítő állomás, ez időtől, csak ezen a petekészítő állomáson történt a petekészítés és tárolás.

Az állomáson a tároló helyiséget parafával bélelték és így a petéknek + 4 C hőmérsékletet biztosítottak. Ez a hőmérséklet garantálta a peték nyugalmi állapotát a következő év keltési idejéig.(79)

A petekészítő állomás felépítéséig minden évben kijelölték, hogy a főfelügyelőség mely településén lesz petekészítés. Az egész ország területén 45-50 helyiséget jelöltek ki.(80)

Olasz hölgyek is végeztek a petekészítést a magyarokkal .

Az elszállásolást illetően is rendelkezett BP: „a magyar lányoknak a gyártelepen, az olaszoknak a közelben kell – olcsó – szállást biztosítani.” (81)

Az első görcsövező lány napi bére 3 korona volt, a másodiké 2. Úgy nevezett „felülfizetések” is voltak, komoly feltételekkel. Ezt a plusz pénzt csak akkor kaphatták meg, ha a petekészítés végéig állományban voltak, ezen kívül jól viselkedtek és szorgalmasan dolgoztak. (82)

Büntetések itt is előfordultak. Például: „Pancsován hanyagul és lustán görcsöveztek, amiért Pecz Pálné felülvizsgálót 2 forinttal, a görcsövezőket 1-1 forinttal bírságoltam meg.” Ezt a bírságolást BP minden petekészítő helyre megküldte kihirdetésre. (83)

AZ 1885. ÉVI XXV. TÖRVÉNY VÉGREHAJTÁSI RENDELETE

BP röviddel hivatalba lépése után szorgalmazni kezdte a földművelésügyi miniszternél egy törvény alkotását, mely a kormány kizárólagos hatáskörébe adja a selyemtenyésztés minden ágát. Ezzel a törvénnyel biztosítva látta a visszaélésektől a selyemtenyésztést.

Ez a törvény gróf Széchenyi Pál minisztersége alatt 1885-ben meg is valósult. A következő évben a törvény végrehajtási rendelete is elkészült, melynek néhány lényeges pontját szükséges ismertetni.

Az I. rész a selyemtenyésztéssel foglalkozik, azon belül a petekészítéssel és a gubó beváltással.

- Tenyésztés csak egészséges petéből lehetséges, melyről a földművelésügyi miniszternek kell gondoskodni, aki egészséges pete - készítéssel a „szegzárdi m. k. selyemtenyésztési felügyelőséget bízta meg, valamint azzal is, hogy a kérvényezők között a kiosztást is végezze.”

- Akik tenyésztetni kívánnak, azoknak a tenyésztési év január 15-ig jelentkezni kell az illetékes községi elöljáróságnál, vagy a városi tanács illetékesénél, vagy a fővárosban, a kerületi elöljáróságnál.

- Az összeírási íveket február 15-ig továbbítani kell a törvényhatóságokhoz, majd a törvényhatóságoknak február végéig a selyemtenyésztési felügyelőségnek.

- Az ország nem minden megyéjében volt selyemtenyésztés. Voltak olyan vidékek, ahol nem lehetett sikerrel folytatni ezt a tevékenységet. Ezeket a vidékeket a miniszter állapította meg évről-évre. Ide összeíró íveket nem küldtek ki. Ha mégis volt jelentkező ezeken a vidékeken, azt a község elöljárósága közvetlenül az OSF-nek jelentette.

- A minisztérium a selyemtenyésztési felügyelőségen keresztül gondoskodott arról, hogy minden jelentkező kapja meg az egészséges petéket, a tenyésztési igazolványt és a „könyvecskét” is. (A „könyvecske” a tenyésztési útmutató volt.- SF)

Aki a petét és igazolványt megkapta, annak kötelességei is voltak:

- a kapott tenyésztési utasítások betartása
- a megtermelt gubók leadásával együtt a „könyvecskét” és azt a dobozt, amelyben a petéket kapták, le kellett adni. Aki elmulasztotta, 10 krajcárt a dobozért és ötöt a „könyvecskéért” köteles volt fizetni.

A II. rész a selyempete kiosztásáról rendelkezett:

- Azokban a községekben, ahol a minisztérium oszt ki petét, ott másnak árulni vagy kiosztani tilos.

- Ha van olyan személy, aki a felügyelőségen kívül petét valahol eladni, vagy kiosztani akart, annak a tenyésztési év előtt december 31-ig, 50 krajcáros bélyeggel ellátott kérvényt kellett beadni a miniszternek. A kérvényben fel kellett tüntetni:

- a kiosztandó peték mennyiségét, fajtáját és eredetét,

- igazolást a peték egészséges voltáról.
- A minisztériumnak jogában állt a kérvényezőtől petemintát kérni, azt bevizsgáltatni.
- A kérvény elbírálásánál február végéig a minisztérium nyilatkozott.

A III. rész a selyemgubó beváltás és vásárlás menetéről rendelkezett.

- A minisztérium által kiosztott petékből származó gubók beváltásánál nincs különösebb rendelkezés.

A IV. rész a peték és gubók szállításával kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazta.

Az V. rész a büntető határozatokat tartalmazza:

- akik e rendeleteket kijátszották 100 forint, második esetben 200 forint bírságot fizettek.
- ha a pénzbüntetés behajthatatlan volt, akkor 2 forintig 12 órai, 10 forintig egy napi, ezen túl minden 10 forint egy-egy napi elzárást jelentett.
- a kihágási esetekben első fokú hatóság:
 - megyékben a szolgabírák,
 - városokban a kapitány,
 - fővárosban a kerületi kapitány.
- másod fokú hatóság:
 - megyékben az alispán,
 - városokban a tanács,
 - fővárosban a főkapitány.
- harmad fokú hatóság a királyi belügyminiszter. (84)

A GUBÓRAKTÁRAK RENDELTETÉSE

Az évenként egyre növekvő gubótermés megkövetelte, hogy tároló - helyek jöjjenek létre. Ezért BP tevékenységének kezdetén megteremtette annak lehetőségét, hogy alkalmas településeken gubóraktárt építtessen. A raktárak felépítésének helyét két szempont határozta meg. Az egyik: olyan településen, amelynek környékén sok gubó terem. A másik szempont, hogy a kiszemelt település előljárósága milyen mértékben tud az építkezéshez hozzájárulni: ad-e ingyen telket, vagy mennyi téglával járul hozzá a raktár létesítéséhez.

Összesen 18 gubóraktár épült, ezek Baján, Békéscsabán, Fehértemplomban, Győrött, Németpalánkán, Óverbászton, Óbecsén, Ómoldován, Pancsován, Szabadkán, Temeskubinban, Temesvárott, Titelen, Tolnán, Újvidéken, Versecen, Zomborban és Zsabján kaptak helyet.

A raktárak többsége egyemeletesnek épült, de kétemeletes is volt. A nagy raktárak befogadó képessége 150.000 kg gubó lehetett. Azokon a településeken, ahol fonoda is volt – mint Békéscsabán, Győrött, Tolnán – a raktárak kétemeletesek voltak. A második emelet fele válogató helyiségként szolgált, mert a fonodáknak lényegesen finomabb válogatású gubóra volt szükségük, mint a beváltásnál. A raktárban lévő gubókat a fonoda részére 8-10 osztályba válogatták. A válogató helyiségek nagy ablakkal, tágas térrel rendelkeztek. Ez a művelet volt a jó minőségű selyemfonal előállításának egyik feltétele.

Az első raktárt Újvidéken 1883-ban, az utolsót 1897-ben Temeskubinban építették.

Egy raktár teljes felépítése, átlagosan, 80.000 koronába került. (85)

A raktáraknak a gubó tárolásán kívül a gubófojtást is biztosítani kellett.

Amikor a tenyésztő a beváltó állomáson átadta gubóját, azt kosarakba csomagolták, melyeket naponta a megjelölt raktárba szállítottak hajón, vagy vonaton, vagy, – ha közel volt a raktár – szekéren.

A beváltó állomások napi szállítása szükséges volt, mert a gubóban a báb még élt és meg kellett akadályozni pillévé alakulását. Ugyanis a pille kifúrta a gubót és az fonásra már nem volt alkalmas. BP intézkedése folytán a hajón, vagy vasúton utaztatott gubó szállítmányoknak elsőbbségük volt.

A raktárak mindegyikében alkalmaztak fojtó berendezést. Kétféle fojtó működött. Az egyik közvetlen gőzzel, a másik az előzőnél lényegesen korszerűbb – Pellegrino berendezés – forró levegő befújásával üzemelt.

(A Pellegrino fojtók működése megtalálható a „Bezerédj Pál és a hernyóselyem kultúra megteremtése” c. dolgozatban. - SF)

GUBÓBEVÁLTÁS

Az OSF megalakulása előtt a megtermelt gubót nem szervezett beváltó állomáson adták le, hanem a fonodák megbízottjai vásárolták fel. Ezek a felvásárlók külföldiek is lehettek. Felvásárlóként más-más árat fizettek a tenyésztőknek, de mindig a lehető legalacsonyabbat.

Ahogy a felvásárlás nem volt egységesen szabályozott, úgy a felvásárolt gubó fojtása sem, ami a gondok, hibák újabb sokaságában jelentkezett.

Az 1880-tól működő OSF a megtermelt gubó átvételét a beváltó állomások létrehozásával kívánta megvalósítani. Megyénként több községet jelöltek meg, ahol a termelőktől átvették, majd kifizették a beszolgáltatott gubót. A kilónkénti árat már a hernyók kiadásakor

közölték a tenyésztőkkel, melyet minden évben ki is fizettek, kevesebbet soha. BP idejében egy-két alkalommal előfordult, hogy néhány krajcárral többet fizettek kilónként, mint az előre közölt ár.

Az új gubófelvásárlási rendszer bevezetése nem volt egyszerű. Az első években sok hiba fordult elő, amit súlyosbított az előző időszak felvásárlási rendszere. A magánfelvásárlók nem akartak beletörődni abba, hogy tekintélyes haszontól esnek el, különféle fondorlatokkal próbálták rábírní a tenyésztőket, hogy gubójukat ne vigyék a beváltó állomásra, hanem nekik adják el. Ezzel a komoly problémával az ország minden selyemhernyót tenyésztő megyéjében szembe kellett nézni.

BP a magánfelvásárlókkal szemben kérte az alispánok segítségét, akik négy pontban határozták meg a szolgabírák ez irányú feladatát.

1. Jól látható helyeken táblákat helyeztek ki „magánosok által a beváltás TILOS!”
2. A beváltás körüli bármilyen rendellenességet táviratilag BP-nak azonnal jelentettek.
3. A magánbeváltás gubóit elkobozták és a tenyésztő költségén Szekszárdra szállították.
4. A rendőröket szigorúan utasították, hogy a selyemtermelő községekben sűrűbben ellenőrizzenek.

Az ellenőrzést megkönnyítette, hogy a települések elöljáróságát tájékoztatta az OSF arról, kik a tenyésztők a településen. A tenyésztők adatait a hernyók átvételekor a kikeltők vették fel. Így az is látható volt, hogy mennyi gubó várható egy-egy településről. (86)

Az OSF működésétől kezdve évről-évre tekintélyes mennyiséggel nőtt a gubótermés, ami évenként egyre több és több beváltó állomás megnyitását is követelte. Az új állomások működéséről a felügyelők gondoskodtak: helyiségek bérlése, elöljárók jóindulatának megnyerése, stb. A legnagyobb odafigyelést a bérlemények ára kívánta meg. A lehető legolcsóbbakat szerezték meg, de az igényeknek megfelelőeket.

A bérlemények ügyére BP mindig nagy gondot fordított. Előfordult nem egyszer, hogy olcsóbb megoldás is lehetett volna, vagy, ami rosszabb, akadt fekete ügyintézés is. Egy beváltó állomás bérlésével kapcsolatban BP-nak tudomására jutott, hogy az egyik felügyelőnek érdekében állt volna drágább helyiség bérlése. Függetlenül attól, hogy végeredményben nem a drágább helyiség bérlésére került sor, BP mégis az összes felügyelőnek szóló figyelmeztetést küldött: „Figyelmeztetem ezért az összes felügyelőt, hogy ily esetekben részemről már a gyanú is elég arra, hogy ily egyéneket többé ne alkalmazzak, miután a felügyelők alkalmazásánál az első feltétel a bizalom aziránt, hogy ő az intézet pénzügyi érdekeit soha szem elől téveszteni nem fogja.” (87)

A beváltó állomás helyiségeinek megfelelő megválasztásától függött az átvétel gyorsasága. Nagy tágas termekre volt szükség, mert minden tenyésztő gubóját rácsokra terítették az osztályra válogatás helyességének elbírálására. Az átvett gubó tárolására, csomagolására is helyet kellett biztosítani. Így a folyamatos gubóátvétel megfelelő helyiséget követelt.

Az elhúzódó átvétel nemcsak a tenyésztőknek volt kellemetlen, hanem a gubók minőségét is negatívan befolyásolta, ezért a főfelügyelők személyes felelősséggel tartoztak a beváltó állomások folyamatos működéséért. (88)

Mindennek ellenére mégis előfordult, hogy a beváltó helyiségek szűk volta miatt a gubót nem lehetett elhelyezni. BP körrendeletben közölte, hogy a helytelenül megválasztott beváltó helyiség miatt a felügyelő 50 forint bírsággal sújtandó. (89)

A beváltás menete szigorú szabály szerint folyt le, melynek leírása a selyemtenyésztési felügyelők Szabályrendelet c. fejezetben található.

A folyamatos gubóbeváltást nemcsak a helyiség megfelelő nagyságával lehetett biztosítani, képzett személyzetre is szükség volt. Az évek óta ugyanazon helyen működő beváltó állomások személyzete alapvetően nem szokott változni, de néhány személy cserélődött minden

évben. Az új állomások esetében a teljes személyzetről gondoskodni kellett, legtöbbször a válogató lányok közül került ki. Róluk a főfelügyelő gondoskodott a beváltás megkezdése előtt. Az igényt Szekszárdra, az OSF-hez nyújtották be, de nemcsak a számszerűség, hanem nyelvismeret szempontjából is. (90)

A beváltó állomás vezetője arra is ügyelt, hogy a válogató lányok leterheltsége egyenletes legyen, és részrehajlás nélkül végezzék munkájukat.

A válogatók semmiféle ajándékot nem fogadhattak el a tenyésztőktől. Ha ez mégis előfordult és kiderült, azonnal elbocsátották őket. Heti bérüknek csak a felét kaphatták meg a hét végén. A visszamaradó rész a beváltás után került kifizetésre, ha a beváltás végéig az állományban maradtak. (91)

Jelentéktelennek tűnő hiba a következő, de BP szóvá tette, mert a beváltó állomás folyamatos működését befolyásolta: 1899. évben három községben a beváltó vezetőnek a beváltás ideje alatt „fegyver gyakorlatra” be kellett vonulni. BP a főfelügyelőket felelősségre vonta, mert erről a beváltás megkezdése előtt tudniuk kellett volna. (92)

BP kínosan ügyelt arra, hogy a részrehajlásnak még a gyanúja se merüljön föl. Ezt a célt szolgálta az is, hogy a beváltó állomás vezetője nem lehetett annak a községnek a lakója, ahol az állomást vezette. Az állomásvezetők csak a beváltás közvetlen megkezdése előtt tudták meg, hogy melyik községbe kell utazniuk.

Fizetésük 100-120 forint volt, ami a beváltás teljes időszakára szólt. (93)

A beváltó állomás vezetője minden nap este 6 órakor – táviratban – közölte az OSF felé, hogy aznap – osztályonként – hány kiló gubót vettek át. (94) E rendelkezésre egyes beváltó vezetők jelentették, hogy ha este 6 órakor meg kell táviratozni a napi gubó átvételt, az másfél órával csökkenti a beváltás idejét. Valószínű úgy gondolták, hogy 6 óra

után már nem vesznek át gubót a jelentés miatt. BP azonnal rendelkezett miszerint: szó se lehet másfél órai kiesésről, mert 10 perc alatt fel lehet adni a jelentést táviratilag. Ennyi leleményességet feltételez minden beváltóról. (95)

Ha a beváltás már csökkenőben volt, és a válogató lányok nem voltak folyamatosan munkával ellátva, a vezetőnek kötelessége volt a létszámukat csökkenteni, azaz visszaküldeni állomáshelyükre. A beváltás csökkenését tudni lehetett, mert a kikeltők adták meg a tenyésztőknek az engedélyt a termelt gubójuk leadására.

A tenyésztő részére a legfontosabb a pénzes utalvány beváltása volt. Az érvényben lévő pénzügyi szabályzat szerint, azokon a településeken lehetett kifizető hely, ahol adóhivatal működött, megyénként négy-öt. Az adóhivatallal rendelkező településeken beváltó állomás is üzemelt. A tenyésztőket a településükhöz legközelebbi beváltó állomásra irányították. 1900 után már voltak olyan nagyobb helységek, ahol nem volt adóhivatal, de kifizetőhelyként működtek. (96)

Minden beváltó állomáson a tenyésztők rendelkezésére panaszkönyv is állt. Ha valaki a panaszkönyvbe írt, még aznap táviratban BP tudomására hozták a vezetők, hogy azonnal intézkedni lehessen. (97)

BP az OSF minden részében nagy jelentőséget tulajdonított az ellenőrzéseknek. Így a beváltási válogatás felülvizsgálatára is sor került. A beváltás megkezdésekor BP körlevélben tudatta, hogy egyes beváltó állomások első osztályú gubóit tartsák külön a raktárakban, és válogassák újra, annak megállapítására, hogy a beváltó megfelelő munkát végzett-e, mert minden beváltó állomás osztályonkénti százalékos eredménye ismert a könyvekből. Az újraválogatás eredményének – ha kis eltéréssel is – de egyezni kellett a beváltó válogatásával. (98)

Előfordult, hogy a két válogatás között nagy volt az eltérés. Például: a beváltási I. osztályú gubó 62 % volt, az ellenőrzésnél csak 39 %. (99) Ez az eredmény azt bizonyítja, hogy a beváltó az OSF kárára vette át a

gubót. BP mindig az igazságos gubó átvételt szorgalmazta, de az igazságos osztályzást ő úgy hirdette, hogy az mind a tenyésztőnek, mind az OSF-nek legyen hasznára.

Ilyen nagy eltérések nem maradtak megtorlatlanul. Az ekkora hibát elkövető beváltó vezető a következő évben már nem kapott semmilyen munkát. (100)

BP az ellenőrök küldését is az „Általános Rendelkezések”-ben tette közzé. Az ellenőrök az OSF főfelügyelői, valamint olasz szakemberek voltak. Jelenlétük mellett – az ellenőrzés befejezéséig – ott volt a terület főfelügyelője és helyettese is.

Az ellenőrök a válogatás megkezdése előtt értekezletet is tartottak az érdekelteknek, valamint észrevételeiket a „rendelet könyv”-be beírták. A felülvizsgáló mindaddig a raktárban tartózkodott, amíg a kérdéses gubó - mennyiséget le nem válogatták.

A naponta beváltott gubó elszállításáról is a beváltó vezetője gondoskodott.

A szállító kosarak vesszőből font, henger alakú kosarak voltak, melyeket megfelelő jelzőcédulával láttak el. (101) A kosarakat a megjelölt gubóraktárakba vasúton, hajón vagy lovas kocsin szállították. A beváltó vezető tudta, hogy mely szállítóeszközzel ér előbb a raktárba a szállítmány.

BP a MÁV- val és a hajós társasággal minden évben felvette a kapcsolatot és kérte, hogy a feladott gubószállító kosarak ne szenvedjenek késedelmet a szállítás során. Erre szükség volt, mert a fojtatlan gubók esetében fennállt a pillézés veszélye.

A gubó raktárba szállításának előkészítése a terület főfelügyelőjének a gondja volt. Neki tudnia kellett, hogy honnan miként juttatható a gubó a kijelölt raktárba. (102)

A beváltás kellemetlen időszaka volt az esőzés. Kezdetben többször előfordult, hogy a tenyésztő esős időben indult a beváltó állomásra, és mire odaért, a gubó megázott. Az ilyen átvétel csak az intézet kárára

történhetett, de a tenyésztő javára. A tenyésztők hamar rájöttek, hogy az eső számukra kedvező, így BP kiadott egy szigorú rendelkezést a beváltó vezetők, a főfelügyelők és helyetteseik részére, miszerint:

- ha az eső a tenyésztőket a beváltó állomáson éri, de a gubóját szárítani lehet, akkor beváltható.

- Ha a beváltó meggyőződik, hogy a tenyésztő a gubójával esőben indult el, és a gubók még nem is voltak teljesen érettek, akkor a beváltást meg kellett tagadni.

- A helyben lévő tenyésztők csak alkalmas időben vihették gubóikat beváltani. (103)

A beváltó vezető naponta azt is jelentette az OSF felé, hogy aznap volt-e tenyésztő, akitől nem vették át a gubót, és miért. Ez a jelentés különösen fontos volt esős napokon. (104)

BP majdnem mindenről kapott jelentést. Így tudomására jutott, hogy előfordultak olyan esetek egyes beváltó állomásokon, ahol gorombán, türelmetlenül beszéltek a tenyésztőkkel. Ennek megszüntetése érdekében plakátot készített, amelyen bizonyos szavakat – a nagyobb nyomaték kedvéért – piros tintával aláhúzatott. Ezek a plakátok nemcsak magyarul, hanem a megszokott öt nyelven készültek, és a beváltó helyiségben ki kellett ragasztani. A felügyelők a kihelyezést ellenőrizték és jelentést küldtek. (105)

Voltak olyan beváltó állomások, ahol több segítő személyzet volt, akikhez községeket rendeltek. Ennek következtében egyes segítő személynél sorba álltak a tenyésztők átveendő gubóikkal, mások pedig munka nélkül maradtak. Természetesen ezen esetek is szankciókkal rendeződtek. (106)

A beváltó állomásokon alkalmazott segítő személyzet, a válogatók, heti béresek voltak, de hetenként csak a bér felét kapták meg, a másik felét csak a beváltás teljes befejezésekor. Ha valakit fegyelmi ok miatt bocsátottak el, sem a visszatartott bérét, sem útiköltséget nem kapott.

Ezt a válogató személyzettel BP a munka megkezdése előtt – rendelkezésével tudatosította. (107)

A beváltó állomásokon jól látható helyen, üvegekben, minta gubókat helyeztek ki, melyek segítették a tenyésztőket a gubók besorolásában, az egyes osztályokba. Amennyiben BP ellenőrei olyan minta gubókat találtak, amelyek nem feleltek meg az előírásoknak, a jövőben 20 korona büntetést helyeztek kilátásba a főfelügyelőknek. (108)

Az OSF indulásának első két évében fojtatlan és fojtott gubót is vettek át. Az előbbi I. osztályú minőség kilóját 1 forint 20 krajcárért, az utóbbit 1 forint 60 krajcárért. (109) A későbbi években a gubó beváltási ára, az olasz és francia selyemáraktól függően 1,30-1,60 forint között ingadozott. Az I. világháború idején a beváltási gubóár jelen tősen megugrott. Az I. osztályú ára 5 korona, a II. osztályú 2 korona, a III. osztályú 20 krajcár volt. (110)

Függetlenül attól, hogy a felügyelők és kikeltők, – ha száz százalékra nem is,– de megfelelően tudták megítélni a beváltás befejezését, ennek ellenére BP minden évben általános rendelkezésben hívta fel a figyelmüket a beváltó állomások bezárására. Ne túl korán zárjanak, de feleslegesen se tartsanak nyitva. (111)

Ugyanúgy felhívta a beváltó vezető figyelmét a válogató nők időbeni elbocsátására is. Ha munkájukat a beváltás alatt kifogástalanul végezték, akkor a visszatartott bérüket kifizethették. (112)

A vezetőnek az utolsó kötelessége volt a beváltás során használt eszközöket megtisztíttatni, biztonságba helyezni a következő évig, elkészíteni a beszámolót, valamint bezárni a helyiségeket. (113)

FAISKOLÁK ÉS FÁSÍTÁSOK

Ha bárhol selyemtenyésztést kívánnak létesíteni, a szándék megvalósítása előtt – legalább nyolc évvel – a hernyók táplálékáról kell gondoskodni. Azaz szederfákra van szükség, illetve azok levelére.

Ez így volt külföldön, így volt 1680-ban, amikor Passardi megindította hazánkban is a selyemtenyésztést.

A későbbi évtizedekben is mindig nagy gondot fordítottak a szederfa nevelésére.

Gróf Széchenyi István a „Selyemről” c. könyvében azt írja, hogy „erdőként álljanak hazánkban a szederfák”, akkor fel fog virágozni a selyemtenyésztés Magyarországon. Széchenyi helyesen látta meg azt is, hogy az ügyön azzal is segíthet, ha valami módon rendszert, szabályt állítanak fel. Ezért hozta létre a „Szederfaegylet”-et, melynek irányítani kellett – egyik tevékenységként – a szederfa nevelését is.

Bő három évtizeddel később BP is belefogott nagy művébe, és elsőként a földművelésügyi minisztert kérte, hogy országos rendeletek szülessenek a szederfa gazdálkodásról. Különböző rendelkezések láttak napvilágot szederfa nevelés, kiültetés terén, de a valóságos törvény csak 1894-ben – mint a XII. – született meg. E törvény a 43.§-tól a száz valahányadikig foglalkozik a faiskolák létesítésének minden problémájával. Az előző 42 § a mezőgazdaság és mezőőrség dolgait veszi törvényes keretek közé.

Az 1894. évi XII. törvény alapján készítette Sopron vármegye törvényhatósága a „Szabályrendelet a faiskolákról és fásításokról” c. rendelkezést.

E szabályrendeletet megelőzően 1873-ban már készült egy: „Tolna vármegye szabályrendelete a községi faiskolák létesítéséről és kezeléséről”, amely sokáig – 1894-ig – érvényben volt.

BP tevékenységének megkezdésekor azonnal az 1873-as rendelkezés szerint ellenőriztette és indította volna a munkákat, csak sok helyen azt a rendeletet már rég nem ismerték, vagy ahol volt faiskola, más célra használták. BP hosszabb vesződség után levélben fordult segítségért az alispánhoz, melyben felsorolja azokat a hibákat, melyeket ellenőrei találtak:

- vannak községek, ahol nincs faiskola
- vannak községek, ahol van faiskola, de nem akkora területű, amekkorának lenni kellene a község lakosai szerint
- van olyan rossz talajú faiskola, amelyet szándékosan jelöltek ki rossz talajra
- sok az olyan faiskola, melyeket nem fatenyésztési célra használnak, hanem gabona vagy más növény termesztésére szolgál
- kerítés nélküli faiskolák
- vízhiány miatt sok faiskola nem felelhet meg feladatának
- a faiskolának nincs kezelője.

A levél még további kisebb jelentőségű hibát is felsorol, melyekhez BP kéri az alispánt, hogy a szolgabírókon keresztül hassanak a községek előljáróira, hogy a szabályzatnak megfelelően működtessék a faiskolákat. (114)

E levélből azt láthatjuk, hogy Tolna megyében milyen állapotokkal találkozott BP faiskola ügyben. Ehhez hozzá kell gondolni az egész országot is, mert BP a selyemtenyésztést az egész országra szándékozta kiterjeszteni.

Mindezen nehézségek ellenére 1883-ban már 72.000 kiló gubót sikerült termelni az 1879. évi 2.507 kilóval szemben.

A régi rendelkezés lényeges pontjai, nagy vonalakban, megegyeztek a későbbi rendeletekkel.

A soproni szabályrendelet megalkotása előtt 1897. első felében a földművelésügyi miniszter nagyszabású értekezletet hívott össze, melynek feladata volt sok szempont megismerése annak érdekében, hogy a megalkotandó szabályrendelet minél kevesebb nyitott, vagy megkerülhető témát tartalmazzon. Mezőgazdasági, kertészeti szakemberek mellett meghívást kaptak főispánok, alispánok, szolgabírók is.

Tolna megyét Dőry Pál alispán és BP képviselte. Mindkettőjük hozzászólásából sok javaslat került a szabályrendeletbe. (115)

A szabályrendelet 25 paragrafusából a lényegesebbeket szükségesnek tartom megemlíteni.

Az 1.§ meghatározza a községek lakossága szerinti faiskola nagyságát. A nagy községek 1200-1600 négyszögöl területet voltak kötelesek biztosítani, a kis községek 500 lakosig 400 négyszögöl.

A törvény meghatározott kivételeket is, amelyben olyan települések részesülhettek, amelyek társulhattak a szomszéd faluval, községgel. Ezeket a kivételeket a szabályrendelet egy az egyben átvette a törvényből.

A 2.§ meghatározta, hogy milyen talajú faiskolákban milyen facsemetéket kell termesztetni.

Általában a faiskola 2/3-án gyümölcsfákat, 1/3 részén közterületre kiültethetőket kellett nevelni.

„A selyemtenyésztésre alkalmas és azt űző területeken a faiskola 1/3-a az OSF szerint eperfa legyen”, a második harmad gyümölcs, a harmadik harmad kiültetésre váró csemete legyen.

3.§. A faiskolák részletes üzemtervét egy éven belül be kell nyújtani a helyi előjáróságnak, majd a főszolgabírón keresztül a mezőgazdasági bizottság elé terjeszteni. Ha a bizottság elégedetlen az üzemtervvel, a teendőkről is szól a rendelkezés. Az üzemterv készítésénél az OSF segítségét ki kellett kérni.

4.§. A községek előjáróságai kötelesek egy személyt állítani, aki a faiskolát kezeli és a szükséges munkát elvégzi.

Fizetésükről is rendelkezik a szabályrendelet.

5.§. Az előjáróságok felelősek a faiskolák kezeléséért.

6.§. A paragrafus rendelkezik a faiskola bekerítéséről és a szükséges öntözővízről.

7.§. A községi faiskola kezelője lehetőleg néptanító legyen.

8.§. A faiskola kezelő kötelességei:

a. Az üzemterv készítése és a szabályrendelet betartása.

b. A tanköteles gyerekeket oktatni a fatenyésztés gyakorlatára, az iskola tanrendjében megállapított időben.

9.§. Ha az üzemtervben meghatározott csemetéken felüli eladás is van, akkor abból az árból a faiskola kezelő is részesedik, amelynek nagyságát az előjáróság határozza meg.

10., 11., 12., 13. paragrafusok az állami utak mentén ültetendő fákról szólnak.

14.§. A fásítási tervet az államépítészeti hivatalon keresztül az országos gyümölcsészeti biztos, az OSF, a törvényhatósági mezőgazdasági bizottság és gazdasági egyesület meghallgatásával a vármegye alispánja állítja össze és egy év alatt jóváhagyásra a törvényhatósághoz terjeszti.

15.§. A főszolgabírók kötelessége összeírni, hogy egy éven belül körzetükben, mely közutak fásítandók és hány darab fára lesz szükség.

16., 17., 18., 19., 20. paragrafusok meghatározzák, hogy a különböző utak mellé ültetendő fákat kinek kell ellenőrizni, gondozni. A felmerülő költségeket kiknek, milyen forrásból kell fedezni.

21.§. A járási faiskola felügyelőnek szakképzett embereket kell állítani. A lehetőségeknek megfelelően „gyümölcsészettel rendelkező tanfolyamot” végzett néptanítót kell kinevezni. A kinevezés az alispán feladata, a főszolgabíró és a tanfelügyelő javaslatára. Elbocsátásra, felmentésre csak az alispán jogosult.

22.§. A járási faiskola felügyelők kötelességei:

a. Jóváhagyott útiterv alapján tavasszal és augusztusban kell látogatást tenni a kerületében és az üzemtervben rögzített munkavégzést ellenőrizni.

b. Szükséges útmutatások megadása.

c. Hiányok jelentése a főszolgabírónak.

d. A szederfákkal kapcsolatos OSF utasítások ellenőrzése.

e. A szederfákkal kapcsolatos jelenteni valók az OSF-nek, a többi szakkérdésben a felügyelő hatóságot kell tájékoztatni.

f. A járási felügyelők – mulasztás esetén – 10 koronával büntetendők.

23.§. A járási felügyelőt a természetben járó fuvarokon felül 4 korona napidíj illeti meg. Ha naponta több faiskolát látogat, a napidíjat, a felkeresett községek közösen fizetik meg.

A fuvart az a község állítja, amelyből a felügyelő tovább indul.

Ha valamelyik község nem teljesíti a fuvart, büntetést kap.

Ha egy község külön kérte a felügyelő kiszállását, a fuvar és a napidíj ugyanúgy jár, mint az őszi vagy tavaszi szemle alkalmával.

24.§. Felsorolja azokat a rendeleteket, törvényeket, amelyek vitás esetben irányadók.

25.§. A kormány jóváhagyásával azonnal hatályba lép és e tárgyban korábban született rendelkezések hatályukat veszítik. A faiskola felügyelők és kezelők három hónappal a szabályrendelet életbe lépése után alkalmazandók.

Kelt Sopronban 1897. dec. 13-án

Jóváhagyta: Budapesten 1899. jan. 28-án a miniszter megbízottja. (116)

Az 1800-as évek vége felé egyre több alkalommal a szederfa meghatározás helyett, az eperfa kifejezést kezdték használni. 1900-tól már csak eperfáról írtak és beszéltek.

Az 1899-ben hatályba lépett faiskolai szabályrendelet alapján az OSF elkészítette az

„UTASÍTÁS

az eperfa termeléséhez,

különös tekintettel a községi faiskolákra”

című rendelkezését, melyben már kizáróan eperfa kifejezést használtak.

(Elképzelhető, hogy valamilyen rendelet határozta meg az eperfa szó használatát, de erről nem találtatott utasítás. - SF)

Ez az utasítás 15 oldalon keresztül sorolja az eperfa mag vetéstől az eperfa végleges helyére ültetés szabályait, nagyon aprólékosan. Az ellenőröknek ezt az aprólékos munkát kellett ellenőrizni és betartatni, melyről BP messzemenően gondoskodott.

Az aprólékosságra jellemző néhány részletet nem árt megemlíteni. Például: az eperfa magágy elkészítése vetéshez. Fél liter mag elvetéséhez 5×10 m terület kellett. A tavaszi vetéshez – előző ősszel – okvetlenül 50 cm mélyen meg kell forgatni a földet.

A föld helyes forgatásához a mellékelt ábra ad útmutatást.

„A területet hosszában két egyenlő részre osztjuk a-b vonal irányába. Azután a c árkot elkészítjük és az abból kikerült földet egyelőre mellé hányjuk; c árokba ezután d árokból hányjuk a földet, d árkot e árokból töltjük meg és így haladunk egészen k árokig, melyet az l árok földjével töltünk meg. Midőn az s árok is kiürült, ebbe a c árokból kihányt földet lapátoljuk bele.”

Az elvetni kívánt magokat miként, milyen vízben, mennyi ideig kell csíráztatni. A csíráztatás egyik módja: „Egy négyszögméter terjedelmű, mintegy 10 cm magas deszkaládának fenekére ½ centiméter vastagságban megnedvesített fűrészport helyezünk, és erre nagyon vékonyan egy réteg eperfa magot teszünk. Ezen rétegezést folytatjuk, míg a láda megtelt. A legfelsőbb réteg fűrészpor legyen.

Ezután a ládát befalazott takaréktűzhely padkájára, vagy cserépkályha mellé tesszük

Az elvetett csírázott magok hajtásai 3-4 nap múlva már láthatók voltak. Ha sűrűn keltek, ritkítani kellett. „Ezen eljárásnál először jól megöntözzük a csemetéket, és ha a víz leszivárgott, akkor nagyon vigyázva kihúzzuk a feleslegeket. A kiemelt csemetéket előre elkészített porhanyó talajba átültetjük, de gyakran kell öntözni, hogy megeredjenek.”

A kikelt csemeték első és másodéves korukban szükséges gondozásának leírása következik, majd a csemeték kiszedése és faiskolába telepítése.

„A csemeték előtt egy ásónyom széles és két ásónyom mély árkot ásunk. Ha az árok kész, akkor egy munkás abba beleáll, egy másik munkás vele szemben egy ásóval a csemete sor túlsó oldalán függélyesen a földbe szúr és az ásónyél felső végét a másik munkás felé tolja és pedig a kiveendő csemetéket két kézzel megmarkolja s az ásó nyomással egy- idejűleg azokat lassan maga felé húzza, s a földből kiemeli.”

Ha 2-3 évet eltöltöttek a csemeték a magágyban, ezt követően a faiskolába ültetik, mely műveletnek is megtalálható a pontos menete.

A faiskolában három évet töltenek a csemeték. Külön fejezetek foglalkoznak azokkal a munkákkal, amelyeket az első, a második, majd a harmadik évben kell elvégezni.

Az utasításban foglalt munkák maradéktalan elvégzése biztosítja, hogy az 5-6 éves csemeték magassága elérje a 220 cm-t és a föld szintjétől mért egy méter magasan a törzsek átmérője 4 cm lesz. Ezeket a fákat lehetett a végleges helyükre kiültetni.

A kiültetendő fák kiásását, valamint azok végső helyükre helyezését is az utasítás szabta meg.

A kiszedett fák szállításához kidolgoztak egy olyan csomagolási módot, amelyben sem a fák, sem a gyökereik nem sérült meg.

Az utasítás az eperfa-sövény és az alacsony törzsű eperfa kialakításának szabályaival zárult.

Ez az utasítás 1902-ben lépett hatályba. (117)

Mind az 1899-es szabályrendelet, mind az 1902-es utasítás nagy hasznára vált a felügyelőség eperfa termelésének és gazdálkodásának, csak a gyakorlatban nem volt mindenhol végrehajtható. Például: Abaúj-Torna megye vezetői engedélyt kértek és kaptak a minisztériumtól, hogy járási faiskolát hozhassak létre, mert sok a kis falu, ahol nem képesek faiskolát fenntartani. (118)

A rendeleteket - elvileg - az ország minden alispánjának meg kellett kapnia, de ez sem volt egészen így, mert Temes vármegye alispánja a fásítás keresztülvitele érdekében szabályrendeletet kért, melyet meg is kapott. (119)

A későbbi években is igyekeztek megszabadulni a községi faiskoláktól, ha kieszeltek valamilyen indokot. Például: Tolna megye Völgységi járási közjegyző levelet írt az alispánnak, melyben javasolja, hogy a „meglévő visszás állapotok megszüntetésére reményt nyújtnak csak a községek szövetkezését látjuk...”

A kérést elutasították azzal az indokkal, hogy a gyerekeknek nincs gyakorlati fatenyésztésre lehetőségük, ha a községi faiskolákat megszüntetik. (120)

BP 1908-ban minden megyében felülvizsgáltatta az 1902-től érvényben lévő fatenyésztési utasítás végrehajtását. A Tolna megyei eredmény rendelkezésre állt, mert BP kérte az alispánt, hogy a főszolgabírókkal, az államépítészeti hivatallal és minden községi elöljárósággal tudassa, hogy a rendelkezést nem hajtották végre maradék nélkül. Főként a fásítás terén voltak hiányosságok: a

mezőgazdaság által használhatatlan földekre nem ültettek eperfát, valamint a törvényhatósági utak fásítása sem történt meg elvárható eredménnyel. (121)

Néhány évvel az OSF indulása után megkezdődött az ország útjainak két oldalán az eperfák ültetése, miután a már korábban létesített faiskolákban kiültetésre éretté váltak a fák. A kiültetés nem volt egyszerű, mert függött attól, hogy milyen útra kívánták a fákat elhelyezni. Abban az időben megkülönböztettek állami, törvényhatósági, városi és községi utakat. Minden útfajtához tartozott egy állami szerv, mely élénk figyelemmel kísérte útjainak sorsát. Az egyiket az állam, a másikat a megye, a harmadikat a település felügyelte.

Az állami és törvényhatósági utaknak nem volt meghatározott szélessége, tehát fa sem volt ültethető. Először BP-nak el kellett érnie, hogy a megyék meglévő törvényhatósági útjait az államépítészeti hivatal mérje ki és alakítsa ki az úttesteket. BP ezt a fontos munkát Tolna megyében is sürgette, úgy is, mint megyebizottsági tag, úgyis, mint Tolna megyei útbiztos és úgy is, mint OSF vezető. (122)

Természetesen az utak rendbetételéhez sok munkára és időre volt szükség, de az ültethető eperfákkal egy időben az utak is járhatóbbá váltak.

Ha a fák kiültetése sikerült is, ez még nem jelentette azt, hogy lombozhatóvá is váltak, mert sok „veszedelemnek” voltak kitéve. Sok Tolna megyei példából néhányal szeretném ismertetni azokat az eseteket, amelyek a kiültetett fiatal fákat elpusztították.

Az elpusztult fácskákról szinte naponta érkezett jelentés az OSF-hez, és valószínű ugyanennyi levél ment az alispánhoz panaszként és segítségért.

Például: BP közölte az alispánnal, hogy 1880-1882 között Tolna megye 25 községében 10.705 darab eperfát ültettek ki.

A községek kapjanak erélyes felszólítást, hogy a nyár folyamán legalább egyszer öntözzék meg a fákat és az öntözés tényét hatósági bizonyítvánnyal igazolják.

Tegyük fel, hogy a 25 község egyformán kapott fát, akkor ez községenként 430 darab fa gondozását jelentette. Nem volt minden fásított út vagy terület mellett öntözővíz, tehát oda kellett szállítani, és minden fához odaönteni. Ez nem volt gyerekjáték. Arról nincs feljegyzés, hogy a tízezer fából mennyi ment tönkre. (123)

Egy másik jellemző eset: BP a 2882/1882. sz. levélben tájékoztatja az alispánt, hogy Báta községben lakó Imrő Antal kiszántott 8 darab eperfát. Imrő 3 kiszántott fát ismert el, és megígérte, hogy őszre pótolja azokat. BP a 3857/1882. sz. levélben értesítette az alispánt, hogy már november 29-e van és a megígért fa pótlása még nem történt meg. Az alispán 8 nap haladékot adott a szolgabírónak az intézkedésre. (124)

Sok esetben a levelezések is elodázták a döntéseket. 1885. VI. hónapban Cukli nevű járási faiskola felügyelő mondott le. BP javasolta, hogy próbálják meg rábeszélni a maradásra, de nem sikerült. Utódjáról, aki tanító volt kiderült, hogy csak iskolai szünetben vállalja a megbízatást, így nem felelt meg. Ez az ügy is a szolgálati út szigorú betartásával ment, levelezés útján: szolgabíró az alispánnak, alispán BP-nak és vissza. Így az utód 1886. februárban foglalta el helyét. Ilyen és hasonló esetek sokaságát őrzik a levéltár. (125) Ezen megoldások igen lassan haladtak és sokszor szándékosan késtek.

Az 1880-as évek második felében észrevehető volt BP türelmetlensége a faiskolákkal kapcsolatban. A vezetés nem a szabályrendeletben lefektetett elvek alapján történt. A vétőket pénzbüntetés megfizetésére kötelezte, a szolgabírók pedig megmagyarázták BP-nak, hogy miért vétlen a megbüntetett. (126)

BP, mint megyebizottsági tag és mint törvényhatósági útbiztos elérte, hogy évenként 200 forintot – utólagos elszámolásra – kiutaljon a vármegye faültetés céljára. Ezt az összeget 1893-ban 300 forintra kérte emelni. Az alispán az emelt összeg folyósítását javasolta a törvényhatóságnak azzal az indokkal, hogy BP hajlandó lenne a felemelt összegért a megyei törvényhatósági utak befásítására. (127)

BP vállalta a fásítást, egyben tájékoztatást kért a megépítendő megyei út hosszáról és lehetőséget arra, hogy a fásítást ne egy évben kelljen elvégezni, mert az első évben az elültetett fák sok gondozást igényelnek.

(128)

A földművelésügyi miniszter teljesítette BP kérését, és 1900. augusztusában nagyszabású országos értekezletet hívott össze utak befásításának tárgyában. BP a minél alaposabb felkészülés érdekében néhány kérdésre pontos felvilágosítást kért a főfelügyelőségektől:

- a főfelügyelők területén hol kell útmenti fákat ültetni.
- mely országutak, mely községtől-községig legyenek beültetve.
- hol és mennyi fát kell pótolni.
- mely községben lehetne új epreskertet létesíteni. (129)

Az ősre kiültetendő eperfákat számba kellett venni a faiskolákban. BP felszólította a vezetőket, hogy „girbe-görbe, nagyon bütykös, 150 cm-nél alacsonyabb törzzsel bíró fákat” utak befásítására ne alkalmazzanak. (130)

A faiskola ellenőröknek útjuk során jelenteni kellett, ha út menti gyümölcsfákat láttak, de nemcsak azt, hogy hol és milyen gyümölcsfát, hanem azt is, hogy kinek a rendeletére ültették. (131)

BP időközönként felhívta a faiskola vezetők figyelmét arra, ha pajzstetves eperfákat találnak, azonnal jelentsék. (132)

Nagy jelentősége volt a meglévő eperfák kihasználtságának, azaz a rendelkezésre álló valamennyi fát igénybe kellett venni a tenyésztés során, nemcsak a tenyésztőhöz legközelebbi fákat lombozni.

A fa kihasználás emelésére BP az alábbi általános utasítást adta ki: egy korona jutalmat kapnak azok a felügyelők, akik 10%-al emelik a fakihhasználást, de egy korona büntetést fizetnek, ha legalább 10%-kal nem növelik az eperfa kihasználását. Azok a felügyelők, akik nem tudják javítani a kihasználást és 10 fánál több jut egy tenyésztőre, áthelyezésre kerülnek, de a költözködés költségét saját maguknak kell fedezniük. (133)

Évenként sok eperfa kiültetésére került sor, de csak 1906. évtől jelentette meg BP a különféle utakra ültetett fák számát az alábbiak szerint:

a. Állami közutak fásítására kiadtak:

- intézeti faiskolából: 15.238 db
- vásárolt eperfák: 9.384 db

„Intézeti” alatt az OSF gondozása alatt előállított fák értendők. A „vásárolt” eperfák az egyéb faiskolákból származó fákat jelentik, melyekért az OSF fizetett. Ezekben a kimutatásokban az is szerepelt, hogy mely megye mely helységében, hány km-től hány km-ig kell az ültetést, illetve a pótlást elvégezni.

b. Törvényhatósági utakra kiadva:

- intézeti: 30.582 db
- vásárolt 25.346 db

c. Városok és községek útjaira kiadva:

- intézeti: 11.580 db
- vásárolt: 14.644 db

d. Magánszemélyek részére kiadva:

- intézeti: 5.015 db
- vásárolt: 575 db

Mindösszesen:

- intézeti: 62.415 db
- vásárolt: 49.949 db

azaz 112.364 db.

A következő években is hasonló mennyiségű eperfát ültettek ki országosan. (134)

Ebben az időben olyan tenyésztőknek is adtak eperfát, akiknek udvarral rendelkező saját házuk volt. Ez a törekvés minden bizonnyal jó néhány tenyésztőnek jelentős segítséget jelentett. 1913-as adat szerint 18.000 eperfát osztottak ki tenyésztőknek.

BP bármelyik földművelésügyi miniszterrel gyümölcsöző kapcsolatot tudott kialakítani és így több alkalommal segítségére lehetett a miniszter. Így volt ez 1911-12 fordulóján is, amikor a marokkói-francia és török-olasz zavargások miatt a selyem árak 15-20%-al csökkentek Európában, ami a magyar selyem árakat kedvezőtlenül érintette. Ez a helyzet az 1912-es gubó felvásárlási árak csökkentését vonta maga után. BP kérte ennek mellőzését, mert részben termelés visszaesést és a szegény sorsú tenyésztő családoknak jelentős bevétel csökkenést jelentett volna. Ellentétként, az OSF bevétel kiesésére 1912-ben az út menti fák kiültetésének elhalasztását javasolta. Ez az út sem volt problémamentes, mert ha a faültetés elmaradt, a végrehajtó tanács faiskoláiból nem tudták a kiültetésre szánt fákat eladni. Erre BP azt javasolta, hogy meg kell kérni a végrehajtó tanácsokat, ez évben ajánlják fel a fáikat a legégetőbb fásítási területekre.

A miniszter mindezekkel egyetértett BP-lal és az ország minden alispánját levélben értesítette BP elgondolásáról. (135)

A levél utóhangjaként az érintettek helyeselték BP, illetve a miniszter döntését. A jelentések pedig rövid időn belül tartalmazták a felajánlásra szánt fák számát.

A faiskolákból tavasszal szállításra előkészítették a fákat. BP rendeletben értesítette az érintetteket előző év őszén, hogy szalmát biztosítsanak a fagyökök burkolására. A főfelügyelőknek kötelességük

volt a szükséges mennyiségű szalma árát kialkudni és arra megfelelő foglalót adni. Az ügy lebonyolítására jelentést kellett adniuk BP-nak, hogy kitől, mennyi szalmát és milyen áron foglaltak. (136)

Szállítandó eperfák nagy számban nem mehettek tönkre. Egy alkalommal azonban több száz csemete elszáradt, ami miatt BP rendelkezést adott ki, melyben közli, hogy „a legérzékenyebben bírságnám” a jövőben az ilyen eseteket. (137)

BP nemcsak a faiskolák működését és az eperfák minél nagyobb mennyiségben való kiültetését tartotta fontosnak, hanem néhány fa megmentését is szorgalmazta.

A felügyelői jelentések szerint voltak olyan községek, ahol az eperfák közé más fákat is ültettek, melyek elnyomták az eperfákat. Általános rendelkezéssel kötelezte BP a felügyelőket, jelentsék, hogy hol és mekkora területen találták a jelentett állapotot. (138)

Ha bármilyen okból eperfát szándékoztak kivágni, azt „táviratilag” jelenteni kellett az OSF-nek. (139)

BP-nak jelentették, hogy a Bonyhád-majosi törvényhatósági úton 5 darab eperfa kiszáradt. BP érdeklődik az alispánnál a 13952/1901. XII. 11-én keltezett levélben, hogy a fák eltávolítása kinek a hatáskörébe tartozik.

Az alispán 1902. I. 3-án levélben érdeklődött az államépítészeti hivatalnál BP kérdése miatt.

BP 48/1902. I. 3-án levelet írt az alispánnak, melyben közli, „mindez ideig nem bírván értesítését” az 5 darab kiszáradt fa ügyében.

Az alispán a 385/1902. I. 8-án keltezett levélben közli BP-lal, ha az államépítészeti hivaltól megkapja az értesítést, akkor tájékoztatja.

Államépítészeti hivatal a 49/1902. I. 18-i levélben a következőket írja az alispánnak: „5 db eperfa a Völgységi járás útmesterségének jelentése szerint még a selyemtenyésztési felügyelőség létezése előtt, a

községek által ültetett, de a felügyelőség azokra mindig jogot formált...”

Az alispán az 1371/1902. V. 6-i levélben közli BP- lal, hogy az 5 darab eperfa eltávolítása „az én hatáskörömbé tartozik”.

BP az 5995/1902.VI. 14-én keltezett levélben azt kéri az alispántól: úgy intézkedjen, hogy a következő tavasszal az 5 fa pótlása is megtörténjen. Csemetét ajánl fel az ültetéshez. (140)

Nézeteltérés adódott abból is, hogy akik az eperfa gyümölcsét akarták összegyűjteni, nem engedték a lombzedést a tenyésztőknek. A gyümölcsből kitűnő minőségű pálinka készíthető, de ha a tenyésztők a lombot leszedték, azzal a gyümölcskezdemény is lekerült a fáról.

Voltak olyan fák is, melyek nem teremtek gyümölcsöt. Ez adta az ötletet, hogy a gyümölcsöt nem termő fákat piros festékekkel jelölték a felügyelők, hogy adott időben oltóvesszőket vágassanak. A későbbiekben sem az oltás eredménye, sem ez a téma nem volt található. (141)

Az ellenőrök munkájuk igazolásául beszámoltak a tavaszi és őszi látogatásokról. Ez egy-egy kérdőív kiállításából állt, melyben a kérdések mennyisége változó volt aszerint, hogy az OSF-nek milyen információra volt szüksége valamelyik területről.

Tolna megyében 1884-ben a tavaszi látogatásról 44, az őszi 31 kérdésre válaszolva kellett nyilatkozni, a korábban feltárt hibák kijavításáról és azok megfelelő voltáról. (143)

1881-ben a faiskola ellenőröknek az őszi látogatásról 22 kérdéses ívet kellett kiállítani. A 22. kérdés: ”Van-e a községben alkalmas hely fűzfatenyésztésre. Ha igen, esetleg körülbelül hány darab dugvány volna elhelyezhető.” Ez a kérdésfeltevés nem volt érdektelen, mert az OSF-nek nagy szüksége volt a fűzfavesszőre kosárfonás miatt. A megtermelt gubókat a beváltó állomásról kosarakban szállították a raktárakba. Ez az

érdeklődés az első lépés volt BP-nak, hogy vásárlás nélkül biztosítsa a kosarak fonásához szükséges saját vesszőt. (144)

A kínos precizitást és előrehaladást megkövetelő BP, tevékenységének első éveiben nem tudott az elképzelésének megfelelő eredményt elérni a faiskola vezetők, faiskola fenntartók, községi elöljáróságok, szolgabírák körében. Ezért a faiskolák hatékonyabb működésének elérése érdekében sokszor fordult segítségért az alispánokhoz és több alkalommal a miniszterhez is. BP kérésére a miniszter az ország minden megyéjének vezetőjéhez írott felszólításban, aprólékosan leírta, hogy a járási faiskola felügyelők megállapításai mi célt szolgálnak, a feltárt hiányosságok megoldása miért fontos, a valótlan közlések miért károsak és így tovább. E felszólítás érdekében tett intézkedésekről a miniszter jelentést kért. (145)

Ezekben az években BP rendszeresen kérte a minisztert körrendelet kiadására a faiskolák valamilyen problémája miatt.

Minden faiskola kezelőnek, ellenőrnek tudnia kellett, hogy a törzsön sérült fákat, vagy a nagyobb felületű metszés helyeket kezelni kell. Ha szükséges, a sérült felületet éles késsel simává kell tenni, majd „faviask”-kal be kell kenni. A faviask receptjét is minden érdekelt félnek ismerni kellett, hogy ha elfogyott, tudjanak új adagot készíteni. A recept: „marhaganéj, mész, hamú és agyag” keveréke. (146)

Az eperfák céltudatos kezelésének egyik lényeges munkája a fák csonkítása. Ezt a műveletet négyévenként végezték a következők szerint: az ágakat nem a törzs mellett kellett levágni, hanem ott, ahol az ág 10 cm átmérőjű. Ha a törzsnél az ág 10 cm vastag volt, azt az ágot a törzstől egy méterre vágják le. A csonkítás helyén a következő évben több ághajtást hozott a fa, amely után a következő években már használható levelet hajtott.

BP-nak a csonkítással is sok gondja, baja volt, amit a földművelésügyi miniszternek elmondott, azzal a kéréssel: a miniszter egy országos rendelettel szólítsa fel az alispánokat, hogy szolgabírói ériék el a községeknél a helyes csonkítás végrehajtását. Ez a körrendelet azt is tartalmazta, hogy a csonkítás a fa koronáját nem teheti tönkre, továbbá a csonkításhoz fűrészelt kell használni, nem baltát. Még a fűrészelés módját is meghatározták.

Valószínűleg a szöveget az OSF terjesztette be, de miniszteri fejléces levélpapíron, miniszteri aláírással kapták meg az alispánok. (147)

BP az alkalmazottait, enyhén szólva, nem fizette túl, ennek ismeretében különösen jelentős és kivételes a faiskola kezelők részére kiírt pályázati lehetőség, mely egy 300, kettő 200 és tizenhatszáz 100 forintos díjat tűzött ki a legeredményesebb faiskola kezelők részére.

Ez a pályázati hirdetés is a földművelésügyi miniszteren keresztül történt. (148)

A pénzbírság megfizettetése már nem volt ritka eset, mely néhány krajcártól több forintig terjedhetett.

A különböző hibákért járó büntetések nagysága szerepelt a különféle szabályrendeletekben.

Előfordultak kirívó esetek is, például 1893-ban Tolna megyében 1.016 család nem tudta felnevelni a hernyókat, mert nem volt elég levél. Ez azért történhetett meg, mert a járási felügyelők a jegyzőkönyvekben valótlán adatokat adtak meg a rendelkezésre álló lombról.

Ezeket a jegyzőkönyveket hitelesíttetni kellett a felügyelőknek a községek jegyzőivel, amit aláírásukkal meg is tettek.

BP ezt az ügyet közölte az alispánnal és arra kérte, hogy cselekedjék belátása szerint. Az ügy vége az lett, hogy öt járási faiskola felügyelőt elbocsátottak és tizenöt jegyzőt 3-5 forint rendbírság megfizetésére köteleztek. (149)

Ha a napvilágot látott hiányosság a főfelügyelőig visszavezethető volt a faiskolával kapcsolatban, akkor 10 koronával kevesebb fizetést kapott a következő hónapban. (150)

Ha valaki tönkretett egy eperfát, a legsúlyosabb büntetéssel sújtották, mely 50 korona volt. (151)

Az adminisztráció, melyet a főfelügyelőknek, felügyelőknek el kellett küldeni az OSF-hez, igen sokszor pontatlan és késedelmes volt. Olykor többszöri sürgetés ellenére sem érkezett időben, az illetékes tisztviselők a jelentés nem időbeni továbbítására hivatkoztak.

E probléma rendezésére BP minden jelentésre kötelezett egyénnek postakönyvet küldetett, „melyben a jelentés feladása ezentúl a postahivatal által igazolandó lesz.” (152)

Az 1894. XII. törvény a mezőrendőrség létrehozásáról is rendelkezett. Feladata: a községi előljárással karöltve, fellépni a rendetlenkedőkkel szemben. BP, természetesen, e rendelkezéstől a közterületre ültetett fák hathatósabb védelmét remélte. (153)

A felügyelők értekezletén is mindig, valamilyen oktatást is kaptak a résztvevők. Legtöbb esetben gubóválogatási ismereteket kaptak, de szakszerű fa karbantartást is, gyakorlati és elméleti formában. BP azt is megkövetelte a résztvevőktől, hogy a hallottakat és látottakat lejegyezzék. (154)

A faiskolai felügyelők tudását is időnként felfrissítették, sőt arról is tájékozódott az OSF, hogy a faiskolai ellenőrök mindegyike rendelkezik-e kertészeti szakképesítéssel. Időközönként ilyen továbbképzéseket is rendezett az OSF. (155)

Évenként eperfa mag gyűjtéssel is foglalkoztak. Ennek a tevékenységnek is megvolt a rendje. Magot nem gyűjthetett akárki. A Szekszárdhoz közeli környék egy-két felügyelője kapott olyan feladatot,

hogyan toborozzon maggyűjtőket. A gyűjtött mag csak fehér gyümölcsből származhatott. A mag literjéért 50 krajcárt fizettek. (156)

A földművelésügyi miniszter az ország valamennyi megyéjének vezetőit értesítette, hogy BP kérésére, a kereskedelemügyi miniszter engedélyezte a járási faiskola felügyelőknek a portómentes levelezést. Ezzel is kiadáscsökkentést értek el. (157)

Az eperfák ügyével nemcsak a felügyelőség, nemcsak a minisztériumok foglalkoztak, hanem az Országos Statisztikai Hivatal is, mely szervezet minden településre elküldött egy kérdőívet, melyben az alábbiakra vártak választ: hány darab 4-10 éves és hány darab öreg eperfa van a településhez tartozó területen. A fák hol állnak és kinek a tulajdonában vannak (állami, községi, magán).

Ez az 1882-es történet bizonyítja, hogy BP milyen rövid idő alatt meg tudta nyerni az egész országot az ügy érdekében. (158)

BP 1901. év legelején készített egy összegzést az első húsz év selyemtenyésztéséről és ezzel szorosan összefüggő faiskolákról is. „Az előző húsz évben elért eredményt elképzelhetetlen mértékben lehetne emelni, de csak akkor, ha a megkezdett faiskolai tevékenységet, minden megyében, egyforma szorgalommal és fegyellemmel végzik. Ellenkező esetben az eperfa hiány még a selyem minőségére is károsan kihathat, mert a hernyókat nem tudják jóllakatni. Ha kellő számú eperfa áll az utak mentén, sem a gubó minőségével, sem mennyiségével nem lesz probléma, és ezzel elősegíthető, hogy a selyemtenyésztés minél előbb magánvállalkozásba menjen át.” BP szerint az állam nem maradhat meg gubótenyésztőnek.

Az elképzelt nagy változások elérésére BP három eszközt ajánlott: Az első, hogy a községi faiskolákat minden községben rendezni kell. A járási faiskola felügyelők működnek és munkájuk eredménye lassan

emelkedik. Ha ehhez a megye és járás vezetői mindent megtesznek, amit a szabályrendelet előír, a várt eredmény nem maradhat el.

A második, hogy a kiültetett eperfák megfelelő ápolásban részesüljenek. A helyes eperfaültetéshez megfelelő erősségű karókra volt szükség. Az elültetett fát tüskés vesszőkkel is körül kellett állítani, hogy az út mentén legelő háziállatok ne tegyenek kárt a csemetékben. Ugyanakkor az első évben az elültetett fákat rendszeresen öntözni is kell.

A harmadik alapfeltétel volt, hogy a közutak mellé ültetett fák minél nagyobb számban eperfák legyenek. (159)

BP működése alatt kiosztásra került 80.000 liter eperfa mag, százmillió 2-3 éves facsemete, 57 faiskolában 2.500.000 darab eperfa. A járási faiskolai felügyelők 5.000 községet ellenőriztek és ezek a felügyelők szinte állandó jelentési kötelezettségben voltak az OSF felé. (160)

FEGYELEM ÉS BÜNTETÉS

BP szigorú, ellentmondást nem tűrő fegyelmet tartott fenn, melyet ismertek a minisztériumokban éppen úgy, mint az alkalmazottak és az ügyfelek is.

A fegyelem kiterjedt a legjelentéktelenebbnek tűnő munkára éppen úgy, mint a fontosabbakra.

Az előfordult hibák, hiányosságok közül a legjellemzőbbekkel kívánom bemutatni azt a szerteágazó figyelem összpontosítást, melyet BP az esetek döntő többségében meg tudott valósítani.

E fejezet tényeit az „Általános rendelkezések” cím alatt megjelent utasítások tartalmazzák, melyeket az ország összes főfelügyelőinek és felügyelőinek kézbesítettek.

A raktári gubóválogatást olcsóbbá kellett tenni. A cél elérése érdekében az olcsóbb válogatást elérő raktárosok jutalomban részesültek.

A jutalom elérése, több raktárban, hanyag munkát eredményezett. BP közölte: ahol bebizonyosodik a hanyag munka, ott nincs jutalom, de az újraválogatás költségét a raktárosnak kell megfizetni. (161)

Az ómoldovai raktárban egy válogató,– hogy hamarabb végezzen – „az árnyékszékbe dobott sok gubót”. Az országos rendelkezés: a válogatók csak a felvigyázónő engedélyével hagyhatják el a válogatótermet és meg kell győződni arról, hogy van-e náluk gubó. (162) (Ez a gyakorlat a tolnai raktárban az 1960-as évekig tartotta magát. - SF)

BP egyik ellenőre jelentette, hogy Titelből Masorinba vezető úton majdnem minden újonnan ültetett eperfa kiszáradt.

Közli a rendelkezés, hogy „az intézet bármelyik alkalmazottja, ki az országúton megy, ott tönkre jutott eperfákat lát és, nem vesz magának annyi fáradságot, hogy a tönkremenés oka után tudakozódjék, nem érdemes arra, hogy az intézetnél csak egy óráig is maradjon.”

A főfelügyelő 30, helyettese 20 és a felügyelő 10 korona büntetésre lesz kötelezve hasonló eset alkalmával, de a második esetben elbocsátás következik. (163) (Ebben az esetben a kár jelentős volt, de mivel ilyen eset még nem fordult elő, így az itt jelzett büntetések csak a következő esetektől lettek érvényesek.)

Előfordult, hogy egy felügyelő szabályosan szabadságot kért és kapott az OSF-től, de a főfelügyelőjének nem jelentette be. Az ez ügyben minden felügyelőnek kiadott általános rendelkezés közölte, hogy a jövőben hasonló esetben 5 korona büntetést vonnak le a hibázótól. (164)

Az újvidéki raktárfelügyelő Udinebe gubót küldött, de nem a megszokott módon, hanem gyorsárúként, ami az OSF-nek 288 korona 65 krajcár többlet kiadást jelentett. Ezt az összeget a raktárfelügyelőnek meg kellett térítenie havi részletfizetéssel.

Függetlenül attól, hogy ez az eset csak egy embert érintett, egy országos rendelkezésben mindenkinek tudomására kellett hozni-
okulásként. (165)

Számos esetben előfordult, hogy indokolatlanul sok munkásnőt alkalmaztak a beváltó állomásokon, ami szigorúan bírságolandó volt. BP felhívta a beváltó vezetők figyelmét, hogyha kevesebb munkásnőt alkalmaznak, és ezért nem tudják a munkát elvégezni, az hasonló eljárást von maga után. Közölte, hogy semmilyen „furfangot” nem enged meg. (166)

Évvégeken általában jutalmazásokra sor került, különféle feladatok teljesítéséért. Például: 1898-ban 15 felügyelő 30-30 koronát kapott a faállomány jó kihasználásáért. A 15 felügyelő közül egy – Szabó István – csak 29 koronát kapott, mert Priger községben nem volt tenyésztés.

Vagy: 16 felügyelőt ugyancsak 30-30 koronával jutalmaztak jó rendita elérése miatt, azaz a kiadott hernyókból sok gubót sikerült tenyészteni. Csáringér István felügyelő csak 29 koronát kapott, mert Horvát-Beke községben nem volt tenyésztő. (167)

Hanyag munkavégzésnek minősült az alábbi rendelkezésben megfogalmazott adminisztrációs hiba is: ”aki a jelentésében a millió és az ezresek közé pontot és az ezresek és százaskok közé vonást nem tesz, az minden esetben 20 fillérre lesz bírságolva”. (168)

A tenyésztést megelőző időszakot minden évben sok rendelkezés előzött meg, a több tenyésztő szervezése érdekében. 1902-ben BP

felhívta a felügyelők figyelmét, hogy az előző évihez hasonló számú tenyésztő legyen legalább, mert ha nem, a „rossz eredmény miatt előírt megtérítésektől és a napidíjak levonásától, bármi okot hoznak is fel igazolásukra, semmi szín alatt el nem tekintek a levonásoktól, ha a meghatározott tenyésztő számot el nem érték. (169)

Az ellenőrök a felügyelők irodáiban hibákat, rendetlenséget találhattak, amit az OSF-nek jelentettek, ezért a főfelügyelőknek szóló rendelkezés szerint 5 korona büntetés fizetendő, ha felügyelőjének irodájában bármilyen vétség előfordul. (170)

Az írásbeli munkák könnyítésére BP megengedte, hogy a napi jelentéseket ceruzával is írhatják a felügyelők, de „mivel egyes felügyelők ezen célra oly kemény ceruzát használnak, hogy jelentéseiket csak nehezen és sok idővesztéssel lehet elolvasni, ezért figyelmeztetem a jövőt illetően”. (171)

A fegyelem terén sem volt senki iránt engedékeny BP, bármilyen beosztásban is alkalmazták az OSF-nél.

Stein György igazgatóval (ekkor már a tolnai fonoda kinevezett igazgatója - SF) kapcsolatban kapott BP olyan tájékoztatást, miszerint az igazgató a főfelügyelőkkel és helyetteseikkel nem viselkedik úgy, ahogy az elvárható volna.

Ezügyben kiadott általános rendelkezésben BP közli: „... egyenesen meghagyom mindenkinek, hogy akinek panasza van Stein modora ellen... tartsa kötelességének azt nekem jelenteni, hogy rendet csinálhassak.” (172)

A szabályrendeletekben különféle jelentések határidős küldése is szerepelt, de ezek valamilyen oknál fogva el-el maradtak. Ilyenkor a jelentést elmulasztó főfelügyelőnek táviratot küldött az OSF, melynek díját a főfelügyelőnek kellett megfizetni. (173)

BP mindig elvárta a főfelügyelőktől, hogy a körzetükben található megyék fő- és alispánjait, főjegyzőit és főszolgabíróit személyesen keressék fel és tájékoztassák munkájukról, a selyemtenyésztségről, a faiskolákról és esetleg támogatásukat kérik.

BP ezekkel a személyes látogatásokkal nem volt elégedett, ezért egy rendelkezésben ismét felhívta figyelmüket, hogy alkalmat keressenek és találjanak a személyes kapcsolat létrehozására. BP közli: „...részemről az urakat a látogatásról elő fogom készíteni. Minden egyes látogatásról tüzetes, külön jelentés teendő.” (174)

A felügyelők szabályrendelete előírta, hogy évente négy alkalommal látogatást kell tenni a területén ellenőrzés, útmutatás és egyéb célok miatt. Ezzel az utazással az intézet fennállásának első éveiben semmi probléma nem volt. A felügyelők az első években nagymértékben igénybe voltak véve, ennek ellenére alig fordult elő megbetegedés. BP meglátása szerint a későbbi időkben, amikor az utazásokat meg kellett kezdeni, feltűnően gyakoriak voltak a megbetegedések. Az ebből származó hátrányokat az OSF nem tudta elviselni. Megemelkedett a helyettesek száma és mivel a helyettesek napidíjasok voltak, ezért a költségek tarthatatlanul magasak lettek. Ettől kezdve a megbetegedett felügyelő helyettesítőjének napidíját – ötven százalékban – a megbetegedett felügyelőnek kellett fizetni. Ez egy általános rendelkezésben látott napvilágot, mely a következő intelmekkel fejeződött be: „...Ha tehát valaki egészségi állapota következtében az utazásokat elviselni nem képes, ne vállalkozzék ezen állásra. Ha pedig egészsége egyáltalán jó, fordítson nagyobb gondot annak fenntartására, nehogy azt könnyelműségből, vagy vigyázatlanság folytán kockáztassa.” (175)

Egy figyelemfelkeltő rendelkezés a főfelügyelők részére: A főfelügyelők kötelesek voltak naponta feljegyezni a munkájuk

megkezdésének és befejezésének időpontját és azt is, hogy mivel töltötték munkaidejüket. Ha ezek az adatok nem lennének pontosak az „...illető iránt táplált bizalmamat képes volna oly mértékben megingatni, hogy őt állásának betöltésére alkalmasnak sem tarthatnám.” (176)

Kitudódott, hogy volt olyan felügyelő, aki hivatalos intézeti borítékot magáncélra használt. A „bűn” elkövetője ugyan nem szerepelt név szerint a rendelkezésben, ennek ellenére minden felügyelőnek szólt a kilátásba helyezett bírságolás hasonló esetben. (177)

1894-től évenként több százezer kilóval emelkedett a gubótermés. 1900. év végén külön-külön rendelkezés készült a felügyelőknak, főfelügyelőknak és helyetteseiknek. Ezek a rendelkezések az előbb említett tisztviselőktől az elvárható magatartást hangsúlyozzák a gubótermés további emelkedése érdekében.

A főfelügyelőknak szóló rendelkezés felsorolja, hogy 5, 10, 15, 20 százalékos gubótermés emelkedés a főfelügyelő kerületében, hány korona jutalmat jelent. Természetesen, ha nem emelkedik a gubótermés, a főfelügyelő 100 korona, a helyettese 75 korona büntetést fizet. Ha emelkedik a termelés, de az 5 %-ot nem éri el, akkor az előbb leírt büntetés felét kell fizetni.

Emiatt az érintettek megjegyezték, hogy vannak olyan gubótermést csökkentő tényezők, melyek a főfelügyelők és helyetteseik legjobb igyekezte mellett is előfordulnak.

BP válasza: vannak olyan esetek is, amelyek a főfelügyelők munkáján kívül is növelik a gubótermést. Így a büntetéstől eltekinteni nem tud. A legnagyobb szorgalommal és körültekintéssel kell a munkát végezni. (178)

Aki az OSF-nek bármilyen minőségben tagja, selyemhernyó-tenyésztéssel nem foglalkozhat. Az ilyen eset nyilvánossá válása azonnali felügyelő elbocsátással járt. (179)

BP az országgyűlési választások idején a magyarországi főfelügyelőknek, helyetteseinek, felügyelőknek, a központ és a gyárak összes alkalmazottainak kiadott egy rendelkezést, melyből két részletet érdemes idézni: „...Az esetben, ha Ön szavazati jogosultsággal bír, én semmi körülmények között nem fogom befolyásolni, hogy szavazatát kire adja. Állásomnál fogva kötelességemnek tartván ezen eljárás szigorú betartását.”

A rendelkezés a továbbiakban azt taglalja, hogy az OSF-et nem a parlamenti pártok támogatják. A magyar nép anyagi jólétének emelése érdekében működik. Ezért az országgyűlési pártok mellett semmilyen együttműködés, korteskedés nem fordulhat elő.

„...Szigorúan megtiltom tehát, hogy az intézet alkalmazottai közül bárki is pártértekezletekben vagy gyűléseken részt vegyen, avagy egyik vagy másik párt érdekében bármely módon működjék.

Aki jelen rendeletem ellenére cselekszik, azonnal el lesz bocsátva, mert nem számíthatna többé az ellenpárt azon előzékenységére és támogatására, amelyre, hogy feladatunknak megfelelhessünk, okvetlenül szükségünk van!” (180)

A választási joggal bíró alkalmazottak részére, a választás napjára, szabadságot engedélyezett BP.

Előfordult, nem is olyan ritkán, hogy az OSF-hez küldött táviratokban felesleges szó fordult elő. (Gubó beváltás idején az állomásvezetők a napi beváltott mennyiséget távirati úton jelentették, de más sürgős intézni valót is. - SF) A sürgönyben előforduló felesleges szavak díját, a feladó legközelebbi béréből levonták. (181)

„A főfelügyelőnek kötelessége összes felügyelőit és alkalmazottait arra nézve kioktatni, hogy a felügyelő a községekkel szemben a legtapintatosabban járjon el. Kivált sem lakást, sem élelmezést, se pénzt, sem olyan dolgokat ne merészljenek követelni a köznépektől, aminek szorosan vett hivatalos jellege nincs.” (182)

BP tudomására jutott, hogy a főfelügyelők és a helyettesek durván beszélnek a felügyelőkkel és más beosztottakkal. Ezt 50 korona megfizetésével büntették. „Különösen figyelmeztetem Kerner főfelügyelőt.” (183)

Az irodai fegyelem teljessége megkívánta, hogy a főfelügyelőknek és felügyelőknek tilos volt a hivatalos nyomtatványokat magán levélben megkérni. Ezt csak hivatalosan az OSF-től kérhették. (184)

Ugyancsak a főfelügyelők és felügyelők helytelen magatartása miatt kellett körrendeletet kiadni. Előfordultak előzetes bejelentés nélküli utazások. Lehet, hogy szükséges volt valami probléma miatt felkeresni a kerület egyik települését, de ez nem volt előzetesen bejelentve az OSF-nél és az OSF sem küldte az illetőt. Az ilyen esetek költségeit az illetőknek meg kellett téríteni. (185)

A felügyelők utaztak a legtöbbet. Minden útról térvázlat készült két példányban. Az egyik példányt az utazó magával vitte, a másikat az irodájában kellett kifüggeszteni, jól látható helyen, hogy az ellenőr érkezésekor, a térvázlatból, meg tudja állapítani, hogy hol érheti el a felügyelőt. (186)

Ziegeldrum Gyula makói felügyelőt BP elbocsátotta, mert a körúti ívekben a valóságnak meg nem felelő adatokat jelentett. (187)

BP-nak sok gondja volt a valótlan jelentések küldésével, de hogy a Ziegeldrumhoz hasonló esetek minél ritkábban forduljanak elő, ezért BP egy szigorú hangú rendelkezést juttatott el az OSF összes felügyelőjéhez.

A bevezetőben BP érzékeltette a valós adatok szolgáltatásának fontosságát, amelyre alapult a további lépések megtétele.

Ezért „miután sem a figyelmeztetések, sem a bírságolások a kívánt eredményre nem vezettek, kötelességemnek tekintem ez irányban még erélyesebb eszközökhöz nyúlni, a miért is kijelentem, hogy minden felügyelőt, a kire reá bizonyul, hogy akár nekem, akár főfelügyelőjének szándékosan valótlanúságot jelentett, azzal fogom megbüntetni, hogy azon havi illetékét kifizetni meg nem engedem, a ki pedig másodszor is ugyanezen hibát követné el, azt azonfelül, hogy a havi illetéket bírság gyanánt levonom, még állásából is elbocsátom.”

Ezt a rendelkezést minden illetékes két példányban kapta meg, melyből az egyiket – aláírva – azonnal vissza kellett küldeni az OSF-hez. Így senki nem hivatkozhatott arra, hogy ezt a rendelkezést nem kapta meg. (188)

BP 1899-ben nemcsak valótlan adatközlésért bocsátott el felügyelőket, hanem kettőt sikkasztásért és hetet nem megfelelő munkavégzésért.

A rendelkezés megjegyzi: „...ezen szigort a jövőben is kénytelen vagyok alkalmazni... miután az állammal szemben magamra vállalt kötelezettség kényszerít arra, hogy minden állásra oly becsvágyó, törekvő egyéneket alkalmazzak, kik azt kifogástalanul be is töltik. (189)

1899-ben beváltó állomásvezetőket is elbocsátott BP, akik a következő évben kérvényezték munkába állításukat, de a megingott bizalom miatt többé már nem alkalmazta őket. (190)

1900. év végén BP szükségesnek tartotta, hogy az erőteljes gubótermés növekedése miatt az alkalmazottakkal szigorúbb fegyelem szerint járjon el, „mert a felügyelők kiadásaira fordított 100.000 koronát meghaladó összeg nem képezhet holt tőkét”. Közli, hogy az év folyamán tíz felügyelőt bocsátott el, és „kinek az intézetnél alkalmazás nem tetszik, jelentse ki, és keressen magának más állást, de a ki az intézetnél óhajt maradni, az teljesítse híven kötelességét...”(191)

Egy igen szigorú figyelmeztetés szól az intézet összes alkalmazottjához: „...figyelmeztetem az intézet alkalmazottait, hogy azt, a ki valamely hatóságtól vagy községi elöljáróságtól kölcsönt vesz fel, állásából azonnal elbocsátom...” (192)

A sok figyelmeztetés ellenére mégis valótlan adatokat közölt Csallóközi Rezső főfelügyelő-helyettes és Mang Ede raktárfelügyelő, akik elbocsáttattak. (193)

Palánkán egy több mint tíz éve a legjobb hírnévnek örvendő beváltó 600-700 koronát sikkasztott hamis utalványokkal. Természetesen elbocsátották, de az ellenőrök is megkapták a maguk levesét: „...felülvizsgálataik alkalmával a legnagyobb rigoróztatással, kérlelhetetlen szigorral, valamint kellő körültekintéssel, szaktudással és élelmességgel járjanak el ...” (194)

A Tolnavármegye c. újság 1897-ben közli, hogy Kugler Anna és 12 társa sztrájkolt, mert a gubó válogatásért öt krajcár helyett hatot akartak kapni. BP elé kerültek, ahol megijedtek és már mást adtak elő. BP mindegyiket elbocsátotta. (195)

Az intézet bármelyik alkalmazottját elbocsátással sújtotta BP, ha bárkinek, bármilyen adatot vagy az intézet életéből bármit kiad az ő engedélye nélkül. (196)

A beváltó állomásokra az egyes osztályhoz tartozó gubót üvegekben állították ki, hogy a tenyésztők megismerhessék, mely külalakú gubó melyik osztályba sorolható. Ezt a módszert 1898. évben vezették be és néhány helyen el is tört az üvegekből. BP közli, hogy az eltört üvegek értékét a felügyelőknek meg kell fizetni, de csak jövőre, és az összeg felét, mert ebben az évben még gyakorlatlanok voltak az üvegek kezelésében. (197)

BP 1894-ben kiadott rendeletében közli az intézet alkalmazottaival hogy „szigorúan tiltva van a munkásnőket vagy bármely egyéneket, kik az intézettől bért kapnak, magán célokra vagy bármiféle oly munkához használni, mely nem az intézet dolga.”

Ezt a rendeletet ismételten szükségesnek tartotta kiadni és azt is közölte, hogy hol, hány példányban kell kifüggeszteni. A rendeletben a vétőkkel szemben alkalmazott büntetési tételek is szerepeltek. (198)

A felügyelők munkaidejük nagy részét utazással töltötték, de napidíjat nem kaptak, annak ellenére, hogy több esetben kérték. BP közölte, hogy a legnagyobb sajnálatára sincs lehetőség napidíj folyósítására.

Napidíjat először 1899-ben – az első körút alkalmával – kaphattak, mert a selyemárak pozitív változása lehetővé tette.

„A legnagyobb botránkozásomra azonban azt kell tapasztalnom, hogy a felügyelőknek ezen fizetés javítás nem mindenkinél fokozta a selyemtenyésztés iránti érdeklődését, szorgalmát és ügybuzgalmát.”– írta BP a rendelkezésbe, és végül felsorolja, hogy mikor milyen illetmény megvonást alkalmaz. (199)

Voltak olyan munkára jelentkezők, akik közvetlenül BP-t keresték fel, remélve kedvezőbb eredményt. BP ez ellen tiltakozott, és bárki volt is, csak a hivatalos úton jelentkezhetett állásért. Ellenben, ha valaki a kirótt bírsága miatt szeretne beszélni BP- lal, az jöhet. (200)

Volt néhány felügyelő, akik nem laktak kerületük székhelyén, de mivel a tenyésztők száma és a tenyésztett gubó mennyisége évről-évre szépen emelkedett, a cél érdekében minden felügyelőnek a kerületében kellett laknia. Ezt az intézkedést BP közölte a felügyelőkkel, azzal a kitéttel, hogy aki ezt nem tudja vállalni, azt tovább nem tudja alkalmazni (201)

Később az újonnan munkába álló felügyelőkkel már a kiképzéskor közölték, hogy hol kell szolgálatát teljesítenie. Például: pöstyéni felügyelőnek Siklósra, bajainak Pálmonostorra kellett mennie. Ha családjuk is volt, akkor a család tagjainak az útiköltségét – személyvonat II. osztályon – az OSF fizette. (202)

Olyan községek is voltak, ahol a lakosság többsége görög-keleti vallású volt. Ezeket a községeket a felügyelő január 3-9 között nem kereshette fel, mert akkor ünnepelték a karácsonyt, úgy más vallású községeket kellett látogatni. Ugyanez a rendelkezés azt is tartalmazta, hogy a görög-keleti vallású felügyelő január 10-én köteles munkáját folytatni. (203)

(A korábbi években ilyen tartalmú rendelkezéssel nem találkoztam. Az 1910-es évtől észrevehető minimális lazulás a fegyelmen, aminek ez a vallással kapcsolatos intézkedés az egyik jele lehet. - SF)

A katolikusokkal kapcsolatban is született rendelkezés, miszerint a húsvéti ünnepekre való tekintettel eperfákat kiültetésre nem szabad küldeni március 23-a után, mert az ünnepek miatt nem tudják azokat elültetni. Az eperfa kiásási munkákat csak ott végezhetik március 24, 25, 26-án, ahol azt a lakosság vállalja. (204)

A korabeli újság hírül adta olvasóinak, hogy BP a selyemtenyésztési felügyelőség munkatársainak „egy jó estét csinált”. Erre a társas összejövetelre a szekszárdi előkelőség is hivatalos volt. A meghívott vendégek meglepetve tapasztalták, „hogy a megrendszabályozott munkáscsapat mennyire ragaszkodik BP úr személyéhez, jeléül annak, hogy az a hírhedt szigor egyszersmind mindig – igazságos.” Tánc követte a lakomát és lakoma követte a táncot. (205)

A BP-féle fegyelem kialakulását és fenntartását tulajdonképpen az OSF-hez tartozó alkalmazottak összessége hozta létre, BP irányításával. Az OSF szervezeti felépítését, OSF-főfelügyelőségek,-felügyelőségek,-ellenőrök, BP alakította ki. Minden beosztásban dolgozó alkalmazottba a munkába lépése előtt már kezdték belenevelni a hibák észrevételét és

jelentésének fontosságát, függetlenül attól, hogy a hierarhia melyik fokán állt. Ezek a jelentések egy ember kezébe összegeződtek, akit Bezerédj Pálnak hívtak. Ennek alapján dicsért vagy büntetett. Minden büntetést figyelmeztetések előzték meg, sőt az alkalmaztatás előtt mindenkit becsületes munkavégzésre figyelmeztettek és kértek.

A büntetések kiszabásánál senki nem hivatkozhatott mentesítésre, mert a munkájával járó felelősséggel tisztában kellett lennie. Az is igaz, hogy voltak olyan döntések, amelyek ma már nem fordulhatnak elő, de több mint száz évvel ezelőtt még belefértek a szokásjogba.

Ehhez az is hozzátartozik, hogy a bejelentett, vagy kitudódott hibák minden esetben kivizsgálásra kerültek, melyeket általában az ellenőrök végeztek. Ha a kivizsgálás is igazolta az elkövetett vétséget, életbe lépett a hibáért, – már korábban – kihirdetett büntetés.

ÚJ TECHNOLÓGIÁK ALKALMAZÁSA.

BP az újdonságok befogadására kapható volt, ha azok használhatóságáról meggyőződött.

Tudomására jutott, hogy Francia- és Olaszországban a tenyésztőhelyiségek fertőtlenítésére „higany-szublimát”-ot alkalmaznak.

Idehaza minden évben előfordultak hernyóbetegségek a tenyésztőknél, melyek egyes esetekben tönkre is tették az állományt.

Ezt a „fertőtlenítés”-i módszert BP is bevezetni kívánta, erről levélben értesítette az alispánokat és egyben kérte, hogy a szolgabírákat tudassa a községekben megjelenő fertőtlenítők működéséről.

Először BP öt felügyelőt bízott meg a munkákkal.

Legfontosabb a keverési arány tudatosítása és begyakorlata volt, ami 75 gramm higany-szublimát oldását jelentette 25 liter vízben. A felügyelőknek a fecskendő kezelését és a védőfelszerelés használatát is meg kellett tanulni.

Az oktatáshoz tartozott a megfelelő permetezés is: a tenyésztőszoba padlóját, gerendáit, a falazat sarkait kellett permetezni, ahol kérték a permetezést. BP azt is közölte a felügyelővel, hogy lesznek, akik nem engedik meg a fertőtlenítést, ott próbálják meg szép szóval megmagyarázni annak fontosságát. Ha határozott ellenállásba ütköznek, akkor álljanak el a munka elvégzésétől. (206)

Tíz évvel később a higany-szublimáttal történő fertőtlenítést felváltotta a formalin. Az előző években alakult állomásokat átállították az újabb technológiára. (207)

A hernyótenyésztés minden fázisában – a pete tárolásától a hernyók neveléséig – sok helyen használtak hőmérőt.

BP 1910-től igyekezett a „maximális és minimális” hőmérők használatát elterjeszteni. E hőmérők használata a pete tárolásánál, a kikeltésnél nem okozott különösebb problémát, de a tenyésztők nagy része ragaszkodott a hagyományoshoz. (208)

BP a Közmunka és Közlekedésügyi miniszternél kérvényezte, hogy hidjai lakása és a szekszárdi selyemtenyésztési felügyelőség között „közérdekű távbeszélő összeköttetés létesítését engedélyezzen.” Az engedélyeztetéshez szükséges volt a Tolna megyei közigazgatási hatóság nyilatkozata, hogy a kért vezeték kiépítésével kapcsolatban kifogása nincs. (209)

A kért nyilatkozatot BP a következő napon megkapta.

A korabeli Tolna megyei újság arról tájékoztatta olvasóit, hogy BP telefon összeköttetést létesített az OSF és az épülő tolnai fonoda között. Ez a telefon kapcsolat szorgalmazása is azt bizonyítja, hogy BP számára a tolnai fonoda fontos volt, ezzel bármikor ki tudta elégíteni kíváncsiságát és mindig megfelelő tájékoztatást kaphatott. (210)

A selyemfonal minőségének emelése érdekében döntő jelentőségű változást jelentő gubófojtási technológiát dolgoztak ki Olaszországban az 1890-es évek második felére. Ez a Pellegrino fojtási módszer

kidolgozása és bevezetése volt, amit BP azonnal kipróbáltatott Magyarországon.

A Pellegrino fojtók nem közvetlen gőzzel, hanem száraz, forró levegővel pusztították el a gubóban lévő bábót. Ez a módszer hamar elterjedt, mert a gubót alkotó szálak minőségét nem változtatta.

BP néhány év alatt minden gubóraktárban kicseréltette a közvetlen gőzzel dolgozó fojtóka, Pellegrino rendszerűre.

A Pellegrino berendezés a békéscsabai és a tolnai raktárakban 1968-ig – a gubótenyésztés magyarországi befejezéséig – üzemelt.

(E berendezés működésének leírása megtalálható a „Bezerédj Pál és a hernyóselyem kultúra megteremtése” c. dolgozatban. - SF)

ÉPÍTKEZÉSEK

Korábban már említésre került, hogy az 1880 előtti országos felügyelőség „Szegzárd”-on az Orvos utcában, egy kis öreg házban tevékenykedett, melyben – jobb híján – BP is megkezdte tevékenységét munkatársaival.

A kezdet-kezdetén igen sok adminisztrációs feladattal kellett megbirkózni, de ennek ellenére BP nem iroda, vagy irodák, hanem „gőrcsövezési műhely” megépítését tartotta fontosabbnak.

Az első években Olaszországból származó petéket vásároltak drága pénzért. Ezért volt szükség olyan építkezésre, amely biztosította az akkori ismeretek szerinti, modern selyemhernyópete kezelést és tárolást.

Az 1880-as években az OSF impozáns épületeinek nagy része, két utcára kiépülve kialakult, de a gubótermés évenkénti emelkedése miatt bővítéseket is több alkalommal kellett végrehajtani. (211)

BP az eperfa- és selyemhernyó tenyésztéssel egy időben legszívesebben a fonodák építését is megkezdte volna, de erre nem volt pénz. 1881-ben azonban Pancsován megépített egy kis fonodát, mindössze 30 fonóegységgel. (212)

A következő évben Újvidéken már az első nagy fonoda is dolgozhatott Magyarországon termett gubóval.

Mindkét fonoda építési költségét BP, édesanyja Oroszországból származó örökségéből állíthatta az OSF szolgálatába. (213)

1884-ig jóval százezer kiló alatt maradt az éves gubótermés, mely nem igényelt sürgősen újabb fonodát. 1884-ben már 100.000 kiló feletti gubótermés sikeredett és előre láthatóan a következő évek gyorsuló növekedésével lehetett számolni, mert a fiatal eperfák kezdtek lombosodni és a tenyésztők számát évről-évre jelentősen növelni lehetett. Ezek a kedvező előjelek készítették BP-t, hogy egy újabb fonoda építésének terveit készítsék elő, melynek helye Szekszárdon lett volna, ha a rendelkezésre álló víz minősége és mennyisége megfelelt volna. Így BP kénytelen volt a tolnai elöljáróságot megkeresni a fonoda építésének gondolatával, melyhez az elöljáróság az első pillanattól pozitívan állt hozzá.

Rövidesen ingyen telket és 200.000 darab téglát ajánlottak fel az építkezéshez.

Azonban eltelt egy év, és az építkezés megkezdésének még a nyomát sem tapasztalták Tolnán. Ezért egy küldöttséget menesztettek, Péchy József plébános vezetésével BP-hoz megtudakolni a hallgatás okát. BP a küldöttséget szívélyesen fogadta és közölte, hogy az építkezéshez szükséges pénz rendelkezésre áll. Ellenben a millenniumi nagy ünneplésre készülve, nehezen lehet építőket találni és az építkezés árai körülbelül 30%-al magasabbak. Az ezeréves kiállításra készülve a selyemipar egy önálló pavilonban kívánja bemutatni a selyemtermelést, a gubótenyésztéstől a selyemszövetek előállításáig. Ez a szervezés BP-t teljesen lekötötte és nem tudott volna megfelelő figyelmet fordítani az építkezésre.

Egy harmadik késleltető momentum is volt. BP-nak tudomására jutott, hogy Olaszországban új, lényegesen jobb minőségű fonalat adó orsót alakítottak ki, melyre egy évet várni kell. BP ezekkel az új

orsókkal akarta felszereltetni a tolnai fonodát. Azt is figyelembe vette, hogy Tolnán a fonodának 1897-ben üzemelni kell.

A küldöttség tagjai a hallottakat tudomásul vették, majd – miután az ebédmeghívásnak eleget tettek – haza utaztak. (214)

Az nincs sehol dokumentálva, hogy az építkezés miért csak 1898-ban kezdődött meg.

Örvendetes tény volt viszont, hogy 1900 áprilisában BP sok meghívott magas rangú vendégnek bemutatta a tolnai fonodát, ahol másnap olasz szakmunkásnők útmutatásával, tanításával megindult a termelés.

Augusztusban az olasz betanítók közül 39-en nem vették fel a munkát a szigorú bánásmód és az alacsony fizetés miatt. Ezt BP úgy intézte el, hogy a bérüket kifizettette, még aznap vonatra ültették és haza küldték őket. (215)

1901. október 8-án sztrájk volt a fonodában a hosszú munkaidő (11 és fél óra) és alacsony kereset miatt. (216) A sztrájk eredményeként – egy idő után – fél órával csökkent a munkaidő.

A tolnai fonodát 1902-ben bővítették, akkor kapta meg az épület a teljes hosszát, 100 métert.

(Az 1900-ban üzembe helyezett fonodában 120 fonóegység működött. Az 1902-es bővítés további 40-60 fonóegységet jelenthetett volna, de 1971-ig, a fonoda bezárásáig, 120 fonóegységnél több nem működött. Arra vonatkozóan, hogy a bővítéssel mi volt a cél, vagy miért nem telepítettek több gépet, utalás nem található.- SF)

A nehezen megszületett tolnai fonoda után épülőkkel már nem volt probléma. 1899-ben BP megnagyobbította a pancsovai fonodát. 1900-ban kezdődött épülni a győri, egy évvel később a komáromi. 1904-ben Lugos kapott fonodát, 1905-ben Mohács, 1907-ben Törökkanizsa és 1908-ban Békéscsaba. (217)

A felépítendő fonoda helyének kiválasztásában sok szempont közlő volt döntő jelentőségű. Az egyik: ott épüljön fonoda, ahol jelentős tenyésztő környék van. A másik – amely az előző szempontnál is fontosabb – a kiszemelt település tud-e ingyen telket felajánlani és 100.000-120.000 korona készpénzt vagy nagyobb mennyiségű téglát biztosítani. E tekintélyes települési hozzájárulást BP el tudta érni azzal az érveléssel, hogy egy-egy fonoda több száz munkaadót igényelt, ami annak idején is nagy jelentőséggel bírt. (218)

Az építkezéseket meghirdették, melyben az OSF közölte a tervek és költségvetések beadási határidejét. A versenytárgyalás idejére a résztvevő vállalkozóknak 5% bántó pénzt kellett befizetni. (219) A minden szempontból legkedvezőbb ajánlattevő kapta meg a munkát.

BP nagy gondot fordított a fonodákra. Szakemberei a fonodák építési szakasza alatt olasz és francia fonodákat látogattak és minden újításról azonnal beszámoltak. Az átvehető, gazdaságos és minőséget javító újításokat igyekezett az újonnan épülő itthoni fonodákban bevezetni. Ez az újdonságkeresés nagyon is kifizetődött, amit a sok kiállítási Grand Prix bizonyított. (220)

A fonodák építése és berendezése átlagosan 400.000 koronába kerültek.

Minden fonoda berendezését Olaszországból importálták.

A kilenc fonodában 1.176 fonóegységgel körülbelül 1.550.000 kg gubót tudtak feldolgozni évente.

Ez a mennyiség itt termelt az országban. Ezt a gubómennyiséget 2.650 munkás dolgozta fel, és körülbelül 130.000 kg hernyóselyem fonalat állítottak elő belőle. Ez a produktum rentábilissá tette az OSF működését. (221)

BP szakértelmét bizonyítja, hogy 1910-ben építtetett Tolnán egy egyemeletes épületet, melybe cernázógépeket szereltetett.

A mechanikus szövőgépek megjelenése lehetővé tette a sokféle hernyóselyem szövet előállítását. Ehhez szükség volt a fonodában előállított vékony fonalak kettő, vagy több ágú, több, vagy kevesebb sodratú összecérnázására.

BP-nak szövődéje nem volt, de a cérnákkal a szövődéket is ki tudta szolgálni, nagyobb vevőkört tudott biztosítani.

A selyemiparnak akkor ez volt az első cérnázóüzeme, ami egyben kísérleti üzem is volt. A beszerelt gépek 4.034 orsóval dolgoztak, melyeket kilencven munkásnő kezelt, állandó, folyamatos munkával.

(222)

Minden fonoda indulásához BP tekintélyes létszámú munkásnőt hozatott Olaszországból, a helyiek betanításához. E segítségre általában egy évig volt szükség, ennyi idő alatt válhatott önállóvá egy-egy fonoda. Ez így volt az első fonodákkal is. Ekkor BP a minisztérium engedélyével külföldi bérlőknek adta át a fonodát. A bérleti szerződéseket francia, vagy olasz mintára kötötték, azzal a kikötéssel, hogy a bérlőknek az OSF gubóját kell megvásárolni és feldolgozni, valamint csak magyar munkásnőt foglalkoztathatnak.

Az első fonodák bérlői nagyra értékelték a munkások begyakorlottságát és szorgalmát. Ennek köszönhető, hogy a későbbi fonodák üzembe helyezésénél a bérlők már korán jelentkeztek.

1909-ben kezdett üzemelni az utolsó fonoda, a békéscsabai, ezt, valamint a lugosit, a mohácsit, a törökkanizsait különböző olasz cégek bérelték. A pancsovait bécsi, a komáromit angol cég üzemeltette. Az újvidéki és a győri fonodát francia szakemberek irányították.

A bérlők stabilak voltak, mindössze két esetben ismeretes váltás.(223)

A pancsovai és újvidéki fonodák bérlői meg voltak elégedve a fonodák gépeivel és a személyi állománnyal is. Tapasztalataikat hazájukban is elmondták, ami jó cégérnek bizonyult a következő fonodák bérbeadásánál.

Ez eredményezte azt is, hogy például a mohácsi fonoda terveinek elkészülte után híre külföldre is eljutott, és egy olasz cég azonnal bérlőként jelentkezett. (224)

A fonodák bérbeadásával BP-nak az volt a meggyőződése, hogy az építkezés és berendezés, valamint a személyzet kiképzése az államra tartozik. Ha a munkáknak ez a nehéz része eredményessé válik, akkor az állam szerepe véget ér és szakavatott magánemberek kezébe kell adni a jól prosperáló fonodákat. Igénybe vehette volna bármelyik fonodát magyar cég is, csak hogy nem volt jelentkező. Egy fonoda évi 250.000-300.000 korona forgótőkét igényelt, melyet – az akkori időben – magyar cég nem kockáztathatott meg. A külföldiek pedig szívesen jöttek Magyarországra. A tőkéjük komoly segítséget jelentett az OSF részére.

A külföldi szakértelem és tapasztalat megismerése segítette, továbbfejlesztette a hazai selyemipart. A külföldi összeköttetések pedig nagyban segítették az OSF kereskedését külföldön. (225)

Mire egy fonoda olyan állapotba került, hogy bérlőnek átadható volt, több éves gond, munka, törődés és sok minden más is előzte meg, amelyekről alig jelent meg újságcikk. Amikor a mohácsi gyár bejáratára kihelyezték a következő cégjelzést: „M. kir. Selyemfonoda E. Amphoux Montevarchi Italia”, akkor az bizony országos felháborodást okozott. A „magyar állam épületén olasz felirat”, meg „idegen szellemet túrni nem lehet” kitételekkel cikkezett a Tolnamegyei Közlöny 1908. május 7-i száma.

Az előbbi újság 1913. július 6-i számában „Selyemtenyésztésünk idegen kézben” címmel ugyancsak ellenségesen írnak a fonodákról a külföldi bérlők miatt. Szóvá tették azt is, hogy miért nem magyar bérlőknek adták a fonodákat. Arról a cikk írója és az őt buzdítók nem tesznek említést, hogy bérlőként tőkeerős magyar vállalkozó nem jelentkezett. A július 20-i számban az OSF válaszolt az utóbbi igen

ellenséges cikkekre, melyben érthetően megmagyarázták az olvasóknak ebbéli lépéseik helyességét.

SELYEMTERMELÉS HORVÁTORSZÁGBAN

Amikor BP 1880-ban megkezdte tevékenységét az OSF élén, szükségét látta, hogy személyesen keresse fel a korábban legjobb selyemtenyésztő vidékeket.

Pancsovai látogatása alkalmával tudomására jutott, hogy horvát oldalon, Zimony környékén is ismerik a selyemtenyésztést. Oda is látogatást tett és meggyőződhetett az eperfák létéről és a lakosság tenyésztési szándékáról. Természetesen mindjárt szervezőként is tevékenykedett, de csak mint magánember.

Hazaérkezése után tájékoztatta a kormányt a horvát lehetőségekről, de határozott ellenállást tapasztalt.

Elhatározását nem adta fel és azzal sikerült a kormány jóindulatát megnyerni, hogy az OSF nevében kötelezte magát, hogy visszafizeti az államnak azokat a költségeket – kamat nélkül – melyeket Horvátországban költ a selyemtenyésztésre.

Ilyen felelősséggel folyt a tenyésztés 1893-ig.

Sok évbe telt, míg komolyan beindult a tenyésztés, de az utolsó két-három évben már félmillió koronát kellett kifizetni a termelt gubóért.

Mind a magyar, mind a horvát kormány szükségét látta, hogy a további termelést egy szerződés határozza meg, és irányítsa. A szerződés első- sorban arról rendelkezett, hogy a horvát kormány mindent megtesz az eperfák termesztése érdekében, ezért a kormány és összes szervei, erkölcsi támogatással segítik a fanevelést.

A szerződésben kikötötték, hogy az OSF semmilyen különbséget nem tesz működése során a két ország között. Horvátországban ugyanazokat a szabályokat foganatosítja a felügyelőség, mint

Magyarországon. Mindkét országban a gubó beváltási ára egyforma lesz és a gubóválogatás szabályai is hasonlóak lesznek.

A harmadik fontos pontja a szerződésnek az időtartam meghatározása volt, mely 15 évre szólt.

Azt is tisztázni kellett, hogy a gubótermést hol helyezik el. A magyar fél kérése: amíg új raktárak nem épülnek, addig a meglévőket ingyen szeretnék használni. Ha új raktárak épülnek, a méltányos díjat az OSF kifizeti.

BP ajánlatát elfogadták a horvátok, és a magyar kormány is elégedett volt a megállapodással.

A szerződés megkötése utáni években négy gubóraktár épült Szerém és Verőce vármegyékben. A tenyésztés döntő többsége e két megyében zajlott.

A 15 éves szerződést egy évvel korábban – 1907-ben – a horvát fél felmondta, mert önálló selyemtenyésztést kívántak folytatni.

1880. évben 206 kg gubótermés volt. 1907-ig 4.917.344 kilogrammot tenyésztettek és ezért 11.561.106 korona keresethez jutottak a horvát tenyésztők.

Ehhez az eredményhez a horvát kormány csak annyival járult hozzá, hogy rendelkezésre bocsátotta a raktárakat.

Azt is meg kell említeni, hogy az első évek gubótermése nem volt magas és mégis az éves átlagtermés 180.000 kg körül mozgott. Ahogy BP mondta: „Szent István országainak összes gubótermésének Horvátország a 10 %-át adta.”

Egyetlen dologban volt különbség a két ország között, mégpedig a fásítás terén. Horvátország 2.450 liter eperfamagot, hétmillió feletti 2-3 éves facsemetét és 158.183 db kiültetésre alkalmas eperfát kapott. Ugyan akkor Magyarországon 1.123.171 db kiültethető eperfát osztottak ki, és itt van a lényeges különbség. BP azzal magyarázta, hogy a horvát

gubótermés 10%-a a magyarnak. A horvátországi kiültetésre szánt eperfák száma valamivel több mint 10%-a az itthon kiadottaknak.

A gubótermés további emelkedése Horvátországban nem volt már várható, mert kevés volt az eperfa. Ültetés döntő többségben Magyarországról származó csemetékből lehetett, mert községi faiskolák létesítését BP nem tudta elérni Horvátországban. (226)

A horvátok kiválásával a következő évek magyarországi gubótermése nem csökkent, nem is emelkedett.

A horvát kormány egy magáncégnek adta ki a selyemtenyésztést, amit Magyarországon észre is vettek. 1908. évben a gubóbevéltés idején megjelentek a horvát cég emberei Baranya, Somogy, Zala megyékben, és fel akarták vásárolni a magyar gubót. A közigazgatási hatóság segítségével sikerült a felvásárlókat kitessekélni. (227)

Mivel a horvátországi tenyésztést az OSF irányította, ellenőrizte, sok felelős személy utazott az országba. Az oda utazóknak jelenteni kellett a szakmai dolgokról, valamint azt is, hogy hallottak-e valami sértést vagy elégedetlenséget az OSF-el kapcsolatban. Az ilyen esetekről jegyzőkönyvet kellett felvenni, mert e nélkül az ügyek nem rendeződhettek. A kiutazókat jegyzőkönyv nyomtatvánnyal látták el. (228)

SZOCIÁLIS ÉS EGYÉB ÜGYEK

BP igyekezett orvosi ellátást is biztosítani a dolgozóknak, ahol erre lehetőség adódott. Ahol már végleges gubóraktár működött, a raktárvezetőhöz kérdést intézett és jelentést kért, hogy van-e állandó orvosa a raktárnak, mi a neve, mennyi a bére, stb. (229)

BP felkérte az összes raktárvezetőt, hogy javasoljanak orvost, aki elvállalja, hogy a beváltás és a válogatás ideje alatt a megbetegedett munkásokat kezeli. A vállalás esetén a tiszteletdíjat is közölnék. (230)

A tűz elleni védekezés is központi kérdés volt az OSF-nél, és ez elsősorban a gubóraktárak életében játszott kiemelkedő szerepet. A raktárak építésénél sok faanyagot használtak fel, így érthető volt a lehető legkörültekintőbb védekezés bevezetése, fenntartása és az ott dolgozók figyelmének állandó frissítése.

A raktárakban használt kályháknak szilárd alapot készítettek és a raktárvezető gondoskodott a kéményseprő kéthetenkénti ellenőrző látogatásáról. (231)

Tűzvédelmi rendelet is készült, melyet minden főfelügyelőség megkapott annyi példányban ahány felügyelő és raktárfelügyelő tevékenykedett a kerületben. (232)

(Ismervén BP munkája iránti odaadását, nem ez volt az első tűzrendészeti rendelet.- SF)

A beváltások alkalmával esti, éjszakai munkákra is sor került, ahol világító eszközökre is szükség volt. Az éjjeliőrök naponta használtak lámpát. Ezekhez a munkákhoz tűzbiztos világító eszközöket kellett beszerezni. Az ellenőröknek pedig szigorúan meghagyták, hogy a lámpák meglétét és használatát a felülvizsgálati íveken jelentsék. (233)

Gubóraktári tüzeset előfordulása nem ismeretes.

BP számára a legfontosabb feladatot az előtte álló munkák elvégzése jelentette, bármi áron. Ezt a tempót mindenkitől elvárta.

Előfordult olyan eset, amikor valaki hivatalosan meg nem engedett módon végeztetett valamilyen munkát.

Egy alkalommal BP tudomására jutott, hogy egy felügyelő, büntetésből, munkásnőket vasárnap is dolgoztatott. Ezért BP felhívta az

összes felügyelő figyelmét általános rendelkezéssel, hogy a törvény tiltja a vasárnapi munkavégzést. (234)

Tehát a szokástól eltérően semmi büntetés még kilátásba sem volt helyezve, aminek az lehet a magyarázata, hogy a büntetést valamilyen hiba miatt – ami késleltette a munkát – rendelte el a felügyelő.

Jó néhány évvel később egy általános rendelkezésben a főfelügyelők, helyetteseik és a felügyelők a munkanapok adminisztrációjával kapcsolatos dörgedelmet kaptak, melynek befejező része szerint: „A munkanapok száma: 7. A hetedik nap – a vasárnap – melynek a délutánja szabad, arról nem kell számot adni.” (235)

(Ismét a megalkuvás nélküli munkavégzés, amikor például a gubóbeváltás, gubófojtás stb munkák ideje elérkezik.- SF)

A kereskedelmi miniszter egy rendeletében kimondja, hogy „az 1911. évi törvény értelmében nők éjszakai munkára nem alkalmazhatók.”

A leiratban az is szerepel, hogy „ez alól a gubóbeváltásnak idején foglalkoztathatók éjszaka is nők, ha nem terhesek, nem szoptatnak.”

(236)

(Megítélésem szerint a gubóbeváltással kapcsolatos kivétel, BP kívánságára születhetett meg.- SF)

Az OSF minden tisztviselője időnként minősítésre került. A felügyelőkre minden évben sor került, részben mert a legtöbbet érintkeztek a tenyésztőkkel, másrészt, mert elég gyakran változott a személyük.

A felügyelőket a főfelügyelőjüknek kellett minősíteni az OSF-től kapott szempontok alapján. Ilyen minősítő szempontok: nyelvismeret szóban és írásban, egészségi állapota, volt-e a tárgyévben beteg, családi állapota, milyen eredményei voltak, alkalmas-e a következő évre is, „milyen lábon áll a felügyelő és kijön-e a javadalmazásából.” (237)

Nyelvismerettel rendelkező felügyelőkre szükség volt, mert sok tenyésztő nem beszélt magyarul, hanem szerbül, tótul, németül, szlovákul vagy románul.

Az OSF-nél az időszakos minősítések megtalálhatók voltak az alkalmazottak kartotékjában.

A főfelügyelők által készített minősítésekkel is előfordult probléma, melyet a következő rendelkezés bizonyít: „Mind inkább szaporodnak az esetek, hogy oly egyéneket, kiket a főfelügyelők alkalmaznak, már a legelső hetekben teljesen megbízhatatlan, haszontalan embereknek, sőt csalóknak bizonyultak.

...”hogy jövőre ne ajánlhassanak nekem földönfutókat felügyelőnek, e tekintetben szigorúbb leszek és vagy az egész összeget, vagy egy részét a főfelügyelő által fogom megtéríttetni.” (238) (A megtérítendő összeg a hasznavehetetlen felügyelőre kiadott költségeket jelenti.- SF)

BP kérésére a földművelésügyi miniszternek sikerült elintézni, hogy az OSF tisztviselői nyugdíjban részesülhessenek. Ehhez tekintélyes összeget – 300.000 koronát – kellett befizetni az Országos Magántisztviselők Nyugdíjintézetéhez. (239)

BP-t tekintély övezte az egész országban, nemcsak az OSF- nél, hanem külföldön is.

Gondoskodott arról, hogy minden szintű vezetőnek meglegyen, a szükséges tekintélye, a hozzá beosztottak előtt.

A raktári felügyelők, akik a gubóválogatást irányították, ellenőrizték, havi fizetést kaptak.

Velük kapcsolatban rendelkezett BP: „Miután ezen felügyelők sem nem munkásnők, sem nem napszámosok, elrendelem, hogy ők mindig „kisasszony” vagy „asszonyság” megnevezéssel szólíttassanak meg, hogy a munkásnők előtt nagyobb tekintélyük legyen, s erélyesebben tudjanak fellépni.” (240)

E rendelkezésben az is új, hogy nők is megjelentek valamilyen vezető funkcióban, ami BP merev magatartásának kisebb mértékű enyhülését jelenthette.

BP még az 1890-es évek vége felé belátta, hogy a főfelügyelőktől követelt munkatempónak azok nem mindig tudnak megfelelni, ezért engedélyezte, hogy az adminisztrációban egy írnok segítse a főfelügyelőt. Amikor az írnokok begyakorolták magukat, BP rendelkezése szerint „díjnok” megszólítás illette őket. Később, már többféle munkát bízta az írnokra, BP „iroda tiszt” cím viselését engedélyezte. (241)

1907-ben az országgyűlésben megalkották a XIX. törvényt, mely kimondta, hogy a munkások kötelezően legyenek tagjai a munkásbiztosító pénztárnak.

Az OSF-nél azokat az alkalmazottakat, akiknek 2.400 korona évi, vagy napi 8 korona keresete volt, bejelentették. A törvény szerint a díj felét az alkalmazó cég, a másik felét a biztosított fizette.

BP rendelkezése szerint a teljes biztosítási díjat az OSF fizette. (242)

ÉVÉRTÉKELÉSEK

BP működésének első évétől a tárgyévet – annak végén – értékelte. Ez az értékelés az első egy-két évben csak Tolna megyére terjedt ki, majd ahogy fejlődött a selyemtenyésztés, egyre több megyéről számolt be. Így azután néhány év alatt kialakult a selyemtermelő megyék értékelése sok kimutatással és szóbeli elemzéssel. Ezek az értékelések könyv alakban kerültek kiadásra, 140 -180 oldal terjedelemben.

A könyvek összeállítása a tárgyévet követő január-február hónapokban történt, és márciusban kerültek nyomdába. Minden megyét

értékelő könyv egy példányát a mindenkori földművelésügyi miniszter kapta meg. Minden megye több példányt kapott az értékelésből.

BP ezekből az egyedi évértékelő példányokból öt-hat, sőt hét könyvet is egybe kötött. Így számunkra 700-900 oldalas könyvekként maradtak meg a beszámolók, csak nem az összes.

Amíg a horvátországi selyemtenyésztést az OSF irányította, az ott folyó munka is értékelésre került horvátul.

Ezen évértékelések alapján érzékeltetni lehet azt a precizitást és sok munkát, amire ezek összeállításához szükség volt. A bemutatáshoz az 1902. év Tolna megyei példányát vettem példának.

Az első oldalon felül:

A magyar királyi Földművelésügyi Minisztérium

Országos Selyemtenyésztési Felügyelősége.

Alább:

Jelentés

Nagyméltóságú

Darányi Ignác m. kir. földművelésügyi
miniszter úrnak

Tolna vármegye
selyemtenyésztésének állapotáról

az 1902. évben.

Minden évértékelés első oldala hasonlóképpen készült, csak értelem-szerűen a megye volt más és évenként az évszám.

Időnként a miniszter neve is változott. (BP tizenkét földművelésügyi minisztert szolgált.)

A második oldalon „Selyemtermelésünk fejlődése az egész országban 1880-1902-ig” című táblázat, melynek függőleges rovatai:

Évek – községek száma – termelő családok – termelt gubó kg, dkg – selyemtermelők keresete a termelt gubók után – a selyemiparral foglalkozók keresete a gyárakban, raktárakban, stb. – összes kereset a selyemtermelők és selyemipar összesen korona, fillér

A következő táblázat címe: „Selyemtenyésztésünk az egyes vármegyékben.” A függőleges rovatok:

Vármegye – évszám (tárgyév és az előző év, valamint 1880-tól a tárgy- évig. Erre azért volt szükség, hogy össze lehessen hasonlítani a tárgy- évben termelt gubót az előző évvel, hogy jobb vagy rosszabb volt-e a termés. A harmadik szám pedig megmutatta, hogy 1880-tól összesen hány kiló gubót termeltek. - SF) – községek száma – selyemtermelő családok száma – termelők keresete az egész megyében.

A következő táblázat megyénként három-három községet tüntet fel, ahol a legtöbb gubót termelték és ennél fogva a legmagasabb keresetet érték el. Függőleges rovatok:

Község – termelők száma – kereset az 1902. évben – kereset 1880-1902-ig korona, fillér.

A következő oldalon:

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Kegyelmes uram!

megszólítással BP tizenkét-tizennégy oldalon, szóban adott tájékoztatást az ország selyemtenyésztéséről, ami korrekt beszámoló. Nem csak a jó dolgokról számolt be, a hibák is felsorolásra kerültek. A fegyelmi ügyek név szerint és az elkövetelt szabálytalanság megjelölésével éppen úgy szerepelt, mint a jutalmak, vagy dicsérek.

BP nem feledkezett meg senkiről, aki valamiképpen támogatta a selyem ügyét. Az illetőket név szerint szerepeltette.

Kimerítően ismertette az ország eperfa állományát, az eperfa iskola, epreskertek állapotát, működését. Közutak fásításáról is tájékoztatást kapott a miniszter, mind az ültetésekről, mind az előforduló hibákról.

(Ez a miniszternek szóló beszámoló minden vármegye értékelésénél ugyanaz. - SF)

A miniszternek szóló beszámoló után újabb táblázatok következnek, melyek megmutatják, hogy az egyes megyékben melyik tíz község termelte a legtöbb gubót 1902-ben. Függőleges rovatok:

Község – selyemtermelők 1902-ben – termelt gubó – termelők keresete korona, fillér – egy termelőre eső átlag – legmagasabb kereset, melyet egy termelő elért – 1880-1902-ig kifizetett összeg korona, fillér.

Ezen táblázatok után száz egynéhány oldalon a vármegye minden községéről szóbeli értékelés következik – járasonként. Ezek rövid, néhány soros, maximum fél oldalas írások, melyek a termelt gubóról és a kapott keresetről szólnak. Minden községnél szerepel, vagy dicséret, vagy valami kiemelkedő esemény, vagy elmarasztalás, vagy buzdítás. Végül – befejezésként, dőlt betűkkel – a község eperfa állományának ismertetése: hány fa van a községben, hány lombozható, hány fa jutott egy tenyésztőre, hány fa került kiültetésre az év folyamán.

Minden megyei kötetben 3-4 kép is található gubóraktárakról vagy fonodáról vagy a fonoda belsejéről. (243)

A különféle táblázatokhoz szükséges számadatok az OSF-nél rendelkezésre álltak, de a szöveges részhez elsősorban a felügyelők – akik sokat utaztak – szolgáltattak anyagot.

BP rendszeresített egy „memorandum ív”-et, melyben időnként sok kérdésre várt választ. Az ívben szereplő kérdések szaporodtak. Például: 1906-ban is gyarapodott eggyel a feleletre váró kérdés, amely a 34. volt és így szólt: „mely községekből hányan vándoroltak ki Amerikába.” A kivándorlás ténye sok községben hátrányosan befolyásolta a selyemtenyésztést. (244)

Egy idő után BP még több adatra tartott igényt az évértékelés további pontosításához, ezért rendelkezett: „mind azon személyek, kik az intézetnél utaznak, tartoznak egy kis jegyzék könyvecskét magukkal vinni, melynek címe: Memorandum...” Ebbe a könyvecskébe kellett bejegyezni, amit az út során tapasztalt az illető és így jelenteni tudta az OSF-hez, vagy íven, vagy külön. (245)

KIÁLLÍTÁSOK.

BP sok mindent felhasznált a selyemtenyésztés előmozdítására és minél nagyobb közönséget igyekezett megismertetni a selyemhernyók nevelésével és a selyem feldolgozásával.

A szélesebb közönség meghódítására kitűnő alkalom nyílt számos kiállítás rendezésével. Kisebb jelentőségű kiállításokat iskolákban rendeztetett a tanulók oktatására.

A legnagyobb kiállításokról nem szabad megfeledkezni.

Budapesten évenként volt általános kiállítás. 1885-ben – egy ilyen alkalommal – a mezőgazdasági csarnokban – két csoportban – BP nyitott kiállítást.

Az első csoportban láthatók voltak a selyemtenyésztés meghonosítására hivatott tárgyak. Ezek:

-szakoktatás terjesztése, ami magában foglalta a szemléltető oktatáshoz szükséges anyagokat és az elméleti ismereteket. A szemléltető eszközök között található volt a selyemhernyó teljes fejlődésének bemutatása. A

betegségek és a hernyó anatómiájának ábrái. Az ábrákon kívül jó minőségű minták is segítettek a minél jobb megértést.

- Tölgyfaselyem lepke és gubója.
- Nagy fali ábrákon a hernyó egyes testrészeinek mikroszkópius képe.
- Minden gubófaj színes képe.
- Kínai selyem minták és az első magyar selyemmotringok a pancsovai fonodából.
- Selyemtenyésztési eszközök.
- Tanítóképzős növendékek selyemtenyésztéssel kapcsolatos dolgozatai.
- Térkép, melyen feltüntették az ország eperfa állományát 1882-ben.
- Egy másik térképen láthatók azok a községek, ahol az újjászervezett felügyelőség óta eperfamagot vetettek, fákat ültettek.
- Eperfa helyes termelési módjának ábrái.
- Olyan tárgyak bemutatása, melyek eperfából készülnek, például hordák.
- Az eper gyümölcs felhasználásának bemutatása: pálinka, különféle csemegék, eperolaj, melyet az eper gyümölcs magjából sajtoltak.
- Egy olyan verem, melyben Olaszországban az eperleveleket összegyűjtik ősszel, sós vízzel meglocsolják és téli takarmányként felhasználják.

A második csoportban az OSF-nél előállított, vagy termelt anyagok kerültek kiállításra:

- Magyarországon termelt gubók, melyeknek egy részét még a fonósátorban láthatták, ahol a hernyó elkészítette a gubót.
- Nyers selyem motringok a pancsovai és újvidéki fonodából.
- Selyemfonal gyártásánál keletkező hulladékok: strusi és spelaja.
- Két térkép, melyek közül az egyik 1879-ig ismerteti a selyemtenyésztés elterjedését, a másik 1884-ig mutatja az újjászervezett OSF munkáját.
- Különböző képek, melyek bemutatták a pancsovai és újvidéki fonodákat és gubóraktárakat kívülről és belülről.
- A fonodák motolláinak részleteit.

- A selyemtenyésztés és petekészítés teljes folyamatát képeken.

Ezen tárgyak kiállítása mellett helyet kapott egy leírás az OSF működéséről és céljáról, melyet az érdeklődő közönség megkaphatott.

(246)

Az előbb leírt kiállítási anyag képezte a Mezőgazdasági Múzeum első emeletén létrehozott állandó kiállítás anyagának egy részét. Ezt az anyagot különböző külföldi selyemszövetek és selyemfonalak gazdagították, a selyemmel kapcsolatos irodalom, különösen az eperfa gazdálkodás fontosságának megértésére szolgált.

Az 1896-os esztendő Magyarország életében igen fontos volt. Ünnepezték ezer éves hazánkat.

A sok-sok rendezvény között nemzetközi kiállítást is szerveztek, melyen az OSF nem mindennapi bemutatóval vett részt. A látogató közönség megnézhetette a petekészítéstől a szövésig tartó munkafolyamatokat, azaz a petegőrcsövezést és a hozzá tartozó tennivalókat, majd „a fehér bőbitás munkásnők, a közönség szeme láttára, villamos erővel hajtott gépeken gombolyították le a gubókat.” A szövőszékeken pedig különböző selyemfonalokból szőtték a szebbnél szebb szöveteket.

Különös érdekességet jelentett az is, hogy az előbbi termelési folyamatokat úgy is bemutatták, ahogy a japánok űzik a selyemgyártást.

1840-ből származó selyemfonalakat is láthatott a közönség.

Régi okmányok, iratok és nyomtatványok kerültek bemutatásra, köztük Mária Terézia királynő sajátkezű aláírásával kiadott rendelkezések, József főherceg és gróf Széchenyi István selyemmel kapcsolatos levelezései.

A kiállítást XVI. századi rézmetszet is díszítette, mely a selyemtenyésztésnek Európába való behozatalát ábrázolta. (247)

A millenniumi kiállításon BP különleges bemutatóját a király is megtekintette, akinek BP személyesen adott magyarázatot a látnivalókról. A király dicséretét fejezte ki BP-nak. (248)

BP nemcsak belföldön rendezett kiállításokat, amelyekkel elsősorban reklámot akart biztosítani a selyemiparnak, és ahol BP a magyar selyem a világban elfoglalt helyét is le akarta mérni.

Az első megmérettetés 1890-ben Bécsben volt, ahol nem várt eredmény született. A legnagyobb kitüntetést a magyar selyem nyerte el.

Négy évvel később, 1894-ben, Európa selyem központja rendezett nemzetközi selyemtenyésztési kiállítást Lyonban, ahol Magyarországot „Grand prix”-vel díjazták.

1900-ban ismét Franciaország hívta a világ minden részéből a selyemipari cégeket Párizsba, hogy tájékozódhassanak az ipar fejlődéséről, ahol hazánkat ismét egy „Grand prix”-vel jutalmazták.

1904-ben már messzebbre kellett a kiállítás anyagát utaztatni, mégpedig az Amerikai Egyesült Államok Saint Louis városába. E világ-méretű kiállítás ismét egy „Grand prize”- t, nagydíjat hozott.

1906-ban a milánói világkiállításon BP vezette cégét is nagydíjjal, „Grand premio „-val tüntették ki. (249)

A bécsi kiállítás magas kitüntetése még ma is meglepőnek tűnik, ugyanis tíz évvel korábban a semmiből kellett elkezdni a selyemtenyésztést, nagyüzeminek számító selyemfonás nélkül. Ezt az eredményt csak megfelelő szakembergárdával és megalkuvást nem ismerő hozzáállással lehetett elérni. (250)

A lyoni siker is nagy fegyvertény, mert ez volt az első világkiállítás, melyen az OSF részt vett, és mindössze 15 éves selyemiparral. (251)

A párizsi kiállítás után Ferenc József király is kitüntette BP-t: „Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztése során a múlt évi párizsi nemzetközi kiállítás körül szerzett érdemek méltánylásával

megengedem, hogy BP, selyemtenyésztési meghatalmazottnak, elismerésem nyilváníttassék.” (252)

A párizsi kiállítás eredménye a magyar földművelésügyi minisztériumban is megfelelő elhatározásra készítette az illetékeseket, mert a földművelés csoportban az OSF-et szintén nagydíjban részesítette, BP- t pedig „közreműködői” nagydíjban. (253)

A St. Louis-i kiállítás bíráló bizottságának két mondatát közölte az újság: „...a magyar selyemfonal természet adta kitűnő tulajdonságánál fogva (erős, ruganyos) a világ legjobbnak ismert selyemfonalaival kiállja a versenyt. A m. kir. állami selyemfonodák technikai berendezése pedig felülmúlja a többi európai selyemfonodákat.”

Az újság azt is megjegyzi: „A magyar selyemipar ezen a kiállításon egy csapásra meghódította Amerikát.” (254)

A milánói kiállítás anyagát nemcsak nagydíjjal tüntették ki, hanem a kiállítás elnöke Stein György, a tolnai fonoda főigazgatója volt, akit a kiállítás ezüstérmével díjaztak. (255)

INTRIKÁK, FELJELENTÉSEK

Bármilyen körültekintő valaki a munkája során, óhatatlanul előfordul, hogy hibázik, de észreveszi, kijavítja és minden rendben van.

Sajnos olyan esetek is előfordulnak, amikor munkatárs, kívülálló személy rosszindulatból vagy hiányos ismeretek miatt tesz feljelentést.

BP tevékenységének során nem egy kellemetlenséggel kellett szembe- nézni. Voltak ezek között jelentéktelen ügyek, de súlyosak is. Előfordult néhány esetben, hogy az OSF valamelyik dolgozója, tisztviselője feljelentette saját cégét valamely hatóságnál, fizetés vagy munkaidő probléma miatt.

BP minden ilyen esetet felülvizsgáltatott és az eredménytől függően döntött. Ezek a kisebb jelentőségű ügyek általában hamis bejelentésen alapultak.

BP rendelkezésben szólította fel a felügyelőség alkalmazottait, hogy ha bármilyen problémájuk van, azt közöljék személyesen, vagy bármilyen úton, és bizonyára találnak megoldást a felmerült ügyek normális intézésére. (256)

1902-ben Kádár Antal nevű gazdasági szakíró a Népszava c. újságban „ocsmány rágalommal” illette BP-t, mert egy Kádár által ajánlott szert (valószínű fertőtlenítő- SF) BP nem vett meg. BP ismerte külföldről a kínált szert, ami nem volt hatásos.

BP-nak kétfelől is segítségére siettek.

A földművelésügyi miniszter feljelentette Kádárt. (257)

A másik segítséget a szekszárdi Kaszinó választmánya nyújtotta. A Tolnavármegye c. újságban megfelelő nyilatkozatban tettek hitet BP mellett. (258)

Az Állami Számvevőszék 1894. évben tartott vizsgálata során 228.484 forint 14 ½ krajcár hiányt talált. Az OSF fennállása óta ez volt az első év, amely veszteséggel zárult. BP ellenfelei azonnal kihasználták ezt a helyzetet és megkongatták a selyemtenyésztés vészharangját.

BP a Tolnamegyei Közlönyben „Felvilágosítások” címmel egy hosszú cikkben, adatokkal alátámasztva, lépésről-lépésre magyarázatát adta a veszteségnek.

Mindenekelőtt leszögezi, hogy a számvevőszék megállapításával a legmesszebbmenőkig egyetért, a megállapított hiányt, ami az állammal szembeni tartozás, elismeri.

A hiányt kiváltó okok felsorolása között a következőket találjuk: a kérdéses évben a selyemárak 44%-al csökkentek, ami a lyoni piacnak 100 millió frank veszteséget okozott, az OSF-nek 120.000 forint veszteséget jelentett.

Visszatérve a 228.484 forintos hiányra, mely az 1894. év gazdálkodására vonatkozott, az OSF gazdálkodásában vannak e hiányt

csökkentő tételek. Egy 36.298 forint 14 krajcáros tétel, ami az előző évek üzleti feleslegéből rendelkezésre áll és egy 58.000 forintos, amely a raktáron lévő selyemanyagok eladásából származott még az 1894. évben. E tételekkel csökken a számvevőszék által megállapított összeg, tehát a tényleges hiány 144.187 forint.

A továbbiakban BP azt is közli, hogy az elmúlt 15 évben a selyemtenyésztőknek összesen több mint 12 millió forintot fizetett ki és a termelt selyemanyagok eladásából 22 és fél millió frankot és lírát, aranyban, kapott az OSF, akkor nem lehetett kétséges, hogy a 144.187 forintos tartozást rövid idő alatt az államnak meg tudja fizetni az OSF. A cikk további részében részletesen ismerteti BP az egymás után épülő raktárak és fonodák szükségességét, melyek költségeit folyamatosan fizetik vissza az államnak.

Ismerteti azt a nagy munkát, ami a tenyésztés növekedését szolgálja, elsősorban az eperfa gazdálkodást és a petekészítést.

E cikkből – befejezésként – álljon itt egy mondat: „Meg vagyok győződve arról, hogy a selyemtenyésztés által elvállalt, eme kivételes kötelezettségek folytán, ha nem is kivételes, de igazságos bírálatra joggal tarthatok igényt, és az összes érdeklődőket csak arra kell kérnem, hogy végleges bírálatuk előtt jelen felvilágosító soraimat kellő figyelemre méltassák.” (259)

(Ez a mondat csak egy talpig nagyvonalú úriembert jellemezhet.- SF)

Néhány évvel később, ugyancsak a Tolnamegyei Közlöny hasábjain szerepelt a selyemtenyésztés, de nem BP tollából, hanem a lap egy szerkesztője, aki „b” jelzéssel „Selyemtenyésztésünk és fonóiparunk” címmel közölt egy kellemetlen hangvételű cikket, mely szerint „b” szerkesztő olvasta BP 1901. évi évértékelését, melyhez felületes, nem tárgyilagos megjegyzéseket fűz.

A bevezetőben felteszi a kérdést, hogy vajon állami támogatás nélkül tudja-e az OSF biztosítani az államadósságot, a jövedelmezőséget az

elkövetkező években, mert, ahogy írja, „az államnak tetemes áldozatába” került eddig is a selyemtenyésztés.

A cikkíró azt is közli, hogy az OSF 1900-ig már több mint 44 millió koronát fizetett ki az államkincstárnak, de 1.701.086 korona 47 fillérrel még tartozik, valamint azzal a 30.000 koronával is, melyet mint „államsegélyt” kap évente. Az OSF a II. osztályú gubó árának 40 fillérrel való csökkentésével szándékozik e tartozások részbeni visszafizetését megvalósítani, ami a tenyésztőknek 320.000 korona bevételcsökkenést jelent.

A cikk további részében az osztrák módszert ajánlja, ahol a gubó beváltási ára bármikor 3 korona 20 fillér.

Még néhány kételyét közli „b” szerkesztő a cikk végén. (260)

BP válasza – három héttel később – „Tisztelt Szerkesztőség” címmel jelent meg józan, korrekt érveléssel.

BP kihangsúlyozta, hogy a 40 filléres csökkenés csak lehetőségként merült fel, mert a selyemár a piacon ismét csökkenőben volt. Előre kellett jelezni az esetleges csökkenést, mert a gubóarat, minden évben, a tenyésztés megkezdése előtt ismertették a tenyésztőkkel. Ha a piaci árak változatlanul maradtak, természetesen 40 fillérrel többet fizettek.

A II. osztályú gubóár csökkentése 3 koronával alacsonyabb keresetet jelentett volna egy-egy tenyésztőnél, de az állomány fokozottabb gondozásával a II. osztályú mennyiséget 3-4 kilóra csökkenteni lehetett.

A „b” szerkesztő cikkében felsorolt többi megjegyzésére is világos, szakszerű választ kapott.

BP cikkének befejező mondataiból a következővel zárnam ezeket a témákat: „Ha cikkíró úr szíves lesz mélyen behatolni a mi rendszerünkbe, úgy be fogja látni, hogy azon intézkedésünk, hogy szükség esetén leszállítjuk a II-od osztályú gubók beváltási árát, alig jár hátránnyal a szorgalmas tenyésztőkre.” (261)

BEZERÉDJ PÁL HIVATALON KÍVÜLI TEVÉKENYSÉGEI

BP-t a szekszárdi szőlősgazdák bevásztották az 1880-as évek elején a „phylloxera bizottság”-ba, ahol a rá háruló feladatokat maradék nélkül elvégezte. Az idő múlásával BP-nak rohamosan szaporodtak a selyemtenyésztéssel kapcsolatos teendői és 1885-ben az alispánnak írt levelében kéri felmentését és helyette egy olyan szakember beállítását, aki minden idejét a szőlő ügyének tudja szentelni. (262)

A szekszárdi határt 1891. nyár elején erős jégverés érte, és sok gazdának a kukorica vetése tönkrement.

BP, mint hidjai birtokos, sok mérő vetnivaló korai kukoricát osztott ki a károsultaknak. (263)

BP soha sem tett különbséget embertársai között, sem származásuk, sem vallásuk, sem egyéb tulajdonságuk alapján. Erre az alábbi kis példa is bizonyíték: a szekszárdi zsidó közösség egy fiatal tisztségviselője meghalt. BP a koporsójára szánt koszorú megváltása címén 50 forintot küldött Dr. Ungár Simon rabbinak. (264)

Szekszárdon Simontsits Béláné 1883-ban népkonyhát létesített a kereset nélküli, nyomorban élők részére. A konyha minden év januárjától március közepéig üzemelt. Naponta egyszer – délben – járultak a rászorulóak a konyhához edényeikkel. Az első évben 15.963 adagot szolgáltattak ki, 220-230 személynek.

Négy évvel később Simontsitsné elköltözött Szekszárdra és BP-t kérte meg a népkonyha felügyeletével, amit BP el is vállalt.

A megyei újság szerint egy hét étrendje a következő volt: hétfőn bab csipetkével, kedden dara, szerdán kása, csütörtökön paprikás hús, pénteken zsemlyegombóc, szombaton árpakása, vasárnap répa.

A heti étrend alakulását az alakította ki, hogy a támogatók milyen alapanyagot hoztak a raktárba. (265)

BP itt is megkövetelte a pontos adminisztrációt. A konyhavezetőnek fel kellett jegyezni név szerint, hogy ki, mivel ajándékozta meg a népkonyhát. A felajánlások között volt élő állat (birka, tyúk), liszt, zsír, zöldségek, főzelék növények, tűzifa, pénz, stb. A konyhavezető feljegyzései alapján BP rendszeresen az újságban tételesen közölte, név szerint a népkonyhának felajánlókat és mind ezt megköszönte és buzdító szavakat is fűzött a beszámoló végére.

Ha bezárt a konyha, szintén az újságban közölte a résztvevő személyek számát, a kiosztott adagokat és a kiadott kenyereket. A szakácsnőnek és a kiszolgáló személyzetnek megköszönte önzetlen munkájukat. (266)

BP-t a Törvényhatósági Bizottság a 619. rendes közgyűlés határozata alapján beválasztotta a pécsi menhely bizottságba.

Az értesítés után BP a 12/4/1907. sz. magán levélpapíron azonnal megköszönte a beválasztást és közölte, hogy a hivatalos elfoglaltsága miatt semmilyen bizottságban nem tud részt venni.

Helyette Csapó Vilmost választották meg. (267)

(BP 1907-ben már foglalkozott – gondolatban – árvalány otthon létesítésével, ahol munkásnőket képezhetnek teljes ellátás mellett.

Ezek a gondolatok valószínűleg ismeretesek voltak a törvényhatóságon belül is, ezért javasolhatták BP-t a pécsi bizottságba.- SF)

BP Hidján iskolát tartott fenn a hidjai birtokon élő családok gyermekei részére, ahol ingyen tanulhattak.

Minden iskolaév végén a megye jeles személyei közül hívott meg BP vizsgálónöknek valakit. 1897-ben a tolnai plébános – Péchy József – volt az elnök. (268)

BP-t a szekszárdi Nemzeti Kaszinó választmányi tagját – becsületbeli ügyben – a becsületbíróság tagjává jelölték. (269)

BP hivatalának egyetlen évében sem felejtette el – általános rendelkezésben – felhívni az OSF-hez tartozó összes vezető figyelmét, hogy a király születésnapja alkalmából a nemzeti zászló díszítse munkahelyének utcai falát.

A királyné halálakor pedig a fekete zászlók kihelyezéséről gondoskodott BP, valamint azt is meghatározta, hogy november 10-ig legyenek kint. (270)

KITÜNTETÉSEK ÉS MÉLTATÁSOK

Mielőtt a Tolnavármegye c. újság első száma megjelent, a szerkesztőség képviselői felkeresték BP- t és tisztelgő látogatásukkal kívánták bejelenteni, hogy bármikor állnak rendelkezésére.

BP kérése volt, hogy a selyemtenyésztésről minél többet írjanak, de az ő személyéről sohase.

A kérést tiszteletben is tartották mindaddig, amíg el nem érkezett az első komoly kitüntetés és a különböző személyek méltatásai. (271)

Az első jelentős díj a Magyar Tudományos Akadémia Wahrmann-díjának arany fokozata volt 1900-ban. A Wahrmann név BP életében már egyszer szerepelt, mégpedig 1880-ban a Parlamentben. Wahrmann Mór javasolta a földművelésügyi miniszternek a selyemtermelés támogatására biztosított összeg törlését a költségvetésből, mert az eddigi eredmények azt bizonyítják, hogy a selyemtenyésztésre fordított kiadások teljesen eredménytelenek voltak. (272)

Mivel a miniszter már ismerte BP terveit, ezért a támogatás összege megmaradt a költségvetésben.

Később Wahrmann Mór alapított egy díjat azon emberek jutalmazására, akik az ipar fellendítése érdekében dolgoznak. Ezt a díjat az MTA gondozta. Az MTA ezzel a díjjal kívánta jutalmazni BP húsz éves működését.

Ezzel a díjjal 1.000 korona is járt.

BP megköszönte a díjat, a sajátjából hozzátett 1.000 koronát és visszaküldte az Akadémiának azzal a kéréssel, hogy Bezerédj István életrajzának megírására írjanak ki pályázatot, melyet a 2.000 koronából díjazni lehet. (273)

Tehát BP még egy kitüntetéssel járó pénzösszeget sem volt hajlandó átvenni.

Az 1900 előtti években BP-t több alkalommal felterjesztették – arra illetékes vezetők – magas kitüntésekre, mely próbálkozások zátonyra futottak, ugyanis BP ezekről mindig tudomást szerzett, és sikeresen elhárította a kitüntetések megvalósulását.

Az előbbieket igazolására álljon itt két példa egy BP memoárból:

„Egyszer már Orcy báró is felterjesztette valami nagyobb rendjelre. De neszét vette. S a legelső vonattal Bécsbe utazott s a kabinetirodában kijelentette, hogy valahogy ki ne tüntessék, mert el nem fogadja.” (274)

A másik eset az 1900-as párizsi világkiállítás után történt.

A francia kormány köreiben is jól ismert személy volt BP. Részben ezért, részben a kiállításon elért eredményéért a francia Becsület Rend kitüntetését ítélték oda BP-nak.

A kitüntetés annak rendje és módja szerint meg is érkezett a külügy-minisztériumba, amiről BP tudomást szerzett. Azonnal felutazott Kálnoki miniszterhez és közölte vele, hogy nem veszi át a kitüntetését. Természetesen nagy volt a megrökönyödés, és próbálták lebeszélni elhatározásáról, de BP-t az sem zavarta, hogy diplomáciai bonyodalmak is kialakulhatnak. BP hajthatatlan volt, és mint aki jól végezte dolgát, hazautazott.

Néhány hónappal később egy udvari bálon BP találkozott Kálnokival. Mint jó ismerősök szokták, BP barátságosan kezet nyújtott, de Kálnoki az övét nem nyújtotta, és azt mondta: „pardon, de ilyen emberrel nem foghatok kezet”. Mire BP igen meglepetten kérdezi:

„Hogy-hogy”. Kálnoki elnevette magát és megmagyarázta, hogy a külügyminisztérium csak azzal az indoklással tudta visszaküldeni a kitüntetést, hogy BP nem méltó erre a kitüntetésre. (274/1)

1903-ban BP-t a király „a főrendi ház életfogytiglani tag”-jává nevezte ki, amit már nem tudott elhárítani. Kijelentette: csak abban az esetben tudja elfogadni a kitüntetést, ha továbbra is csak a selyemtenyésztéssel foglalkozhat. A királytól megkapta az engedélyt.

1910-ben, az OSF fennállásának harmincadik évfordulóján BP-t még egy kitüntetés várta. A király „valóságos belső titkos tanácsos”-sá nevezte ki.

E kitüntetés odaítélésével és átadásával kapcsolatban nem ismeretes ellenállás. (275)

1917-ben BP már sokat betegeskedett, és talán a következő kitüntetés ezért okozott számára örömet, boldogságot.

Ugyanis a Magyar Tudományos Akadémia BP-t a III-ik osztályban József főherceggel, Batthyányi Strattmann Lászlóval és Schulek Friggyessel együtt tiszteletbeli taggá ajánlotta. (276) A közgyűlés elfogadta a jelöléseket.

A kitüntetések sorában meg kell említeni kisebb jelentőségű megnyilvánulásokat is, melyek az adományozó, odaítélő törvényhatóságok, községi elöljárók jelentős megnyilvánulása volt.

Ilyen figyelmességek a díszpolgárság megítélése, vagy utcanév elnevezés, bizottságokba való beválasztás. Igaz ugyan, hogy ezen figyelmességek nagy részét sikerült elhárítani BP-nak.

A kitüntetések magukkal hozták BP méltatását és sok-sok üdvözlőt is, de nemcsak belföldről, hanem Bécsből, Párizsból és Lyonból is. Sok

dicsérő szó és sor hangzott el és látott napvilágot a Wahrmann díj, a főrendi tagság és a valóságos belső titkos tanácsosi kinevezések alkalmával. Ezen alkalmakkor érkezett megemlékezések számát lényegesen meghaladják a huszonötödik évi jubileumra érkezettek, 1905 márciusában.

Nagyon nehéz ezekből a méltatásokból egy csokorra valót összeszedni, mert egyrészt sok íródott, másrészt mindegyik nagy terjedelmű.

A Tolnamegye c. újság sem felejtkezett meg BP-ről: „...ha Bezerédj Pál, aki nemcsak gondolkodásában, de jellemben, szokásában és cselekedeteiben is megtestesült puritán, messze futott is az ünneplés elől, azért az egész magyar nemzet hálás szívvel vesz tudomást e jubileumról...” (BP Abbáziába utazott pihenni a szekszárdi ünneplések miatt.- SF) „... követendő példát mutatva mindenkinek, mint kell önzetlenül szolgálni a hazát, mint kell önfeláldozóan szeretni és gyámolítani a szegény, elhagyatott népet, mint lehet céltudatos, lankadatlan munkássággal a semmiből hatalmas iparágat teremteni...” (277)

1905-ben Tallián Béla volt a földművelésügyi miniszter, akinek leveléből is lássunk egy kis részt:

„... A lefolyt 25 év selyemtenyésztésünk történetében Méltóságodat lélekemelő és lelkesedéssel követendő példa gyanánt állítja elénk, és működése az önzetlen hazafiság és emberszeretet klasszikus mintaképeül szolgál...” (278)

Darányi Ignác, korábbi földművelésügyi miniszter, a Gazdaszövetség elnökeként, táviratban köszöntötte BP-t: „...Szerencsésnek tartom magamat, hogy nekem jutott osztályrészül Méltóságodat...tiszteletteljesen üdvözölhetni, kihez engemet közös törekvések és hosszú együttműködés hálás emléke csatol.” (279)

Az előbbiekhöz hasonló idézetek sokaságát lehetne még sorolni.

Ez volt a helyzet a 30. jubileum alkalmából is. A királytól akkor érkezett a második nagy kitüntetés a „valóságos belső titkos tanácsos”-i elismerés, mely korábban már említésre került.

A kitüntetést és a 30. évfordulót a Tolnavármegye c. újság egy szép cikkben összegzi, melyből álljon itt egy BP-ra nagyon jellemző gondolat- sor: „...Ily érdemes férfiút kitüntetni nemcsak királyi jog, hanem az uralkodással járó öröm, sőt kötelesség, és az érdem elismerését csak fokozza az a történelmi tény, hogy a selyemtenyésztést BP az országnak „NOBILE OFFICIUM”- ként teljesítette...”

Tehát ezt a vitathatatlanul nagy munkát fizetés nélkül – finomabban kifejezve – nemes kötelességként végezte. (280)

A harmincöt éves jubileum már lényegesen nehezebb időszakra esett, már megkezdődött az I. világháború. Erről a jubileumról már sokkal kevesebb tájékoztatás maradt az utókor számára.

BP-nak ezek az ünneplések sok munkát adtak. Függetlenül attól, hogy ki volt a méltató, ki volt az üdvözetküldő BP mindenkinek válaszolt, és megköszönte baráti szavait. Sok községi tanító, elöljáró is köszöntötte, kikre különös figyelmet szentelt, mert tudta: „...ők igen sokat segíthetnek neki, mivel a selyemtenyésztés gyökérszállai a falvakba vezetnek, és onnét szívják fel az éltető erőt.” (281)

MUNKÁSNŐOTTHONOK

BP 1910. január 1-től Tolnán – kísérletképpen – munkásnőotthont, vagy más néven árvalány otthont működtetett. Elgondolása szerint az intézményt két szempontból érdemes működtetni. Részben az árvaházakból kikerülő 13-14 éves leány gyerekeknek otthont ad,

másrészt meg tanulnak a fonodában dolgozni, tehát állandó munkaerő áll rendelkezésre.

(A tolnai munkásnő otthon működésének pontos ismertetése megtalálható a „Bezerédj Pál és a hernyóselyem kultúra megteremtése” című dolgozatban. - SF)

Röviddel az otthon működésének megkezdése után látszott, hogy az otthon létrehozása beváltja a hozzá fűzött reményeket, és BP több fórumon is propagálta hasonló otthonok létesítését.

Egy-két éven belül nemcsak BP hozott létre új otthonokat az OSF-en belül (Győr, Komárom, Újvidék), hanem nagy gyárak mellett is létesültek, melyeket BP igyekezett a lehetőségekhez képest figyelemmel kísérni. BP hamar átlátta az OSF-en kívüli otthonok kifogásolható működését, mert nem működtek függetlenül, és nem nevelték szigorúan a gyerekeket, stb.

BP tapasztalatai alapján azt látta volna célszerűnek, ha a munkásnő otthonok működésére törvény születik. Ez ügyben fel is vette a kapcsolatot miniszterekkel, de sajnos a törvény nem született meg. Kitört a világháború és BP-t is el kellett búcsúztatni az élők sorából.

Az OSF munkásnő otthonai közül a győri működött a legtovább, 1938-ig. A komáromi egy évet élt, ugyanis a tűzoltóság bezáratta, részben a túl nagy létszám miatt, másrészt az épület rossz állaga miatt. Az újvidékit a háború alatt kellett megszüntetni, mert nem tudták a lakókat ellátni. A tolnai 1921-ben szűnt meg. (282, 283)

BEFEJEZÉS

Az OSF szervezeti felépítése és működése magán viselte BP puritán természetét.

Az OSF az egész ország gubótermelésének és selyemfonóiparára kiterjedő hatáskörrel működött több osztállyal:

-Elnöki osztályhoz tartoztak a személyi ügyek, a főfelügyelők felügyelők naponként érkező jelentéseinek intézése, a közel háromezer községre kiterjedő körúti jelentések nyilvántartása. Ezeket BP helyettese végezte.

- Közigazgatási osztály látta el a hatóságokkal kapcsolatos levelezést, sajtó és kihágási ügyeket, valamint a selyemtenyésztés emelését célzó mindennemű ténykedést.

- Fatenyésztési osztály hatáskörében összpontosult a faiskolai és fásítási ügyek összessége. A faiskolai felügyelők jelentéseinek nyilvántartása, intézkedések.

-Az utolsó években kilenc főfelügyelőség, 140 felügyelőség napi jelentései és összes levelezés, évi 50.000 ügydarabot jelentett, melynek mindegyikét BP láttamozta.

-Könyvelési osztály és pénztár is működött a Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alatt.

Ezen kívül peteállomás vezető, egy műszaki és egy kereskedelmi szakember, továbbá egy fordító, egy statisztikus és kezelőszemélyzet szolgálta ki és tartotta mozgásban az OSF-et. (284)

Milyen eredményt ért el az OSF 1880-1917 között a legfontosabb területeken? A kérdésre néhány számadat egyértelműen válaszol:

Az OSF a jelzett években 39.112.288 kg 25 dkg gubót termeltetett, amiért a tenyésztők 74.392.205 korona és 2 fillért kaptak. A fonodákban és a gubóraktárakban dolgozók keresete 39.669.272 korona és 55 fillér volt.

A faiskolák és magánemberek részére 69.982 6/12 liter eperfamagot adtak ki. Az OSF 113.684.931 db 2-3 éves facsemetét, valamint 2.658.057 db kiültetendő fát osztott el. A községi faiskolák 6.414.905 db kiültethető fát tenyésztettek, így 9.072.962 db eperfa került végleges helyére. (285)

Nem lényegtelen, hogy a 37 év alatt az OSF pénzügyi dolgai miként alakultak, ennek bemutatására idézem Fent Istvánt:

„1. 1880-1917.VI. 30-ig visszafizetés kötelezettsége mellett kapott a felügyelőség az államkincstártól:	118,110.496 K 64 f
2. Beruházásokra (selyemfonodákra, gubóraktárakra, stb.):	6,767.676 K 83 f
Összesen:	124,878.173 K 47 f
3. Ugyanez idő alatt a felügyelőség visszafizetett az állam pénztárába:	110,657.072 K 95 f
4. á fond perdu adott különbözet: (x)	1,050.000 K -- f
5. Az ingatlan vagyon értéke (selyemfonodák, gubóraktárak, stb):	6,135.667 K 48 f
6. Gépek és ingó leltári szerelvények (selyemfonodákban, gubóraktárakban, stb):	3,012.652 K 89 f
7. A raktáron volt selyemanyagok értéke:	7,718.673 K 23 f
8. Üzemi anyagok értéke:	807.752 K 64 f
Összesen:	129,381.819 K 19 f
Üzemi felesleg:	4,503.645 K 72 f'

(286)

(x) fond perdu = a befektetett tőkének azon része, melyet készek vagyunk a vállalkozás érdekében esetleg elveszíteni.

BP halála után a Magyar Gazdasági Egyesület vezetősége – melynek BP is tagja volt – felkérte Máday Izidort, hogy írja meg BP méltatását az egyesület évkönyvébe.

Máday a megbízást annál is inkább elvállalta, mert a kezdetektől együtt dolgozott BP-lal és szoros baráti kapcsolat is szövődött közöttük.

Máday e méltatásának egy bővített mondatával kívánom befejezni BP tevékenységének összegzését:

„Volt hazánknak nem egy lelkes fia, aki szóval is, írásban is küzdött a közjó érdekében, volt elég olyan is, aki anyagi áldozattal alapított vagy gyarapított egy-egy közhasznú intézményt, ámde nem tudok egyet sem, aki nem lankadó munkával, tehetségének, idejének, lehet mondani életének teljes odaadásával és a legrigorózusabb önzetlenséggel szolgálta volna a közjólét érdekét, mint ahogy azt Bezerédj Pál tette.

(287)

Tartalomjegyzék

A selyemtenyésztés kezdete Magyarországon	2
Selyemtenyésztés a hidjai kúrián 1851-1880-ig	7
Az Országos Selyemtenyésztési Felügyelőség létrehozása, a munka szervezése, beindítása	10
Főfelügyelők és helyetteseik szabályrendelete	12
Selyemtenyésztési felügyelők szolgálatára vonatkozó szabályrendelet	15
Tanfolyamok és oktatások	24
A selyemhernyó-tenyésztés újra indítása és országos méretűvé fejlesztése	34
A petekészítés	50
Az 1885. évi XXV. törvény végrehajtási rendelete	51
A gubóraktárak rendeltetése	54
Gubóbeváltás	55
Faiskolák és fásítások	62
Fegyelem és büntetés	82
Új technológiák alkalmazása	94
Építkezések	96

Selyemtermelés Horvátországban	102
Szociális és egyéb ügyek	104
Évértékelések	108
Kiállítások	112
Intrikák, feljelentések	116
Bezerédj Pál hivatalon kívüli tevékenységei	120
Kitüntetések és méltatások	122
Munkásnőotthonok	126
Befejezés	127
Tartalomjegyzék	131

JEGYZETEK

1. Tolna Megye Levéltára (továbbiakban: TML), Fent István: A magyar selyemtenyésztés 250 éves múltjából 5-35. oldal.
(továbbiakban: Fent I)
1/1. TML Fent I.76-77. oldal
2. „ Máday Izidor: Bezerédj Pál emlékezete 1919. 14. oldal
(továbbiakban: Máday I.)
3. „ Közigazgatási iratok (továbbiakban: közig. i.) 1864/620, 1872.VI.24.
4. TML Közig. i. 1864/620, 1872.VI.1.
5. „ „ 1864/620, 1880.III.1:
6. „ „ 1864/620, 1880.II.20.
7. „ „ 1864/620, 1872.VI.1.
8. „ Általános rendelkezések (továbbiakban: ált. rend.)
S 56 1909.V.1.
9. „ Ált. rend. S 54 1912.IX.27.
10. „ „ S 56 1909.V.1.
11. „ Máday I. 25.oldal
12. „ Ált. rend. S 127 1898.XII.31.
13. „ Levéltári könyvtár: Szolgálati szabályzat
14. „ „ „ „ „ melléklet
15. „ „ „ „ „ „
16. „ „ „ Felügyelők szabályrendelete.
17. „ Közig.i. 1898/1847, 1898.VI.22.
18. „ Ált. rend. S 126 1901.XI.2.
19. „ „ S 68 1906.VIII.27.
20. „ „ S 2 1904.I.12.
21. „ „ S 6 1899.I.20.
22. „ „ S 2 1898.I.12.

23. „ „ S 4 1898.I.23.
24. „ „ S 9 1898.II.6.
25. „ „ S 7 1901.I.14.
26. „ Tolnavármegye (továbbiakban: TVM) hírek rovat
1913.X.16.
27. „ Ált. rend. S 147 1899.VIII.10.
28. „ „ S 12 1898.III.24-
29. „ „ S 67 1906.VIII.22,
30. „ Tolnamegyei Közlöny (továbbiakban: TMK)
Különfélék rovat 1909.VII.29.
31. „ Ált. rend. S 26 1900.II.27.
32. „ „ S 55 1906.VII.2.
33. „ „ S 66 1900.V.15.
34. „ Levéltári könyvtár: OSF üvegdiák
35. „ Ált. rend. S 15 1904.II.15.
36. „ „ S 74 1911.XI.28.
37. „ „ S 115 1909.XI.18.
38. „ „ S 128 1909.XII.27.
39. „ „ S 88 1910.X.22.
40. „ „ S 100 1908.X.30.
41. „ Levéltári könyvtár: selyemtenyésztők naptára
42. „ Ált. rend. S 63 1900.V.11.
43. „ „ S 52 1911.VIII.5.
44. „ OSF iratok 446/1881.III.28.
45. „ Ált. rend. S 4 1898.I.23.
46. „ TVM hírek rovat 1900.XI.11.
47. „ Má dai I. 13. oldal
48. „ Levéltári könyvtár: A selymértete kikeltő teendői és
kötelességei.

49. „ OSF iratok: Közrendelet valamennyi selyemhernyó kikeltőnek. 1906.II.15.
50. „ Ált. rend. S 29 1901.III.24.
51. „ Levéltári könyvtár: 1906.évi évértékelés 112. oldal
52. „ „ „ A selyemtenyésztő naponkénti teendői.
53. „ OSF iratok 2180/882 1882.VII.9.
54. „ „ „ 60972/883 III. a Körrendelet
55. „ „ „ Magyar kir. belügyminiszter körrendelet 15874/II.
56. „ Ált. rend. S 49 1899.V.3.
57. „ Levéltári könyvtár: 1910. évi tolnamegyei jelentés VII. táblázat.
58. „ Ált. rend. S 1 1902.I.2.
59. „ Közig. i. 1571/1892, 1892.V.13.
60. „ Ált. rend, S 44 1899.IV.26.
61. „ „ S 64 1899.V.31.
62. „ OSF iratok 1898/1847, 1898.V.
63. „ „ „ 384/1883
64. „ Ált. rend. S 59 1899.V.18.
65. „ „ S 179a 1899.XII.8.
66. „ „ S 28 1899.III.21.
67. „ OSF iratok 1897/1839, 1897.VI.19.
68. „ Ált. rend. S 32 1898.V.7.
69. „ „ S 65 1902.V.21.
70. „ OSF iratok 6224/907, 1907.V.31.
71. „ Közig. i. 1906/7121, 1906.VI.20.
72. „ Fent I. 219. oldal
73. „ Ált. rend. S 38 1898.V.16.
74. „ „ S 48. 1902.IV.16.
75. „ Közig. i. 1130/1886, 1891.I.13.

76. „ Ált. rend. S 141 1899.VIII.4.
77. „ „ S 2 1912.I.5.
78. „ „ S 3 1912.I.8.
79. Steinbach Ferenc ismeretei alapján
80. TML Ált.rend. S 30 1899.III.24.
81. „ „ S 80 1899.VI.17.
82. „ „ S 81 1900.VI.5.
83. „ „ S 86 1899.VI.19.
84. „ Közig. i. 17094/1886, 1886/1188, 1885.XXV. Törvény végrehajtási rendelete.
85. „ Fent I. 107. oldal
86. „ OSF iratok 1757/1882
87. „ Ált. rend. S 31 1898.V.4.
88. „ „ S 47 1899.V.2.
89. „ „ S 62 1899.V.23.
90. „ „ S 44 1899.IV.26.
91. „ „ S 45 1898.VI.6.
92. „ „ S 108 1899.VII.6.
93. „ „ S 35 1898.V.13.
94. „ „ S 50 1898:VI.9.
95. „ „ S 59 1898.VI.16.
96. „ OSF iratok 1897/1839, 4222/1897.V.20.
97. „ „ „ 1897/1839, 7953/1899.VI.9.
98. „ Ált. rend. S 84 1900.VI.7
99. „ „ S 46 1898.VI.7.
100. „ „ S 90 1900.VI.12.
101. „ „ S 23 1898.VI.21.
102. „ „ S 56 1899.V.15.
103. „ „ S 84 1899.VI.20.
104. „ „ S 77 1899.VI.13.
105. „ „ S 79 1899.VI.15.

106. „ „ S 92 1899.VI.22.
107. „ „ S 45 1898.VI.6.
108. „ „ S 59 1900.V.7.
109. „ TMK Különfélék rovat 1881.VII.3.
110. „ „ „ „ 1917.II.11.
111. „ Ált. rend. S 107 1899.VII.6.
112. „ „ S 72 1898.VI.28.
113. „ „ S 80 1898.VII.5.
114. „ OSF iratok 40/1883,1883.I.9.
115. „ TVM hírek rovat 1897.VI.13.
116. „ Levéltári könyvtár: Szabályrendelet. Könyvtári sz.:17.539
117. „ „ „ Utasítás. Könyvtári sz.:17.544
118. „ Közig. i. 1905/480
119. „ „ 1891/2282
120. „ „ 6436/1913, 1912.IV.5.
121. „ „ 1908/15250
122. „ „ 1891/1638 Megyebizottsági
közgyűlés, 191/1881.X.12.
123. „ „ 1103/1882, 2228/1882
124. „ „ 1314/1882
125. „ „ 1883/1756, 1885
126. „ „ 1885/382
127. „ „ 1893/2650,1893.XI.16.
128. „ „ 1893/2650, 13793/1893.XI.25.
129. „ Ált. rend. S 82 1900.VI.5.
130. „ „ S 55 1902.IV.23.
131. „ „ S 66 1902.V.22.
132. „ „ S 64 1904.VI.14.
133. „ „ S 3 1906.I.31.
134. „ „ S 32 1906.V.5.
135. „ Közig. i. 1912/1004, 1912.I.11.

136. „ Ált. rend. S 99 1909.IX.15.
137. „ „ S 28 1901.III.24.
138. „ „ S 181 1899.XII.21.
139. „ „ S 10 1900.II.9.
140. „ Közig. i. 1902/131, 13952/1901.XII.11.,21750/alisp.901,
48/1902.I.3., 385/alisp.902, 49/1902, 1371/alisp. 902,
5995/1902.VI.14.
141. „ Ált. rend. S 89 1904.VII.22.
142. „ Közig. i. 1884/1006, 7015/1884.XI.27.
143. „ „ 1885/382, faiskolai felügyelőknek
144. „ OSF iratok 1881.VIII. faiskolai felügyelői kérdőív
145. „ „ „ 61441/1884,1885.II.11.
146. „ Ált. rend. S 24 1902.II.25.
147. „ Közig. i. 66302/I.c1. 1907.IX.13.
148. „ TMK Különfélék rovat 1894.V.13.
149. „ Közig. i. 1894/584, 1903/1894.II.24.
150. „ Ált. rend. S 157 1900.IX.10.
151. „ „ S 37 1909.III.28.
152. „ „ S 75 1910.VIII.19.
153. „ OSF iratok 609/895, 1895.I.31.
154. „ Ált. rend. S 3 1900.I.10.
155. „ Közig. i. 1912/1156
156. „ Ált. rend. S 39 1899.IV.20.
157. „ Közig. i. 1898/2413, 42570/VII.1. 1898.VI.23.
158. „ „ 1882/992, OSH 3795/1882
159. „ OSF iratok 1902/1212
160. „ Máday I. 22. oldal
161. „ Ált. rend. S 132 1899.VII.24.
162. „ „ S 148 1899.VIII.11.
163. „ „ S 160 1899.VIII.28.
164. „ „ S 169 1899.X.27.

165. „ „ S 185 1899.XII.26.
166. „ „ S 71 1898.VI.27.
167. „ „ S 119 1898.XII.13.
168. „ „ S 2 1900.I.7.
169. „ „ S 48 1902.IV.16.
170. „ „ S 3 1909.I.9.
171. „ „ S 37 1910.V.19.
172. „ „ S 120 1899.VII.14.
173. „ „ S 170 1899.X.19.
174. „ „ S 177 1899.XI.24.
175. „ „ S 34 1898.V.12.
176. „ „ S 14 1900.II.9.
177. „ „ S 168 1900.X.2.
178. „ „ S 178 1900.XII.28.
179. „ „ S 90 1901.VII.25.
180. „ „ S 118 1901.IX.13.
181. „ „ S 72 1904.VI.29.
182. „ „ S 54 1908.V.19.
183. „ „ S 57 1911.VIII.31.
184. „ „ S 15 1899.II.8.
185. „ „ S 11 1899.I.26.
186. „ „ S 21 1899.III.7.
187. „ „ S 18 1899.II.25.
188. „ „ S 38 1899.IV.19.
189. „ „ S 182 1899.XII.23
190. „ „ S 90 1900.VI.12.
191. „ „ S 177. 1900.XII.28.
192. „ „ S 30 1907.IV.16.
193. „ „ S 102 1909.X.9.
194. „ „ S 140 1913.VII.13.
195. „ „ TVM hírek rovat 1897.VII.25.

196. „ Ált. rend. S 129 1899.VII.21.
197. „ „ S 107b 1898.IX.1.
198. „ „ S 112 1898.X.6.
199. „ „ S 11 1900.II.9.
200. „ „ S 166 1900.X.1.
201. „ „ S 169 1900.X.2.
202. „ „ S 4 1910.I.28.
203. „ „ S 71 1911.XI.18.
204. „ „ S 19 1910.III.15.
205. „ TMK Különfélék rovat 1883.VIII.26.
206. „ OSF iratok 762/1901,3942/1901.IV.16 és
Ált. rend, S 35 1900.III.27.
207. „ „ S 22 1910.III.24.
208. „ „ S 25 1910.IV.5.
209. „ OSF iratok 3394/1889.III.14.
210. „ TVM Hírek rovat 1898.V.22.
211. „ TMK Különfélék rovat 1890.X.26.
212. „ Máday I. 21. oldal
213. „ „ 11. oldal
214. „ TMK „A tolnai selyemfonoda” c. cikk
215. „ TMK Különfélék rovat 1900.VIII.22.
216. „ TMK „ „ 1901.X.17.
217. „ Fent I. 107. oldal
218. „ TMK Különfélék rovat 1903.VIII.6.
219. „ TMK „ „ 1901.XII.19.
220. „ Fent I. 107-108. oldal
221. „ „ 110. oldal
222. „ Máday I. 22. oldal
223. „ Fent I. 110. oldal
224. „ TMK Különfélék rovat 1903.IX.17.
225. „ Fent I. 110. oldal

226. „ „ 126-132. oldal
227. „ TMK Külömfélék rovat 1908.V.14.
228. „ Ált. rend. S 54 1902.IV. 23.
229. „ „ S 166 1899.IX.22.
230. „ „ S 167 1899.X.5.
231. „ „ S 21 1900.II.15.
232. „ „ S 17 1900.II.14.
233. „ „ S 68 1898.VI.21.
234. „ „ S 110 1898.IX.14.
235. „ „ S 34 1909.V.2.
236. „ OSF iratok 1913/11130, ker. min. 2963/el.12.
237. „ Ált. rend. S 39 1898.V.19.
238. „ „ S 50 1899.V.3.
239. „ TVM Hírek rovat 1906.XII.16.
240. „ Ált. rend. S 87 1904.VII.21.
241. „ „ S 112 1909.XI.9.
242. „ TMK Külömfélék rovat 1907.XI.21.
243. „ Levéltári könyvtár. Magyarország selyemtenyésztése
1902.
244. „ Ált. rend. S 43 1906.V.28.
245. „ „ S 41 1902.IV.3.
246. „ OSF iratok 1885/1177, 1885.évi kiállítás
247. „ Fent I. 105. oldal
248. „ TVM Hírek rovat 1896.V.10.
249. „ Fent I. 105. oldal
250. Steinbach Ferenc véleménye, aki a tolnai hernyóselyem
fonoda vezetője volt.
251. TML TVM „A selyemtenyésztés ügye” c. cikk, 1894.XII.23.
252. „ TMK Külömfélék rovat 1901.II.28.
253. „ TVM Hírek rovat. 1901.IX.2.
254. „ TVM „ „ 1904.XI.27.

255. A volt tolnai fonodában lévő emlékszobában (selyem múzeum) látható, Stein György síremléke és olvasható, a rajta volt felirat.
256. TML Ált. rend. S 74 1898.VI.30.
257. „ TVM Hírek rovat 1902.XII.28.
258. „ TVM „ „ „ 1903.I.4.
259. „ TMK „Felvilágosítások” c. cikk, 1896.I.5.
260. „ TMK „Selyemtenyésztésünk és fonóiparunk.” c. cikk, 1902.III.6
261. „ TMK „Tisztelt szerkesztőség” c. cikk, 1902.III.27.
262. „ Közig. i. 8532/alis, 1885.VIII.13.
263. „ TMK Különfélék rovat 1891.VI.14.
264. „ TMK „ „ „ 1899.VI.4.
265. „ TMK „Szekszárdi népkonyha” c. cikk,1897.II.28.
266. „ TVM Hírek rovat 1915.III.11.
267. „ OSF iratok 13434, 12/4/1907
268. „ TMK Különfélék rovat 1897.VI.6.
269. „ TVM Hírek rovat 1898.II.6.
270. „ Ált. rend. S 113 1898.X.24.
271. „ TVM „Bezerédj Pál jubileuma” c. cikk,1900.III.4.
272. „ Fent I. 82. oldal
273. „ TMK Különfélék rovat 1900.X.4.
274. „ „Tolnavármegye és a közérdek” (továbbiakban: TVMK) „Bezerédj Pál 1840-1918” c. cikk, 1918.I.24.
- 274/1 „ TVMK „Bezerédj Pál 1840-1918” c, cikk, 1918.I.24.
275. „ Fent I. 148. oldal
276. „ TVMK Hírek rovat 1917.III.15.
277. „ TVM „Bezerédj Pál” c, cikk 1905.III.6.
278. „ TVM Hírek rovat 1905.III.19.
279. „ Fent I. 149. oldal
280. „ TVM „Bezerédj Pál” c. cikk 1910.III.6.
281. „ Fent I. 150. oldal

282. „ TMK „Munkásnő-otthonok” 1913.IV.6.
283. A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve.
1984/Budapest, Sz: Bányai Irén: ”A magyarországi
selyemgyárak munkásnőotthonai.”
284. TML Fent I. 139.oldal
285. „ „ 219-222. oldal
286. „ „ 136. oldal
287. „ Máday I. 7. oldal